

АРЧИБАЛД КРОНИН

ЗВЕЗДИТЕ СВЕТЯТ ОТГОРЕ.

rebus

АРЧИБАЛД КРОНИН ЗВЕЗДИТЕ СВЕТЯТ ОТГОРЕ

Превод: Богдан Ясников

chitanka.info

Джо и Дейвид са приятели и въпреки че са все още момчета, те работят заедно в мината. Бързо минават нерадостните детски години, за да дойдат други... За Дейвид, това са дни на учение, на почтен труд и политическа кариера, поставила си за цел една благородна кауза. Джо обаче няма намерение да си губи времето с празни работи. Негова съдба стават мошеничествата, ударите под кръста, леките, но бляскави успехи и изкачването нагоре с цената на всичко.

Изоставената от него лекомислена Джени се „спасява“ в брака си с Дейвид. Прелъстената богаташка Лаура намира сили в себе си, за да го отхвърли и назове с неговото истинско име, но вече е твърде късно... Джо успява да завладее леярницата на мъжа ѝ и не след дълго става собственик на самите мини „Нептун“. Сдобил се с могъществото на парите, Джо излиза на политическата арена, където го чака безпощадна борба с някогашния му приятел, Дейвид. В борбата между доброто и злото побеждава... злото! Все пак, това са трийсетте години на века и още много мъки и изпитания предстоят на добрата стара Англия, а и не само на нея. Но какво да кажем ние, читателю, когато сме в края на столетието и явно за нас войната все още продължава. „Коя война?“, би попитал някой и какво да му отговоря? Може би не Втората, а тази, между доброто и злото. „Но тя никога не е спирала!“, би отговорил друг. Така е, но прочетете тази книга... все пак... за кого звездите светят отгоре?

ГЛАВА ПЪРВА

Когато Марта се събуди, беше още тъмно и ужасно студено. Леденият вятър откъм Северно море нахлуваше през пукнатините на къщата с две стаи, причинени от улягането на почвата. В далечината се дочуваше ревът на вълните. Всичко друго бе утихнало.

Жената полежа неподвижно в кухненското легло, встрани от Роберт; неговата кашлица и неспокойно мятане в леглото не я оставяха да се наспи спокойно. За минута тя се замисли сурово за новия ден и се опита да удави своето озлобление срещу мъжа си. После с едно усилие на волята тя стана да се облече.

Три месеца откакто стачката бе започнала. Изпълнена от отчаяние при тази мисъл, жената започна да стъква огъня. Разпалването беше мъчно. Имаше само влажни дърва, изхвърлени от морето, събрани предния ден от Сами. Имаше и малко пляка, от най-простите отпадъци; Хюги ги бе донесъл от мината. Най-сетне Марта успя да запали огъня. Тя излезе през задния вход, строши сърдито леда над водата в бъчвата, напълни котлето и се върна вкъщи, сложи го да ври.

Котлето бавно се сгорещяваше, но когато най-сетне завря, Марта си наля една чаша и клекна пред огъня, хвана чашата с две ръце и започна бавно да пие. Горещата вода я загрея, разля топлина по жилите на вкочаненото ѝ тяло. Не беше хубаво като чай; не, не, нищо подобно на чай; въпреки това бе хубаво и тя усети как се съживява.

Пламъците около суровите дърва осветиха един откъслек от стар вестник, останал от разпалването, захвърлен върху измазаното с пръст огнище.

Мистър Кер Харди запита в камарата на общините, понеже безработицата е все тъй голяма, дали правителството възнамерява да вземе нужните мерки, за да даде възможност на училищните власти да изхранват

бедните деца. Отговорено бе, че правителството не възнамерява да натовари властите да хранят бедните деца.

Докато сърбаше горещата супа, жената зачете лениво. Лицето ѝ, изпито като скелет, не издаде нищо, нито любопитство, нито омраза. Нищо. То си остана непроницаемо като смъртта.

Навън стана по-светло. Марта усука около врата си един чорап на Дейвид, сложи на глава един мъжки каскет, сега вече неин; сетне облече своето дрипаво палто. Тя не ходеше с шал. Никога не е ходила с шал. Тя е почтена жена, била е и ще си остане почтена въпреки всичко. Целият си живот... е била почтена.

Марта се сви срещу вятъра и излезе. Навън беше по-студено, страшно студено. Терасите бяха пусти, жив човек не се виждаше. Тя подмина Салютейшън, подмина и Мидълриг, подмина и опустелите стъпала на Института. На страничната му стена беше написано с тебешир *Общо събрание в три часа*. Чарли Гаулън, кантарджията, го е писал — оня, едрият пияница, разсипник.

Марта зави на ъгъла по Лам стрийт, прекоси улицата срещу дюкяна на Рамедж, слезе по тясната уличка Скът до кланицата. Когато наближи, лицето ѝ светна — Хоб беше там.

— Нещо тази сутрин, Хоб? — Гласът ѝ беше тих, тя застана мирно, зачака той да я забележи.

— Нямам нищо тука.

Тя го погледна.

— Нищо?

Той поклати глава.

— Сега нямам! Рамедж ни накара снощи да заколим в шест часа, и прибра всичко в дюкяна. Трябва да е дочул, че съм давал кокали. Щеше да ме пребие!

Марта се обърна бавно и закрачи назад, умърлушена.

Пред хлебарницата на Тисдейл бяха спрени един кон и кола — товариха хляб за разнасяне. Дан Тисдейл, синът на хлебаря, сновеше до колата и обратно, с голяма кошница в ръце пълна с пресни хлябове. Когато жената се изравни с дюкяна, той я видя; видя и мъката, изписана по нейното лице. Дан пребледня; ужас премрежи очите му. Без да мисли, той измъкна един хляб и го пхна в ръцете на жената.

Тя не каза нищо, нито дума; само очите ѝ се замъглиха от признателност; нещо по-близо от това до сълзи тя не можеше вече да изпитва. С премрежени очи тя продължи по Каупен стрийт, по Севастопол Роу и си влезе вкъщи.

Мъжете бяха станали и се бяха облекли, и четиримата — Роберт и тримата ѝ синове, насъбрани около огъня. Но както обикновено, нейните очи се спряха най-напред на Сами, едва деветнадесетгодишен младеж, вече дърводелец в „Нептун“, най-големият син на Марта, неин любимец.

— Ей, гледай — кимна Сам на Дейвид. — Гледай къде е ходила нашата майка и какво е направила. Ходила, правила — струвала, изкопчила един хляб за тебе.

В ъгъла Дейви се усмихна смирено; слабо, мълчаливо, бледо момче с дълго, сериозно и упорито лице. Плешките му изпъкнаха, когато то се наведе над огъня. Големите му черни очи обикновено гледаха изучаващо, но погледът им сега беше по-малко изпитателен. Той беше четиринадесетгодишен, коняр в „Нептун“, секция „Парадайс“, работеше по девет часа на ден под земята без излизане, сега стачник и доста заядлив.

Марта го изгледа със свити вежди.

— Имате късмет — каза тя и започна да реже хляба.

Всички я гледаха захласнати; даже и Хюги спря за един миг своята работа и погледна към майка си; Хюги тъкмо кърпеше старите си футболни обувки, а пък много трудно беше да се откъсне неговия ум от футбола. Той беше луд по футбола, център-нападател, макар едва седемнадесетгодишен, представи си — в градския тим на Слискейл, когато не работи в секция „Парадайс“ на „Нептун“.

Роберт взе един резен, погледна го, погледна и към Марта.

— Откъде е тоя хляб, от пазачите ли? Ако е от тях, не искам.

Тя го изгледа.

Мъжът каза глухо:

— Питам те, от пазачите ли е този хляб?

Тя продължаваше да го гледа и си мислеше за неговата лудост да хвърля спестените им пари в стачката. Жената каза: *Не*.

Десет часа. Дейвид взе шапката си, измъкна се от къщи и закрачи по неравния, хлътнал паваж, докато стигна №19 — къщата на Джо. Над вратата с №19 се виждаше един разкривен надпис. *Агент на велосипеди. Предприятие. Стаи под наем.* Дейвид влезе.

Джо и баща му, Чарли Гаулън, тъкмо закусваха. Един порцеланов съд бе сложен на дървената маса, със студена фруктова торта; до него се мъдреше голям кафяв чайник, една отворена кутия с кондензирано мляко и един начупен хляб.

— Здравей, момчето ми, как си тая сутрин? — каза Чарли Гаулън, по нощница, натикана в панталоните му с презрамки, увиснали хлабаво върху пълния му корем, по чехли на бос крак; той налага един голям къс студено месо, размаха ножа с големия си червен юмрук и кимна весело на Дейвид.

Чарли винаги беше весел; никога не го бяха виждали намръщен; да, веселяк си беше Биг Чарли Гаулън, кантарджия при „Нептун“. С всички работници беше приятел. Винаги готов да помогне, като почнеш от домакинска работа, понеже жена му бе умряла преди три години, та чак до ходене скришом на лов за зайци или риба.

Дейвид седна и загледа как Джо и Чарли ядат.

— Искаш ли да поразровиш малко из паницата, Дейвид?

Младежът поклати глава. Нещо в него го накара да откаже. Той се усмихна.

— Аз закусих вече.

— Е, добре. Щом си хапнал. — Малките очички на Чарли се усмихнаха лукаво в голямото му червено лице и той довърши каквото имаше в паницата. — Какво казва баща ти сега, като ще изгубим, както изглежда?

— Не знам.

Чарли облиза ножа и въздъхна самодоволно.

— Само неприятности и нищо друго. Аз не исках. Хедън не искаше. Никой от нас не искаше. Аз още отначало казах, че полза няма да има.

Дейвид изглежда Чарли. Чарли беше кантарджия при мината, приятел на Хедън, агент на синдиката от Тайнкасъл. Дейвид каза замислено:

— Много вода има в Скъпър Флятс.

— Вода ли? — Чарли се усмихна с широка всезнайна усмивка. Неговата работа беше такава, че никога не ставаше нужда да влиза в шахтите, а си проверяваше бъчвите горе на земята. Затова му изнасяше да се прави на всезнаещ. — „Парадайс“ винаги си е бил влажна дупка. Вода отдавна има там. Скъпър Флятс не е по-лош от него. Баща ти не се плаши от малко вода, нали?

Джо и Дейвид излязоха.

— Добре му е на него, че не е принуден да слиза в „Парадайс“! — забеляза Джо, щом вратата се хлопна. — Дъртак такъв, пада му се да постои малко в някоя влажна дупка като мене.

— Не е само до влагата, Джо — настоя Дейвид. — Ти знаеш какво каза баща ми.

— Знам, знам. Баща ти си въобразява много работи за Скъпър Флятс. Той смята, че всичко знае!

Дейвид отвърна разпалено:

— Баща ми много нещо знае, да ти кажа аз на тебе. Той тая работа не я започна на шега.

Джо каза:

— Не! Но много от момчетата я започнаха на шега. Беше им омръзнало да работят във водата и сметнаха, че може ей тъй, на игра, да спрат работа. Пък сега дават мило за драго да започнат пак, та ако ще чак до горе да са пълни с вода шахтите във Флятс.

— Е, нека да почват!

Джо отвърна кисело:

— Ще почнат, чакай да видиш събранието в три часа. Във всеки случай, омръзна ми вече. При първа възможност ще си пъкна човката. Не мога да кисна в къщи цял живот. Искам да набарам малко пари, да видя и аз нещо от живота.

Двамата приятели продължиха да крачат, без да говорят. Тялото на Джо се клатеше равномерно; той вървеше леко изпъчен, пристъпваше като на пружини, с ръце пъкнати в джобовете. Беше добре развит в тяло, две години по-възрастен от Дейвид, с широки рамене и прав като свещ гръбнак, с гъсти къдрави черни коси и малки живи кестеняви очи — Джо беше извънредно красив и го съзнаваше. Неговият поглед беше самонадеян, шапката му кривната настрани надменно, предизвикателно.

Скоро двамата се изкачиха на вълнолома и стигнаха до пристанището. Там няколко младежи от Терасите ровеха из тихата мръсна вода за въглища. Със стари кофи с надупчено дъно, прикрепени за дълъг прът, те търсеха по дъното буци въглища, паднали от мауните при товаренето по-рано, когато мината още работеше. Лишени от своите въглища, отпускани от мината на всеки две седмици, те сега се ровеха в тинята за гориво, на което иначе никой не обръщаше внимание.

Джо ги изгледа с прикрито презрение.

— Как си, Джо, момчето ми? — викна Нет Софтли жаловито, простиичък човек, колар в „Парадайс“. Дългият му нос беше зачервен; дребното му превито тяло трепереше от студ. Той се усмихна смутено: — Имаш ли една цигара, Джо? Умирам да си дръпна веднъж-дваж.

— Да ме убие господ, Нет... — съчувствието в гласа на Джо беше мигновено, великолепно, — ако не ми е тая последната!

Той измъкна един фас иззад ухото си, погледна го тъжно и го запали с най-миловидно съжаление. Но щом Нет обърна гръб, Джо се захили. Разбира се, че Джо си имаше цяла кутия цигари в джоба, но на Нет не му е работа да го знае! За нищо на света! Все още ухилен Джо се обърна към Дейвид, когато изведнъж един вик го накара да се обърне.

Беше извикал Нет; силен, жаловит вик. Той си бе напълнил торбата почти до горе, след като бе работил три часа на тоя студен хаплив вятър, и бе понечил да вдигне торбата на рамо, да си върви у дома. Но Джек Уикс го изпревари. Джек, едър седемнадесетгодишен грубиян, бе чакал търпеливо да обсеби въглищата на Нет. Той вдигна торбата, изгледа всички наоколо предизвикателно и спокойно закричи по кея.

Буря от смях се надигна от тълпата младежи. Смяхът на Джо беше най-силен, обаче Дейвид не се засмя. Лицето му преbledня.

— Уикс няма право на тези въглища — измърмори той. — Въглищата са на Софтли. Софтли се е трепал да ги вади.

Дейвид сви юмруци и застана право пред Уикс. Джек изведнъж се спря.

— Е — каза той, — ти какво искаш?

— Въглищата са на Нет — процеди Дейвид през зъби. — Ти нямаш право да ги вземаш. Не е честно. Не е право.

— Я го гледай ти него! — каза Джек сухо. — Кой ще ми забрани да ги взема.

— Аз!

Смехът прекъсна. Джек внимателно сне торбата.

— Ти ли ще ми забраниш?

Дейвид кимна троснато с глава.

Уикс подаде напред двата си юмука, един върху друг.

— Удряй тогава по топките — извика той предизвикателно. Това беше обичайната подкана за бой.

Дейвид хвърли поглед към валчестото, пъпчиво лице на Уикс и към големия кичур руси коси над челото му. Сетне, бърз като светкавица, той удари с лява ръка юмуците на Джек надолу и стовари десния си юмрук в носа на Джек.

Ударът беше великолепен. Носът на Джек видимо се сплеска и от него шурна кръв. Тълпата изрева, радостни тръпки запъплиха по гърба на Дейвид.

Джек отстъпи крачка назад, разтърси глава като булдог, сетне се втурна бясно напред и размаха дългите си като кобилици ръце.

Юмрукът на Джек попадна право в сляпото око на Дейвид. Изведнъж всичко пред очите му потъна тайнствено в мъгла; зави му се свят, стори му се за миг като че ли се спуща в шахтата, тъй бързо се спусна мракът над него, тъй силно в ушите му започна да шуми. После Дейвид изгуби съзнание.

* * *

Един и половина; обядът е на привършване. Седнал на стола, изпъчен, с голи колене под бялата покривка на масата, Артур продължаваше да следи баща си с поглед изпълнен с обич и загриженост. Както винаги при големи душевни вълнения, той бе изгубил всяка охота за ядене... От самата мисъл за ядене му ставаше лошо.

Той знаеше, че работниците имат събрание днес... Работниците на баща му: те трябваше да си работят честно и предано в мината на баща му. Той знаеше, че зависи от събранието дали работниците ще се

върнат на работа, или тая ужасна стачка ще продължи. Неспоконни тръпки го побиха при тая мисъл, очите му горяха от обич по баща му.

Освен това Артур очакваше баща му да го вземе със себе си до Тайнкасъл; беше чакал от десет часа, когато чу заповедта до Бартли да приготви малката кола. Баща му сега бе решил да отиде в Тайнкасъл сам, без да вземе Артур със себе си. На момчето му стана много мъчно при тая мисъл.

На масата бяха водили откъслечен спокоен разговор, поддържан главно от баща му. Ричард Барас беше спокоен човек. От всяка негова постъпка лъхаше непоколебимо самообладание. Той седеше на масата с желязно спокойствие, като че ли стачката от три месеца насам в неговата каменовъглена мина „Нептун“ е някаква незначителна дреболия.

Бащата седеше на стола изпъчен — за това именно и Артур седеше изпъчен — и ядеше сирене, целина от собствената си градина, бисквити. Храната му беше скромна, целият обяд беше скромнен. Барас обичаше само скромни гозби. Той ненавиждаше разкоша и разточителството на трапезата и не ги позволяваше. Не беше едър, но имаше добре развит гръден кош, дебели ръце и големи длани. От него лъхаше жизнена мощ. Лицето му бе румено, вратът му — тъй къс и дебел, че главата му изглеждаше като забита в гръдния кош. Тъмносивите му коси бяха ниско подстригани; скулите на лицето му бяха изпъкнали, очите необикновено проникателни и красиви. Общият му вид беше на северняк — не груб, но снажен, набит в тяло човек.

Ричард Барас беше човек с твърди убеждения, твърд във вярата си евангелист, либерал, убеден сабатеарианец; всяка вечер той събираше цялото си семейство на молитва и не се боеше да си признае, че на младини е писал химни. В живота на Барас нямаше нищо, от което да се срамува. Седнал тъй с гръб към жълтия фон на големия американски орган — от обич към Хендел, той беше инсталирал тоя орган в трапезарията с цената на големи разходи — Ричард излъчваше своята собствена душевна целокупност. Артур често чувстваше това обаяние на баща си. Той обичаше своя баща. За Артур неговият баща беше свършен като бог.

— Ще се върнеш ли за чай, Ричард? — запита почтително леля Кари.

— Да! В пет часа. — Гласът прозвуча отсечено, самоуверено.

— Добре, Ричард.

Леля Кари кимна. Тя винаги проявяваше една радостна готовност да бъде покорна към Ричард; във всеки случай, нейната глава беше вечно преклонена. Леля Каролина Уондлес съзнаваше своето положение. Тя никога не се гордееше даже и с обстоятелството, че е балдъза на Ричард Барас. Леля Кари гледаше децата, преподаваше им преди обяд в училище, седеше край тях, когато биваха болни, слугуваше неотлъчно на болната им майка, нейната сестра Хариета, правеше сладкиши, грижеше се за цветята, къrpеше чорапите, плетеше фланели, сменяше замърсените постелки на леглата; вършеше всичко това с нежно покорство.

Барас хвърли поглед на трапезата. Никой вече не ядеше.

— Искаш ли една бисквита, Артур? — запита бащата енергично, с ръка върху сребърния похлупак на стъкления съд.

— Не, благодаря, татко. — Артур преглътна развълнувано.

Ричард си напълни чашата вода, задържа я един миг неподвижно в ръка. Водата изглеждаше по-бистра и по-студена, защото той я държеше. Бащата изпи водата бавно.

Мълчание. Ричард стана и излезе от стаята.

Артур почти се разплака. Защо не го взима баща му със себе си в Тайнкасъл, особено днес, когато тъй много иска да бъде с него?

С наболяла душа той се побави из стаята, с известна надеждица в сърцето, въпреки очевидната безнадеждност. Хилда се бе изкачила направо горе, в своята стая, с една книга в ръка. Но това нямаше значение. Между него и Хилда никога не е имало голяма обич. Тя е твърде рязка, сурова, безразсъдно раздразнителна; сякаш вечно води борба със самата себе си, с нещо невидимо. Макар едва седемнадесетгодишна още, преди три месеца тъкмо преди избухването на стачката, тя започна да си прави косите на сложни прически, като голяма дама. Това я отдалечи още повече от нейния брат. Артур чувстваше, че Хилда е необичлива. Не беше и красива. Беше груба.

Най-после баща му слезе с плоска, черна кожена чанта под мишница, той не обърна никакво внимание на Артур, а направо се качи в спряната пред къщи кола и замина.

Артур се почувства унижен, сломен, смазан. Не му беше толкова мъчно, че няма да отиде в Тайнкасъл. Най-много го разстрои това

пренебрежение. То го смаза, измъчи го, уби го... това нещастно пренебрежение към него от страна на собствения му баща.

Може би той самият не заслужава никакво внимание, може това да е същинската причини. Той е тъй дребен за възрастта си, не е и твърде силен... няколко пъти бе чувал леля Кари да казва: *Артур е нежен!* Макар Хилда да бе ходила на училище в Харогейт, той, Артур, не ходеше на училище. Освен това имаше тъй малко приятели; забележително беше колко малко хора идваха в техния дом. Той чувстваше болезнено, че е срамежлив, стеснителен, самотен. Тъй като беше рус, много лесно се изчервяваше и това често го караше да потъва в земята от срам.

Артур копнееше от все сърце за времето, когато щеше да започне да работи заедно с баща си в „Нептун“. На шестнадесет години той ще започне да практикува, сетне ще мине няколко класа, ще вземе дипломата си и най-после — великия ден, когато ще стане съдружник на баща си! Ах, тоя ден, заслужава да се живее за него!

Артур започна да разглежда разсеяно картините по стените на залата — тия картини, ценени тъй високо от неговия баща. Всяка година баща му купуваше по една картина, някога по две, чрез Винсент, крупния търговец на художествени произведения в Тайнкасъл, и изразходва за тях — тъй му се струваше на Артур, неговите уши поглъщаха и най-малките подробности от разговорите на неговия баща — баснословни суми.

Да, картините действително бяха прелестни; големи платна, с великолепни багри. Стоун, Орчардсън, Лейтън, Холман, Хънт, о, особено Холман Хънт, Артур знаеше имената на художниците. Той знаеше, че тия художници — тъй казва баща му — ще бъдат един ден старите майстори на бъдещето. Най-вече една от картините — „Влюбените в градината“ — го омайваше със своята хубост; тъй възхитителна беше тя, че Артур просто изпитваше болка всеки път, когато я съзерцаваше, подобно на копнеж, загнезден дълбоко под стомаха му.

Артур изведнъж почувства нова болка в душата си — болка на безпокойство и отчаяние. Сломан от нуждата за утеха, той стисна силно очи. С оня жар, който често пъти го обземаше, той се замоли: *Мили Боже, направи тъй, че стачката днес да се прекрати; направи тъй, че всички хора да се върнат при баща ми; дай им да видят*

своята грешка. Мили Боже, ти знаеш колко добър е моят баща. Аз го обичам, и тебе обичам, мили Боже. Направи тъй, че хората да постъпват справедливо, както той постъпва, и не ги оставяй вече да правят стачки. И помогни ми, да, помогни ми по-скоро да заработя заедно с баща си в „Нептун“, по-скоро заради Исуса Христа, амин!

Ричард Барас се завърна в пет часа и завари да го чакат вкъщи Армстронг и Хъдспет. Той се завърна със своята хладнокръвна, неприбързана точност, леко намръщен, и донесе със себе си вкъщи строгия пулс на своята личност; той завари двамата мъже седнали на два стола в залата, един до друг, загледани мълчаливо в пода.

Когато съзря тия двама мъже, Ричард не промени изражението на лицето си. Само едно пламъче прониза за миг студената тежест на неговата непоколебимост, светна в неговите очи и пак изгасна.

Армстронг и Хъдспет станаха. Кротко мълчание.

— Е? — запита Ричард.

Армстронг кимна развълнувано.

— Свършено е, слава богу!

Ричард посрещна новината без видим знак на вълнение, сякаш слабото преграждане в гласа на Армстронг му бе неприятно. Той остана прав, затворен в себе си, чужд на околния свят. Най-после той се раздвижи, замахна с ръка и тръгна към трапезарията. Там се спря пред бюфета, наля уиски в две чаши, натисна звънеца и поръча да донесат за него чай. Чаят веднага пристигна.

Тримата мъже изпиха чашите си прави — Хъдспет изпи своето уиски наведнъж, на една голяма глътка; Армстронг изпи своето с доста много сода, на няколко бързи нервни глътки.

— За бога, не съжалявам, че се свърши, мистър Барас, цялата тая глупава история — каза Армстронг.

Барас не обърна внимание на думите му. Той каза:

— Как се свърши?

— Имаха събрание в Института, Фенуик стана да говори, но не искаха да го слушат. След него стана Чарли Гаулън, кантарджията; той стана и каза, че не остава нищо друго, освен да подновят работата. Тогаваше се нахвърли Хедън върху тях. Дойде нарочно за това от Тайнкасъл. Каза им, че са нямали право да започват без подкрепата на Съюза. Каза, че федерацията е против цялата работа. Нарече ги тълпа побъркани глупаци; само че пред вас, мистър Барас, не мога да кажа,

той употреби друга една дума, защото се опитали да вършат работа на своя глава. Сетне гласуваха. Точно осемстотин гласа за подновяване, седем против.

Настъпи мълчание.

— И сетне какво стана? — каза Барас.

— Дойдоха в канцеларията, цяла тълпа — Хедън, Гаулън, Огъл, Хау и Дининг... много кротки бяха станали, мога да ви уверя. Питаха за вас. Казах им, че не искате да се срещате с никого от тях, докато не подновят работа. С две думи, свършено е със стачката, искат да започнат работа в предната шахта утре сутринта. Аз им казах, че ще говоря с вас и ще им съобщя вашия отговор в шест часа.

Щом изпи чая си, Ричард каза:

— Значи тъй, искат да започнат, както виждам.

Ричард имаше вид, че смята положението за интересно и че го обмисля без вълнение. Преди три месеца бе сключил договор с Пярсънс за коксови въглища. С този договор в джоба си започна работа, проби тунели в Скъпър Флятс, в сектора „Парадайс“, започна да вади въглища за кокс от Дайк — единствените въглища за кокс в „Нептун“.

Тогава неговите работници напуснаха работа, без да го слушат, без да слушат и своя съюз. Договорът го няма вече в неговия джоб, отдавна е хвърлен в огъня. Той изгуби договора. Изгуби 20 000 лири.

Беглата усмивка по неговите устни, интересно нещо, сякаш издън душата му излизаше!

Армстронг каза:

— Да сложа ли съобщенията на дъската, мистър Барас?

— Да — каза той хладно. — Нека започнат утре.

Армстронг въздъхна с облекчение. Обаче Хъдспет остана на място, само продължи да върти каскета си в ръце.

— Какво ще стане с Фенуик? — запита той. — Ще бъде ли приет и той?

Барас каза:

— И Фенуик може да се върне.

— Ами другата помпа? — продължи Хъдспет с усилие. Той беше едър мъж, с тъпо лице, с голяма горна устна и грубо жълто лице.

— Коя друга помпа? — запита Ричард.

— Помпата, за която говорихме преди три месеца, когато момчетата напуснаха. С нея може много вода да се извади от Скъпър Флятс.

Студен като лед, Ричард каза:

— Имате голяма грешка, ако смятате, че аз ще почна работа в Скъпър Флятс. Тия въглища за кокс ще чакат за друг договор.

— Както кажете, сър. — Жълтото лице на Хъдспет се изчерви силно.

— Тогава, значи, разбрано — каза Барас със своя ясен, внушителен глас. — Можете да им кажете, радвам се за тях, че се връщат на работа. Тия излишни мъки и лишения в града бяха отвратителни.

ГЛАВА ВТОРА

Салютейшън се оживи отново. Армстронг и Хъдспет, двамата надзиратели на шахти, бяха залепили съобщенията, затова съдържателят Емър пак отвори заведението. Днес той за пръв път от две седмици насам окачи черната дъска.

Салонът беше пълен, претъпкан до задушаване: вътре гъмжеше от хора, разговори, силна светлина, пушек и изпарения на бира. Берт Емър беше застанал зад тезгяха, по риза, до голямата плоча изписана с тебешир, окачена на стената — там той записваше имената на длъжниците и какво са изпили.

Берт си разбираше от работата — през последните две седмици, без да обръща внимание на никакви ругатни и молби, той бе отказал всякаква версия. Но сега, щом като в събота пак ще има плащане на надници, той изведнъж се промени. Заведението беше открито, версията възстановена.

— Напълни я, Берт — каза Чарли Гаулън, кантарджията на „Нептун“, зачука силно с каната и поръча да я напълнят пак.

Чарли не беше пиан, той никога истински не се напиваше; само се насмукваше като сунгер, започваше да се поти и лицето му ставаше бледочервено, като телешко месо, но никой никога не бе го виждал истински да се напие.

Някои от тълпата около него, обаче, бяха вече на градус — Толи Браун, старият Риди, а особено Слогър Лиминг. Слогър беше вече започнал да буйства от пианство. Тоя Слогър беше груб, със зачервено като кръв лице, с плосък нос и едно синкавобяло ухо като цветно зеле.

На младини бил боксьор, боксираше се в залата Сент Джеймс, под гръмката титла Чудото Питбой; обаче поради пианство и други някои работи го изгонили, и той пак се върнал в рудника — само че тоя път нито вече рудокопач, както преди, нито чудо. От предишната сила на златните му младини не бе останало нищо друго, освен един свадлив нрав, една малка повреда в лявата ръка, и страшно обезобразено от ударите лице.

Чарли Гаулън, вечен неофициален майстор на наздравиците в салона отново затропа по масата. Той не бе доволен, че компанията не е достатъчно весела; той искаше да се върне пак старата интимна веселост в Салютейшън.

Чарли се провикна:

— Момчета, много нещо преживяхме през трите месеца. Хайде, пийте сега, недейте се мръщи. Тежко му и горко на едно сърце, ако никога не се весели. — Неговите свински очи се завъртяха над компанията и затърсиха обичайното шумно одобрение. Вместо това, той долови погледа на Роберт Фенуик, устремен подигравателно към него. Роберт беше седнал на обикновеното си място, в далечния ъгъл до тезгяха, пиеше непрекъснато, като че ли нищо не го интересуваше сега.

Гаулън вдигна чашата си.

— Пий, Роберт, момчето ми. Тази вечер трябва хубаво да се наквасим отвътре, че утре ще се наквасим както трябва отвън.

Роберт сякаш разглеждаше зачервеното лице на Гаулън с особено внимание. Той каза:

— Някой ден хубаво ще се изквасим.

Компанията завикаха:

— Затваряй си устата, Роберт!

— Мълчи, Роберт! Каквото имаше, каза си го на събранието.

— Стига! Чували сме го много пъти през тия три месеца.

Сянка на тъга, на умора се появи по лицето на Роберт, и той ги изгледа с угаснали очи.

— Добре, момчета. Тъй да бъде, както искате. Няма нищо да казвам вече.

Гаулън се усмихна лукаво.

— Щом като те е страх да отидеш в „Парадайс“, защо не го кажеш?

Слогър Лиминг се намеси:

— Затваряй си устата, Гаулън. Ти си една бърлива жена и нищо друго. Роберт знае какво приказва. Слушай! Той вижда ясно и чува ясно. Той знае много повече за оная проклета шахта, отколкото ти за носа си.

Настана мълчание; всички зачакаха със затаен дъх, в очакване да последва сбиване. Но не, Чарли никога не се бие; по лицето му само се

появи пиянска усмивка. Напрежението се превърна в разочарование.

Изведнъж вратата се отвори. Уил Кинч влезе в салона и си заотваря път с неуверени крачки към тезгяха.

— Налей една халба, Берт, за бога. Струва ми се, с чашата заедно ще я глътна.

Думите на Уил възбудиха всеобщ интерес; всички погледи се обърнаха към него.

— Какво става? Какво ново има, Уил?

Уил отметна назад косите от челото си, грабна чашата и се обърна към другарите си с отчаян поглед.

— Много новини има в мене, момчета. — Той се изплю, като че ли да прочисти устата си от кал. Сетне заговори бързо: — Моята Алиса е зле, момчета, има пневмония. Сестрата каза да ѝ дадем супа от говеждо. Отидох при Рамедж преди четвърт час. Рамедж, самият той зад тезгяха, с дебелия си корем. Мистър Рамедж, казвам му най-учтиво, ще ми дадеш ли малко месо, да направим супа за малката, много е болна, в събота непременно ще ти го платим.

При тия думи устните на Уил побеляха като восък; цялото му тяло се разтрепери, но той стисна зъби и направи усилие да продължи.

— Пък той, момчета, ме изглежда от горе до долу, сетне от долу до горе. Няма да ти дам никакво месо — казва, най-спокойно казва. Моля ти се, мистър Рамедж — казвам аз съвсем отчаян, — мъничко ми дай, малко кокал и месце, още първата събота като взема пари, ще ти го платя, кълна ти се в Бога.

Мълчание.

— Той нито дума не казва, само ме гледа като пукал. Сетне казва, сякаш на куче приказва: „Няма да ти дам нищо, едно голо ребро дори няма да ти дам. Вие сте един срам за града, ти и всички като тебе. Напущате работата си за нищо, само да подлагате ръка на честните хора да ви дават милостиня. Излизай, докато не съм те изхвърлил аз от дюкяна!“.

Мълчание.

— И аз си излязох, момчета.

Гробна тишина се бе спуснала над компанията, докато Уил разправяше. Той завърши сред гробно мълчание. Пръв Боб Огъл се раздвижи.

— Бога ми! — изпъшка той. — Това е прекалено.

Тогава Слогър скочи на крака, без да може да пази добре равновесие.

— Това вече е прекалено! — изкрещя той. — Не може тъй да го оставим.

Изведнъж всички започнаха да приказват; в салона се вдигна олелия. Слогър беше на крака и си пробиваше път сред тълпата.

— Аз това няма да го оставя тъй, момчета. Аз сам ще отида при тоя мръсник Рамедж. Тръгвай, Уил. Ще ти вземем за момичето от най-хубавото месо, не кокалча и парчета. — Той улови Уил приятелски за ръката и го повлече към вратата. Другите се заблъскаха край тях, тръгнаха подире им, насърчаваха ги.

Салонът се опразни за една минута. Същинско чудо: никога не е бивало такова нещо, господа, толкова бързо да се опразни салонът. Пълен до преди една минутка — празен следната минута! Само Роберт остана и продължи да наблюдава слияния Емър с тъжни, разочаровани очи. Роберт си поръча още една чаша, но след това и той излезе.

Навън тълпата се бе увеличила; бяха се присъединили двадесетина младежи, минавачи, любопитни. Те нямаха понятие какво става, но чуха сърдити гласове; подушиха, че ще има бъркотия, бой... Щом като Слогър е начело, всички вкупом се запътиха по Каупен стрийт. Младият Джо Гаулън се промъкна чак в средата на навалищата.

Тълпата зави на ъгъла, навлязоха в Лам стрийт, но когато стигнаха до дюкяна на Рамедж, очакваше ги разочарование. Рамедж бе затворил. Големият дюкян, затворен за през нощта, беше тъмен, глух; нищо друго, освен спуснати кепенци и над тях надпис „Джеймс Рамедж — месар“. Даже и прозорец няма, да може човек да го строши!

Напразно! Слогър нададе рев. Изпитата бира се разливаше по кръвта му, а пък кръвта му се беше разпалила. Не, не е изигран, бога му, не е изигран. Има и други дюкяни, тук до самия Рамедж, дюкяни без кепенци. Бейтс например, и Мърчисън бакалина — само с по една врата, с катинар на нея.

Слогър нададе нов рев.

— Момчета, не сме изиграни; ще вземем от Мърчисън. — Той се затича към вратата, вдигна тежкия си крак, ритна силно катинара. Същевременно някой от тълпата хвърли изотзад една тухла. Тухлата

строши стъклото на прозореца. Свършено е: издрънкването на стъклото даде сякаш знак на тълпата да се нахвърли.

Втурнаха се върху вратата, разбиха я, нахълтаха в дюкяна. Повечето от тях бяха пияни, а пък никой от тълпата от седмици насам не бе виждал сваятна храна. Толи Браун грабна един свински крак и го пхна под мишница. Старият Риди се втурна към кутиите с консервирани плодове. Слогър беше вече съвсем забравил своята пиянска симпатия към дъщерята на Уил Кинч и заблъска тапата на една бирена бъчонка.

Няколко жени от кея, привлечени от шума, се размесиха с мъжете и започнаха набързо да грабят каквото им попадне: консервиран зеленчук, сапун, доматино пюре... без разлика какво, само да си вземат и те по нещичко. Бяха толкова изплашени, че нямаха време да гледат, а просто грабеха трескаво каквото им попадне и го пъхаха под шаловите си. Лампата на улицата насреща хвърляше върху тях своята студена, ясна светлина.

Пръв Джо Гаулън се сети за чекмеджето. Джо нямаше нужда от храна — също като баща си, и той беше добре охранен, обаче чекмеджето го интересуваше.

Той се спусна на пода, пропълзя между краката на мъжете, които го блъскаха из дюкяна; зави покрай тезгяха, добра се до чекмеджето. Незаклучено! Джо се закиска над немарливостта на стария Мърчисън и пхна ръка в гладката паница. Пръстите му сграбиха сребърните монети от паницата. Джо си напълни хубаво шепата и я пхна чевръсто в джоба си. Сетне той се изправи на крака, промъкна се до изхода и търти да бяга.

Тъкмо когато Джо се измъкваше из вратата, влезе Роберт. По-право, той застана на прага; безпокойството, изписано върху лицето му, се превърна в отчаяние.

— Какво правите, момчета? — Гласът му беше умотелен. Гледката на тоя неуместен произвол го засегна болезнено. — Ще си вземете беля на главата, момчета!

Никой не му обърна ни най-малко внимание.

— Стойте, глупаци! Не виждате ли, че по-лошо от това не може да направите! Никой няма да ни съжалява отсега нататък. Спрете! Казвам ви, спрете!

Никой не спря.

Лицето на Роберт се сви болезнено. Той направи усилие да си пробие път през тълпата, но тъкмо в тоя момент един шум зад него го накара да се обърне кръгом към светлината на лампата. Полиция: Родам от кея и новия старши полицаи от гарата.

— Фенуик! — Родам извика, щом го позна и сложи ръце върху рамото на Роберт.

Щом се чу тоя вик, отвътре още по-силен вик се чу:

— Фантета! Бягайте, момчета, фантета! — И един порой от живи същества се втурна през изхода навън.

Родам и старшият не направиха опит да спрат пороя. Те застанаха глупаво и оставиха тълпата да се измъкне; сетне, без да пуска Роберт, Родам влезе в дюкяна.

— Ето тук още един, господин старши! — каза Родам с внезапен изблик на радост.

Сред разрушенията на разграбения дюкян, Слогър Лиминг беше възседнал бъчонката с бира и се люлееше безпомощно на две страни. С единия си пръст той все още запушваше дупката на бъчонката. Беше толкова пиян, че очите си не можеше да отвори.

Старшият полицаи хвърли поглед към Слогър, към дюкяна, сетне към Роберт.

— Тая работа е сериозна — каза той със своя суров, официален тон. — Ти си Фенуик. Ти започна стачката.

Роберт го изгледа спокойно и каза:

— Аз нищо не съм направил.

Старшият полицаи отвърна:

— Разбира се, че нищо не си направил!

Роберт отвори уста да обясни, но изведнъж разбра колко безсмислено е и не каза нищо, подчини се.

Отведоха го заедно със Слогър в участъка.

ГЛАВА ТРЕТА

Дейвид Фенуик, на сто и петдесет метра под земята и около три километра от главната шахта, сметна, че е вече приблизително време за закуска. Той нямаше часовник, обаче броят на пътуванията, извършени от него с вагонетките от тунела до подножието на шахтата и обратно му даваха приблизително указание.

Той застана до своя кон Дик край асансьора — там пълните вагонетки, докарани от него, коларя, трябваше да бъдат закачени за куката на стоманеното въже и изтеглени нагоре. Той чакаше Толи Браун да обърне празните вагонетки.

Докато чакаше, Дейвид се замисли за своето собствено щастие. Той просто не можеше да повярва, че това е неговата последна събота в „Нептун“. Не само последната му събота, но и последния му ден! Не, той просто не можеше да схване напълно своето щастие.

Дейвид винаги бе мразил шахтата. Някои от момчетата я обичаха и отиваха на работа, както патиците във водата. Той винаги си спомняше, освен това, в тунела Файв Куортър, че се намира под морето. Мистър Кармикаел, заместник-директор на училището на Бийтъл стрийт, който му бе помогнал да спечели стипендията си, беше му назвал това чудновато чувство, когато човек се намира затворен дълбоко в земята. Дълбоко под земята, дълбоко под морето. Докато горе на земята слънцето грее, свежият ветреца духа, вълните се разбиват на бяла, красива пяна.

В този момент Толи обърна празните вагонетки. Дейвид закачи четири вагонетки една след друга, скочи в първата, изцъка с език на коня и потегли надолу из тъмния като в рог тунел.

Надолу, все по-надолу караше Дейвид; караше с луда бързина, пазеше равновесие, управляваше коня, знаеше къде да наведе главата си, кога да хвърли цялата си тежест срещу завоя. Лудо, страшно лудо беше това негово бързо каране; баща му често пъти му се бе карал, загдето кара тъй лудо. Обаче, на Дейвид му правеше удоволствие възбудата от бързото каране. Той спря коня с едно великолепно

опъване на юздите в галерията на копачите. Там, както бе и очаквал, Нед Софтли и Том Риди, двамата помагачи, които избутваха вагонетките от галерията до началото на тунела, бяха клекнали в спасителната галерия и закусваха.

— Ела насам, момче, да си хапнеш! — извика Том с уста пълна с хляб и сирене и се отмести да направи място.

— Отивам вътре, Том.

Дейвид действително искаше да изяде закуската си заедно със своя баща — Роберт Фенуик отскоро бе излязъл от затвора. Когато имаше възможност, Дейвид взимаше закуската си и отиваше в галерията при баща си; той не искаше да пропусне и този свой последен ден.

— Как си, Дейви? — каза Роберт Фенуик, щом съгледа сина си.

— Как си, тате? — обади се момчето.

Хари Брейс, Боб Огъл и Слогър се зададоха от друга една галерия и се присъединиха към тях. Хюги, братът на Дейвид, ги последва мълчаливо. Всички започнаха да ядат закуската си.

— Вярно ли е, чувам отивал си в колежа Бадли, да учиш всички професори на Тайнкасъл? — запита Слогър с пълна уста.

Дейвид отвърна:

— Надявам се, те ще ме учат, Слогър.

— Какво, по дяволите, отиваш да търсиш там? — провикна се Слогър и намигна на Роберт. — Не искаш ли да станеш един честен рудокопач като мене, с елегантно тяло, елегантно лице? И да си имаш с шепи пари спестени в Цигуларската банка?

Тоя път Роберт не намери шегата за смешна.

— Отива, защото аз искам да го отърва от тука! — каза той строго. Тежкото натъртване на последната дума накара всички да замълчат. — Той си търси късмета. Работи усилено, спечели стипендията, сега заминава за Тайнкасъл в понеделник.

* * *

Щом стигна до края на тунела, Дейвид отведе коня в оборите и го настани на яслата.

Това беше най-мъчителната част от сбогуването. Дейвид си знаеше, раздялата му с кончето ще бъде тежка, но тя излезе всъщност по-тежка, отколкото той бе предполагал. С твърди движения на ръката, той помилва врата на своето пони. Дик обърна продълговатата си глава, като че ли да огледа Дейвид със своите нежни, слепи очи, сетне задуши с муцуната към джоба на палтото му. Дейвид често запазваше по някое късче хляб от своята закуска, а сегиз-тогиз — и по някоя бисквита.

Но днес той бе приготвил нещо особено; той измъкна от джоба си едно парче сирене — Дик беше просто луд за сирене — и започна бавно да храни кончето; отчупваше малки късчета, подаваше ги върху опънатата си длан, удължаваше нарочно удоволствието и за Дик, и за себе си. От влажното, меко като кадифе допиране на муцуната на Дик в неговата ръка, на Дейвид му стана мъчно; мъката се спря на гърлото му като буца. Той бавно изтри влажната си ръка в полата на своето палто, хвърли последен поглед към Дик и бързо си тръгна.

Младежът се запъти към изхода, по главния тунел. Скоро към него се присъединиха Том Риди, неговият брат Джек, Софтли, Огъл, младият Лиминг, син на Слогър, Дан Тисдейл и неколцина други. Стигнаха до основата на шахтата, където цяла тълпа вече чакаше ред да се изкачи нагоре, на земята. Работниците се притискаха, но чакаха търпеливо. Кабината на асансьора беше единична и побираше дванадесет души наведнъж. Освен „Парадайс“, асансьорът обслужваше още Глоб и Файв Куортър Коол, горните тунели.

Най-сетне кабината тупна на земята, в дъното на шахтата. Някой изотзад викна: „Влизайте, момчета, влизайте!“.

Тълпата се втурна към кабината, последва обикновената борба за места. Дейвид успя да се промъкне заедно с другите. Кабината се издигна от пода, заплъзга се по релсите, понесе се нагоре, сякаш сграбчена от някоя исполинска ръка. Поток от дневната светлина ги пресрещна. Кабината се спря с издрънкване, вдигнаха лоста; мъжете се втурнаха в сладостната дневна светлина, сякаш се разтопиха и размесиха в нея.

Дейвид слезе по стъпалата заедно с другите мъже, прекоси двора, зае мястото си на края на опашката пред канцеларията. Беше светъл юнски ден. Острите очертания на трансмисията на асансьора,

на стълбовете на скрипците, даже и на комина, бяха смекчени от меката красота на деня. Чудно хубав ден за сбогуване с шахтата.

Опашката пред прозореца на касиера бавно се придвижваше напред, Дейвид видя баща си да излиза от кабината на асансьора. Сетне той видя колата на господаря да влиза през портата на двора. Идването на господарската кола беше съвсем обикновено явление; всяка събота, когато има плащане на заплати, Ричард Барас идваше в канцеларията, докато работниците се нареждаха да получат своите пликове. Плащането се извършваше като някакъв обред.

Колата направи гладък завой, жълтите ѝ стъпала блеснаха на слънцето; тя се спря срещу канцеларията. Ричард Барас слезе. Бартли беше вече застанал до главата на коня. Артур Барас, синът на господаря, седнал до преди това между двамата, остана в колата.

Отдалеч, като се придвижваше в редицата, Дейвид заразглежда господарския син и започна лениво да му се учудва. Без сам да знае защо, той изпитваше странно съчувствие към Артур — едно крайно чудновато чувство, особено, почти парадоксално, като че ли му е мъчно за Артур. Стори му се смешно, като си припомни тяхното тъй различно положение. Когато откри, че съжалява господарския син, Дейвид се изсмя почти гласно.

Редът му пред касата дойде. Той отиде до прозорчето, получи своя плик с парите, подаден му през отвора от касиера Петит; сетне младежът се заразхожда по двора, да дочака баща си.

Изведнъж Дейвид почувства, че и той на свой ред е наблюдаван: Барас, придружаван от Армстронг, се бе върнал при колата; двамата бяха застанали там и го гледаха направо.

Една минута двамата продължиха нещо да си говорят, после Армстронг кимна на младежа да отиде при тях.

Дейвид се поколеба, дори му мина през ум да не отиде; все пак той отиде, обаче нарочно се запъти твърде бавно.

— Мистър Армстронг ми казва, че си спечелил една стипендия в колежа Бадли.

Дейвид забеляза, че Барас е в повишено настроение; въпреки това, той чувства острият изпитателен поглед на малките му студени очи.

— Много ми е приятно — продължи Барас, — като чувам за твоя успех. Какво смяташ да учиш в Бадли?

— Искам да завърша класическия отдел.

— Хмм... класическия отдел! Защо не следваш за минен инженер?

Дейвид отговори презрително. Нещо в Барас събуди презрение в душата на младежа.

— Не ме интересува. — Неговият презрителен тон се отплесна от Барас както вода от студен камък.

— Наистина ли... не се интересуваш?

— Не! Не ми харесва работата под земята.

— Не ти харесва — повтори Барас като ехо. — Искаш да станеш учител.

Дейвид разбра, че Армстронг му е казал.

— Образованието е хубаво нещо — продължи Барас. — Аз на никого не искам да преча. Когато завършиш в Бадли, може да ми се обадиш. Аз съм член на комитета! Може да те настаним в някое от околните училища. Винаги имаме нужда от млади преподаватели.

Зад дебелия стъкло на своите очила, Барас сякаш започна да се отдалечава от Дейвид. Тъй далечен, той пхна ръка в джоба на панталоните си, измъкна от там една голяма шепа бяло сребро. По стар навик, без да бърза, той избра една монета от половин лира, премисли, сетне я сложи обратно и избра вместо нея една монета от два шилинга.

— Ето ти един флорин — каза той бавно, тържествено и с тоя подарък сложи край на разговора.

Младежът остана тъй слисан, щото прие монетата. Той остана с нея в ръка, докато Барас се качи и зае мястото си в колата. Дейвид смътно почувства дружелюбната усмивка на Артур към него. Сетне колата се отдалечи.

Младежът се обърна рязко и тръгна към вратата на двора, където Роберт сега на свой ред бе застанал да дочака сина си. Дейвид видя, че баща му е бил зрител на цялата сцена. Той забеляза също, че баща му е ядосан. Роберт беше пребледнял от ярост, държеше очите си наведени и не поглеждаше към Дейвид.

Баща и син закрачиха мълчаливо, докато стигнаха до към средата на Каупен стрийт. Бащата се спря. Насреща им се виждаше Мидълриг — двора на един изоставен краварник, мръсен двор, бунище на целия град, покрито с гниеща слама, боклуци и един грамаден куп тор. Роберт се обърна към сина си.

— Какво ти даде Дейвид? — запита той тихо.

— Даде ми два шилинга, тате. — И Дейвид показа флорина; от срам все още го стискаше силно в дланта си.

Роберт взе монетата, погледна я мълчаливо, сетне я запрати с бясна сила.

— На ти! — каза той, сякаш тая дума го нараняваше. — На ти!

Монетата падна право в средата на купа тор.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

Джо Гаулън стигна в Тайнкасъл много преди Дейвид Фенуик. С откраднатите от Мърчисън две лири в сребърни монети, той направо отиде в града. И щом веднъж се добра до там, Джо започна непрекъснато да напредва.

За една седмица двете лири приятно се стопиха, но Джо бе приет на работа в леярницата на Милингтън. Заплатата му бе определена на 25 шилинга седмично — цяло богатство в сравнение с мината.

А нещо по-важно — Джо се настани на квартира при мисис Сънли. Нейната дъщеря Джени, работничка при Слатери, най-видния салон за дамски шапки в Тайнкасъл беше най-близката цел на квартиранта.

Леярницата на Милингтън, разположена в края на поляната срещу Плат стрийт, имаше около двеста работници и макар да бе малко предприятие, не беше лишено от внушителност. Главните произведения на леярницата бяха принадлежности за каменовъглените мини — железни вагонетки, трансмисии, минни подпори и тежки ковани болтове, обаче конкуренцията на пазара беше силна и предприятието се крепеше повече благодарение на своите връзки със стари фирми, отколкото от предприемчивост.

Милингтъновци си имаха свои традиции и една от тях беше „Социалния клуб“.

* * *

„Социалния клуб“ на Милингтъновци, основан към 1870 година от великия старец Уесли Милингтън, се грижеше с най-голяма благотворителност за работниците и за техните семейства. А най-бляскавото събитие в календара на „Социалния клуб“ бяха танцовите забави, известни още от незапомнени времена като танцовите забави

на „Социал-клубът“. Тия забави винаги става в тъй наречената Ергенска зала.

Тая вечер, петък, 23 март беше същинска нощ за веселие и щастие. Въпреки това, Джо се прибра от работа потънал в твърде мрачни размишления, макар и да бе вече станал един от първите любимци на клуба и затова, разбира се, щеше да отиде на танцовата забава.

Всички в леярницата, като почнеш от Портърфилд, надзирателя, та чак до самия мистър Стенли Милингтън — всички хора с що-годе значение — изглежда обичаха Джо, с изключение на Джени.

Джени! Джо си мислеше за нея, като крачеше по моста Хай Левъл Бридж. Тя щеше да отиде с него на забавата; разбира се, че ще отиде. До къде бе напреднал Джо с Джени през тези осем месеца? Беше я извеждал доста често — Джени обичаше да излиза — харчеше пари подир нея. Но какво бе постигнал в замяна на това? Няколко целувки, няколко бегли целувчици, давани му неохотно, няколко още по-бегли прегръдки, винаги отблъсквани от нея. Всичко това само още повече бе раздухало неговия апетит.

Само като си помислеше какво е търпял досега, Джо чувстваше как неговото желание нетърпимо се разпалва. Когато се изкачи по стълбите на дом №117-А на Скотсууд стрийт, той си каза, че тая вечер ще докара работата до добър край, или ще разбере причината за неуспеха си.

Когато отиде във вътрешната стая, Джо разбра по часовника, че е закъснял. Джени се бе изкачила вече горе да се облече.

Джо се обръсна, изми се, облече се внимателно в най-хубавия си син костюм, завърза си една нова зелена вратовръзка, завърза красиво връзките на хубаво излъсканите си жълти обувки. Даже и тъй закъснял, той бе готов преди Джени и зачака нетърпеливо в приемната. Но когато Джени дойде, тя го накара да изтръпне; дъхът му се пресече, душа не му остана: облечена в тъмносиня рокля, с бели сатенени обувки, с бял плетен шал — най-новата мода по това време — метнат върху косите ѝ.

— Бога ми, Джени, ти си същинска фея.

Тя прие неговия комплимент като нещо напълно заслужено, което се разбира от само себе си. Но когато съгледа неговите жълти обувки, долната ѝ устна увисна.

— Джо, трябваше да си вземеш лачени обувки — каза тя сърдито, — казах ти още преди една седмица.

— Ах, всички носят такива обувки в „Социал-клуба“. Аз ги питах.

— Не ставай глупав! Аз като че ли не зная. Ще ме направиш смешна с тия си жълти обувки. Поръча ли файтон?

— Файтон ли? — Долната челюст на Джо увисна. — Ще отидем с трамвай.

Нейните очи се сковаха от яд.

— Тъй ли било то! Значи ти мене за такава ме мислиш! Значи не заслужавам файтон!

* * *

Всъщност „Социалния клуб“ не беше лошо нещо — една интимна, непринудена забава, по-скоро като някакво годишно събрание на едно голямо, щастливо семейство от средната класа.

Джени хвърли поглед към всички присъстващи. Тя изведнъж забеляза оскъдния бюфет, залепените по стените програми, евтините и безвкусни тоалети — светлочервени, сини и зелени — смешния костюм на стария Майк Маккена, почетният церемониалмайстор на забавата; видя също, че мнозина считат ръкавиците и пантофите като нещо не непременно необходимо. Джени видя всичко това с единичък продължителен поглед. Сетне тя навири хубавото си носле.

— Просто се задушавам — изсъска тя на Джо, — като ги гледам.

— Но... няма ли да танцуваме? — зина той.

Тя отметна глава назад равнодушно.

— О, мисля, че може да използваме салона. Билетите са платени, нали?

И тъй те танцуваха, но тя се държеше надалеч от него; доста надалеч се държа тя от всичкото това ръкуване, тропане и радостни кръсъци наоколо.

И все пак, Джени беше малко избързала със своето заключение. Едва бе изрекла своята сърдита преценка, вратите се отвориха и влезе мистър Стенли. Нашият мистър Стенли. Велик момент. Мистър

Стенли влезе в салона с любезна усмивка на лице, спретнат и докаран в своя твърде модерен вечерен тоалет, заедно със своята годеница.

— Тази е Лаура Тод с него — прошепна Джени със затаен дъх. — Сгодиха се миналия август, имаше ги в „Куриер“.

Джо се загледа в лицето на Джени, пламнало от любопитство. Нейният жаден интерес към висшето общество на Тайнкасъл го смути доста много. Но сега Джени се разнежи извънредно много към него.

— Защо не танцуваме, Джо? — прошепна тя и стана да се повърти сладно в неговите прегръдки покрай Милингтън и Тод.

С напредването на забавата веселата усмивка на Джени, цъфнала върху нейното лице при влизането на нашия мистър Стенли и Лаура Тод, започна да придобива определена насока. Джени говореше от желание да бъде забелязана от мис Тод и просто умираше от нетърпение нашият мистър Стенли да я покани да танцува. Обаче нищо, нищичко не се случваше, твърде лоша работа. Вместо това, Джек Линч, един железар от леярницата започна да се заглежда в Джени, следваше я на всяка стъпка и търсеше случай да я покани за един танц.

При последния танц преди вечеря Джек оправи вратовръзката си и се приближи свенливо до Джени.

— Елате, госпожице — каза той с широка усмивка. — Вие и аз ще им покажем как се танцува.

Джени отметна глава назад и впи поглед в отсрещния край на салона. Джо, седнал до нея, каза:

— Заминавай, Джек. Мис Сънли танцува с мене.

Джек се олюля на краката си:

— Но аз я каня да танцува с мен. — Той протегна ръка в движение на груба галантност. Джек ни най-малко нямаше каквото и да е лошо намерение, обаче залитна и грамадната му лапа падна случайно върху рамото на Джени.

Джени изписка драматично. Джо скочи пламнал от ярост и стовари ловко юмрука си точно под брадата на Джек. Железарят се простря с цялата си дължина на пода. Танцът изведнъж замря.

— Какво става тук? — Мистър Стенли си проби път през навалищата и дойде до мястото, където Джо беше застанал с галантно изпъчени гърди и с ръка около талията на бледата, изплашена Джени. — Какво има? Какво стана?

Сърцето на мъжествения Джо падна в обувките му, обаче той отговори с достойнство.

— Пиян е, мистър Милингтън, пиян като дръвник. Пиян е и закачи моята приятелка, мистър Стенли. Аз само я защитих.

Стенли огледа и двамата — стройния младеж и оскърбената хубавица; сетне хвърли смръщен поглед към пространия на пода пияница.

— Пиян ли? — викна той. — Лошо, действително много лошо. Аз не мога да позволя такова нещо! Махайте го от тук. И утре да се яви при мен в канцеларията. Може да си получи билета.

Джек Линч, нахалникът, бе изнесен от салона. На следния ден го уволниха. Обаче сега Стенли се обърна към Джо и Джени:

— Така е добре! — кимна той успокоително. — Вие сте Джо Гаулън, нали? Запознайте ме с вашата дама, Джо. Как сте, мис Сънли? Ако обичате да танцувате, моля ви за един танц с мене. Джо, да ви запозная с моята годеница. Ако обичате, потанцувайте с нея.

И тъй Джени литна от възторг в прегръдките на мистър Стенли, а Джо се завъртя тежко из салона с мис Тод. Нейните очи го гледаха весело и с известен интерес.

— Великолепен удар — каза тя с весело свиване на устните — неин навик.

Джо призна, че ударът бил нещо първостепенно, но се чувстваше смутен и болезнено неловко.

— Аз тъй обичам — произнесе се тя по едно време, — един кавалер трябва да се защитава по мъжки. — Тя отново се засмя. — Само че вие недейте си дава вид, сякаш току-що сте постъпили в ордена на Добрите Самаряни.

Стенли, мис Тод, Джени и Джо вечеряха заедно. Джени беше на седмото небе. За нея всичко беше възторг, възторг... всичко, всеки миг. А на всичкото отгоре, когато забавата свърши, Джо великодушно повика файтон.

Джени просто хвърчеше от възторг и вълнение, когато се качваше в зеления, покрит с петна файтон, вмирисан на мишки, погребения, сватби и влажни обори. Тя се облегна назад и потъна във възглавниците.

— О, Джо — бликна нейният възторг, — толкова великолепно беше... Аз не знаех, че толкова добре се познаваш с мистър

Милингтън. Защо не ми каза? На мене и през ум не ми минаваше. Той е толкова мил. И тя, разбира се. Не е красива, имам предвид, малко смачкана в лицето, но много модерно се носи.

Сега, като остана сам с Джени във файтона, Джо усети как копнежът му по нея изведнъж пламна и го хвърли в треска. От месеци насам тя се бе държала на разстояние от него. Целият в огън от желание, той се размърда и започна внимателно да се приближава към нея, както се бе отпуснала в единия ъгъл на файтона; скоро Джо пъкна ръка около нейното кръстче.

Джо чувстваше, че Джени е развълнувана, възбудена, че го оставя да си позволява малки волности, както никога досега. Блаженство започна да се разлива по цялото му тяло. Изпълнен от пламенен копнеж, той продължаваше внимателно да напредва и да става все по-смел.

Изведнъж Джени извика остро:

— Недей, Джо, недей! Трябва да се държиш прилично!

— Ах, защо се сърдиш, мила — замоли се той.

— Не, Джо, не! Не е прилично.

— Не е прилично, Джени — прошепна той смирено. — Нали се обичаме?

— Но, Джо... не може тука, Джо!

— Ах, Джени!

Тя продължаваше да се противи.

— Виж, Джо, почти сме стигнали вече, виж, Плъмър стрийт. Вече сме почти у дома. Пусни ме, Джо, пусни ме!

В кухнята, осветявана от пламъците на огъня, Джени застана пред него. Въпреки своето оскърбено девство, тя не прояви желание да отиде да си легне. Вълнението от всички тъй необикновени случки през време на забавата все още продължаваха да поддържат нейното опиянение; нейното тържество в „Социалния клуб“ все още я държеше в своя унес. Тя се изправи свенливо пред него. Джо с голямо усилие овладя своя яд и бясното си желание да я сграби в прегръдките си. Вместо това той каза жаловито:

— Ти не ми даваш никаква възможност да те обичам, Джени. Ела да поседнем на канапето. Нито една думичка не можахме да си поговорим тази нощ.

Полувъзбудена, полууплашена, девойката се колебаеше; толкова скучно ще бъде да каже лека нощ и да отиде да си легне! Джо е тъй хубав тая вечер: пък като повика файтона той се държа действително великолепно. Тя се закиска отново:

— Добре, щом искаш да си поговорим... нямам нищо против. — Тя се запъти към канапето.

На канапето Джо я притисна здраво в прегръдките си; толкова по-лесно можа да го направи, след като го бе направил веднъж във файтона. Тя се опита, но само неохотно, да се освободи от прегръдките му.

— Недей, Джо, недей. Трябва да се държим прилично. — Тя продължаваше да повтаря тези думи, без да знае сама какво казва.

— Ах, Джени, ти трябва... Ти знаеш, че съм луд по тебе. Нали знаеш, че се обичаме!

Омаяна, но и изплашена... обземана ту от желание да се противи, ту да се отдаде... загубена сред страх, болка и едно съвършено ново за нея чувство, можа само толкова да прошепне:

— Но, Джо... боли, Джо...

Колкото се отнася до него, той разбра, че най-сетне ще я има; разбра с чувство на стихийно блаженство, че това е най-сетне Джени, истинската Джени...

Огънят беше на изгасване. Върху скарата не беше останала жар. Сега, след като всичко бе минало, и нейното хленчене отдавна се бе свършило, Джени прошепна:

— Прегърни ме по-силно, Джо... по-силно, Джо, мили Джо...

ГЛАВА ПЕТА

Джо се бе изтегнал в приемната на улица Скотсууд Род. *Господи, каква скучна къща! Каква дупка! И като си помисли... като си помисли, че три години и повече се е завирал все тука! Близо четири години всъщност! Още ли ще кисне тука?*

В леярницата на Милингтън през тия четири години той бе напреднал доста добре. Да, доста добре... обаче доста добре не е достатъчно добре за Джо Гаулън. Той сега не е вече ученик, а самостоятелен леяр и си изкарва своите три лири редовно всяка седмица; а това на двадесет и две годишна възраст е нещо. Но какво повече от това? Нищо, дявол да го вземе! Той все още е работник, живее под наем... все още забъркан с тая Джени...

Джо се размърда нетърпеливо. Джени беше най-неприятната точка, бодливия трън в сегашното му недоволство. Джени е влюбена в него, залепнала е за него, излага го навсякъде... Дявол да го вземе! Та той да не е женен за Джени!

Вратата се отвори и Джени влезе. Джо вдигна глава навъсено:

— Е, най-сетне си готова.

— Готова съм — призна тя весело. — Харесваш ли ми новата шапка? — запита тя и наклони глава към него глезено. — Много хубавичка е, нали, мистър?

Въпреки лошото си настроение, Джо се принуди да признае, че Джени е хубава. Новата шапка, носена от нея тъй предизвикателно, подчертаваше нейната бледа хубост. Вече не девствена, беше се разхубавила. Девојката бе вече близо до най-пълния си разцвет в своята женственост.

— Ставай тогава! — засмя се тя. — Недей ме кара да те чакам, иначе ще закъснеем.

— Аз да те карам да чакаш!? — викна той укоризнено.

— Искам да спечеля малко пари — каза тя поверително на Джо и потупа ръчната си чанта, когато приближиха до конните надбягвания в Госфорт парк.

— Не си само ти — отвърна Джо грубо.

Двамата влязоха в редицата места по за два шилинга. Там беше приятно, пълно със зрители — тъкмо достатъчно хора, интересни за Джени, но не и претъпкано да ѝ досаждат.

— Гледай, Джо, гледай — викна тя и стисна ръката на Джо. — Ето го лорд Кел! Нали е джентълмен.

Лорд Кел, доайен на английския спорт, милионер земевладелец от Севера, с червено лице и бакенбарди, с приятна усмивка на лице, беше застанал в разговор с едно дребно човече — Лю Лестър, неговия жокер.

Младежът изръмжа завистливо:

— Ако той смята, че Несфилд ще спечели, тогава е цял дръвник. — Сетне Джо се отдели, за да потърси Дик Джоби, ръководителя на местните обзалагания.

— Имате ли нещо, мистър Джоби, което да мога да съобща на моето момиче? — каза той с подкупваща любезност.

Дик Джоби огледа Джо от главата до петите, тонът на Джо му се хареса; той беше гледал Джо как се боксира в салона Сент Джеймс; Джо му се виждаше приятно момче, а пък Дик имаше слабост към приятните момчета.

— Не бих я съветвал да записва нещо до последното надбягване, Джо.

— Добре, мистър Джоби. — Мълчание, изпълнено от вълнение. — Несфилд ваш любимец ли е?

Дик поклати глава.

— Загубена работа. Кажете на вашата млада дама да постави половин лира на Пинк Бъд.

Дик Джоби се усмихна, кимна с глава и бавно се отдалечи. С душа изпълнена от трепетно вълнение, Джо си проби път обратно до Джени.

— Нали е извънредно лошо това? — викна Джени съвършено отчаяна при четвъртото надбягване.

Тя бе дошла с желанието да спечели толкова много! Джени не беше вулгарна, тя беше щедра до безобразие и се отнасяше нехайно към парите си; но би било просто великолепно да спечели.

— Какво ще кажеш за Пинк Бъд в последното надбягване? — загатна Джо.

— Ах, не, Джо... Аз ще заложа на коня на лорд Кел, Несфилд — настоя Джени.

— Добре! — каза Джо и махна с ръка. — Както искаш. Аз ще заложа на Пинк Бъд.

Той взе всичките си пари, които имаше и смело ги заложи на Пинк Бъд. Приека му облога едно срещу пет, но скоро облогът спадна на едно срещу три. Конете потеглиха. Джо застана пред перилата, залови се здраво за тях в своето напрежение, заследи с очи конете на завоя. По-бързо, по-бързо; Джо се изпоти, не смееше да диша. Задъхан, той седеше с очи впити в конете, когато те навлязоха в правата писта, пред самия финал; на финала Джо нададе рев на дива радост; Пинк Бъд пресече лентата с цели две дължини преднина. Още щом бяха оповестени номерата на победителите, Джо прибра печалбите си, натика четири банкноти от по пет лири във вътрешния си джоб, спусна четирите лири в джоба на жилетката си, закопча палтото си и като накриви шапка, върна се при Джени.

— Ох, Джо — Джени едва не се разплака, — защо аз не...

— Да, защо не ме послуша? — повтори той. — Трябваше да ме слушаш. Аз спечелих цяла пачка банкноти. Аз през цялото време имах едно предчувствие за Пинк Бъд.

* * *

Върнаха се в Тайнкасъл малко след шест часа, минаха бавно по Нюгейт стрийт, навлязоха в Хаймаркет. Досегашното лошо настроение на Джо бе изчезнало, пометено от някакво шумно великодушие. Към Джени той започна да се отнася със снизходителна любезност, даже я остави да го хване под ръка.

Изведнъж, когато завиха по ъгъла на Нортъмбърланд стрийт, Джо изведнъж се закова на място и промълви:

— Чакай, не може да бъде! — Сетне той постави ръце пред устата си във вид на тръба и извика: — Дейвид! Ей, Дейвид Фенуик!

Дейвид се спря и се обърна; по лицето му бавно се разля усмивка, когато позна своя приятел.

— О, Джо... Ти ли си!

— Аз съм, аз — изрева Джо и се хвърли върху Дейвид с изблик на мъжка радост.

Всички се разсмяха. Джо махна с ръка с царствено достойнство и запозна Дейвид с девойката, както му е редът.

— Мис Сънли, Дейви. Моя приятелка. Господинът е Дейви, Джени, мой неразделен другар от преди години.

Дейвид погледна към Джени. Погледна я право в нейните ясни, големи очи. Сетне, в отговор на нейната усмивка и той се усмихна. Възхищение се изписа по неговото лице. Ръкуваха се много вежливо.

— Джени и аз отивахме да пийнем нещо — забеляза Джо и пое в свои ръце положението. — Но сега всички ще отидем заедно да пийнем. Искаш ли да пийнеш нещо, Дейви?

— И още как! — съгласи се Дейвид с възторг.

Без да отговори, Джо пхна големия си пръст в извивката на жилетката и поведе компанията по Нортъмбърланд стрийт към Пърси Грил. Дейвид и Джени тръгнаха след него.

— Какво ще пиете? — запита Джо. — За мене уиски. За тебе, Джени? Чаша порто, е? За тебе, Дейви? Внимавай, момче, да не кажеш какао.

Дейвид се усмихна и заяви, че по това време предпочита бира.

Когато донесоха чашите, Джо поръча богат обяд; котлети, луканки, и пържени картофи. След това той се облегна назад и се загледа изпитателно в Дейвид. Сетне, в изблик на любопитство, той запита:

— Какво правиш тука, Дейви? Много си се изменил, виждам.

— Нямам много нещо за разправяне, Джо.

— Разправяй — каза Джо насърчително.

— О... — започна Дейвид.

Последните три години не били лесни за него, оставили своя отпечатък върху него и стопили завинаги младежката свежест на лицето му. Дошъл в колежа Бадли със стипендията си, шестдесет лири на година. Парите били съвършено недостатъчни, Дейвид често пъти се оплаквал. Веднъж носил един багаж от централната гара, за да изкара шест пенса да се нахрани.

Той продължи да разправя, разказа им всичко за себе си. Всички свои приключения и открития... Дружеството Фабиян... концерти...

Бетовен... преподавал на децата от основното училище... идната година трябва да вземе дипломата си. Тогава... още по-нататък...

Дейвид внезапно се спря. Неговата тъй рядка усмивка се появи върху лицето му.

— О, боже господи! Толкова ли дълго съм приказвал? Вие искахте да ви разкажа своята тъжна, тъжна история... Това е единственото ми извинение, че тъй на дълго се разбъбрих!

Но на Джени неговия разказ бе направил страшно силно впечатление.

— О — обади се тя развълнувано, но свенливо. — Аз представя нямах, че можех да се срещна с толкова важен човек.

— Какво каза преди малко, Дейви — запита Джо, — за по-нататък, след учителстването?

Дейвид поклати глава умолително.

— Не е интересно, Джо, никак не е интересно.

— Но ние се интересуваме... Нали, Джени? — В гласа на Джо прозвуча истински възторг. — Продължавай, Дейви, разкажи ни докрай.

Дейвид хвърли поглед върху единия, после върху другия. Насърчен от сериозното внимание на Джо и от светналите очи на Джени, той се впусна да разправя наново.

— Ето какво. Като взема дипломата си, може да се наложи да стана учител за известно време. То ще бъде колкото да изкарвам прехраната си. Но аз всъщност искам да направя нещо за моите хора, за работниците в мините. Ти знаеш какви са условията за работа там... и какво плащат. Искам да им помогна, тия условия да се променят, да станат по-добри.

Джо си помисли, че приятелят му е побъркан, просто за оплакване. Но той каза много ласкаво:

— Карай, Дейви, тъкмо тъй трябва. Ти ще се издигнеш много, Дейви. Ти стоиш много по-горе от мене. Ти ще бъдеш в парламента, докато аз ще продължавам тук все още да изливам желязо.

— Недей приказва като магаре — каза Дейвид накъсо.

* * *

Тримата приятели станаха от масата, Джени се оттегли да се поспретне, Джо плати сметката с едно победоносно размахване на банкноти от по пет лири.

Навън, докато чакаха за Джени, Джо изведнъж престана да дъвчи клечката си зъби.

— Хубаво момиче е, Дейви.

— Действително, много е хубава. Възхищавам се на вкуса ти.

— На вкуса ми ли? — Джо се изсмя от сърце. — Няма абсолютно нищо между мене и Джени.

Дейвид се върна у дома в повишено настроение; сякаш по земята не стъпваше. Той взе „История на френската революция“ на Мине и запали лулата си.

Дейвид, изглежда, мислеше твърде много за Джо. Обаче по страниците на книгата на Мине не се мяркаше образът на Джо, а усмихнатото лице на Джени.

ГЛАВА ШЕСТА

Един ден, преди още да бяха изминали пълни четири месеца, откогато Джо бе уверил Дейвид, че няма абсолютно нищо между него и Джени, той отиде в канцеларията на леярницата и поиска да се яви при мистър Стенли Милингтън.

— Е, Джо, какво има? — запита Стенли Милингтън и вдигна глава нагоре.

Джо каза почтително:

— Току-що свърших седмичната си работа, мистър Милингтън. Не исках да замина, без да ви кажа сбогом.

Мистър Стенли се изправи в стола си.

— Да не искаш да кажеш, че ще напуснеш? Какво има? Мога ли аз да го оправя, каквото е?

Джо поклати глава с нещо подобно на мъжествена тъга.

— Не, мистър Стенли, лични неприятности. Няма нищо общо с предприятието. Работата тук ми е много приятна. Една... една неприятност между мене и приятелката ми.

— Боже мой, Джо! — викна разпалено мистър Стенли. — Да не искаш да кажеш... — Мистър Стенли си спомняше за Джени. Мистър Стенли неотдавна се беше оженил за Лаура; той беше много почтен, тъй да се каже, по отношение на своето брачно легло, затова сега се разчувства твърде драматично. — Да не искаш да кажеш, че те е оставила?

Джо кимна безмълвно.

— Трябва да се махна оттук. Не мога да стоя повече. Трябва веднага да се махна.

Милингтън отвърна очи настрани. Нещастие, нещастие за това момче, голямо нещастие. А пък посреща нещастieto си, при това, като спортист.

— Съжалявам, Джо. — Неговите кавалерски отношения към жените не му позволиха да каже нещо повече: той не можеше да нападне Джени. Но той продължи: — Двойно повече съжалявам, че си

отиваш, Джо! През цялото време съм те наблюдавал. Искях да ти дам друга служба, по-добра.

По дяволите, помисли си Джо мрачно, защо не си го направил щом било тъй? Но като се усмихна признателно, той каза:

— Много благородно от ваша страна, мистър Стенли.

— Помни какво ти казвам, Джо — продължи мистър Стенли. — Аз наистина имах такова намерение. Ако някога искаш да се върнеш, когато и да дойдеш, винаги ще има готова работа за тебе. Хубава работа. Разбираш, нали, Джо?

— Да, мистър Стенли — каза Джо храбро.

Ръкуваха се. Джо се обърна и излезе. Той бързо отиде в дома на Джени, промъкна се тихо горе, прибра нещата си, промъкна се в долния етаж и влезе във вътрешната стая.

— Сбогом, мисис Сънли.

— Какво!? — Майката почти подскочи от стола си.

— Уволнен съм — съобщи Джо сухо. — Останах без работа, Джени ми обърна гръб, не мога да търпя повече. Ще се махна от тук.

— Аз си го знаех — каза жената плачевно. — Знаех си го, като виждах какво прави Джени. Казах й го. Казах й, че няма да можеш да го понесеш. Тя се държа отвратително с тебе.

— Аз не я мразя, мисис Сънли — заяви той. — Кажете на Джени, че й прощавам. Кажете й сбогом от мое име. Аз нямам сили да се срещна с нея. Много съм разстроен.

* * *

Тая вечер Джени се върна късно. Беше сезонът на лятната разпродажба в магазина, а при това и петък — последния ден на най-усилената търговия през този отвратителен сезон; магазинът затвори едва към осем часа, Джени се върна в дома към осем и четвърт.

— Джо си отиде — каза майка й кисело.

— Отиде ли си? — повтори Джени слисано.

— Отиде си тая сутрин! Отиде си завинаги.

Джени разбра. Бледото й лице побеля като вар. Тя престана да милва пълните си, обути в чорапи крака, и се изправи в стола. Нейните

очи се втренчиха, но не в майка и, а в празното пространство. Очите ѝ гледаха изплашено, сетне девойката се окопити.

— Дай ми чай, мамо — каза тя с много особен глас. — Друго нищо не ми разправяй, нито дума! Само ми дай чая и млъквай!

Джени изпи чая си, без да продума нито дума. След това се изкачи отпаднала горе. Чувстваше се невероятно изтощена. Ех, да имаше една чаша порто, една-две чашки порто да подкрепи силите си! Изведнъж ѝ се стори, че е готова да даде всичко за една освежителна чаша порто. Горе в своята стая, тя се съблече и разхвърли дрехите си — някои на стола, някои на пода, навсякъде, където ѝ попадна. Вмъкна се в леглото.

В прохладната тъмнина на стаята тя легна на гръб и продължи да мисли... Да мисли безспирно. Тя беше напълно спокойна, но въпреки всичкото си спокойствие, изпитваше страх. В Джо тя изгуби една възможност да се ожени. Ще загуби ли сега и другата възможност?

Джени прекара дълго време в хладнокръвно, усилено мислене, преди да може да заспи. Но на следната утрин се събуди освежена.

В събота тя работеше само до обяд. Когато се върна в един часа, наобядва се набързо и се изкачи веднага горе, да се преоблече. Тя се забави доста време пред тоалетната масичка: докато избере най-хубавата си рокля — една сребристосива рокля с бледорозови гарнитури и докато направи най-модерна прическа на косите си. Резултатът я задоволи. Тогава Джени слезе в приемната, очакваше Дейвид.

Тя го очакваше към два и половина, но той дойде десетина минути по-рано. С един поглед Джени се успокои: той е влюбен до ушите в нея. Тя сама го въведе в приемната.

— Джени — прошепна той, — ти си много добра, просто не мога да повярвам на очите си. Аз никога досега не съм срещал друга жена тъй... тъй съвършено невинна като тебе. Като Франциска... съвършено свежа, като утринната роса, току-що излязла от своя манастир... Един поет Стефан Филипс го е написал.

Джени замълча след тия негови думи, не можеше да си обясни какво иска да ѝ каже. Невинна? Да не би... може ли той да я подиграва? Не, разбира се, че не! Той до такава степен е лапнал въдицата, че не би могъл да се подиграва. Тя се обади най-последно:

— Моля ти се, не се подигравай с мен. Аз от ден-два не се чувствам добре.

— О, Джени. — Той мигновено се разтревожи. — Какво ти е!

— Имах неприятности с Джо... той си отиде.

— Джо отиде ли си?

Джени потвърди с глава.

— Но защо? За бога, защо си отиде?

— Ревнуваше... Не искаше да стои, защото... о, щом искаш да знаеш — защото те обичам повече от него.

— Но, Джени — възпротиви се той смутено. — Джо каза... да не искаш да кажеш... действително ли искаш да кажеш, че Джо е бил влюбен в теб?

— Да не приказваме повече за това — отговори тя с леко трепване. — Те цялото време са ме тормозили. Постоянно ме упрекваха, че не мога да търпя Джо... — Тя внезапно вдигна глава и го погледна право в очите. — Не мога да си наложа да го търпя... какво да правя, като не мога, Дейвид?

Той се наведе към нея, тя не се отдръпна.

— Джени — прошепна той и едва можа да заглуши туптенето на сърцето си. — Какво искаш да кажеш? Наистина ли ме обичаш?

— Да, Дейвид.

— Джени — прошепна той. — Аз чувствах още от самото начало, че тъй ще стане. Обичаш ли ме, Джени?

Тя кимна нервно, едва забележимо.

Дейвид я взе в прегръдките си. Нищо в неговия досегашен живот не можеше да се сравни с омаята на тази целувка. Той я целуна леко, почти с благоговение. От неговата прегръдка лъхаше трагична младежка неопитност; нежната несръчност го издаваше. Нещо чудно, необикновено в неговата целувка изтръгна една сълза и я накара да потече по нейната страна, сетне втора, трета...

— Джени... ти плачеш. Не ме ли обичаш? О, мила моя, кажи ми какво има, защо плачеш?

— Обичам те, Дейвид, обичам те — прошепна тя. — Нямам никого на света, освен теб. Искам да ме обичаш и занапред. Искам да ме отървеш от тук. Мразя тая къща. До гуша ми е дошло вече да работя в магазина. Искам да бъда с теб още сега. Искам да се оженим, да бъдем щастливи и... о, всичко, Дейвид...

Нейният развълнуван глас го трогна извънмерно.

— Ще те измъкна от тук, Джени. При първа възможност. Щом си взема дипломата и се назнача на служба.

Девојката се заплака:

— О, Дейвид, това значи още една цяла година! Нямам сили да чакам дотогава. Не може ли да си намериш служба сега? — Тя продължи да плаче горчиво.

Нейният плач го отчая страшно много. Той виждаше, че тя е сломена, разстроена; всяко нейно ридание го пронизваше с нож.

Младежът започна да я утешава, помилва я по челото, когато тя сложи своята глава върху неговото рамо.

— Не се тревожи, мила, не се тревожи. О, най-сетне мисля, че може и сега да си намеря служба, ако дойде до там работата.

— Ще можеш ли, Дейвид? — Нейните разплакани очи го гледаха умолително. — О, опитай се, Дейвид! Как ще може да стане?

— О... — Той продължи да милва нейното мокро от сълзи лице. Само неговата безумна любов го накара да продължи да ѝ говори: — Може да пиша на един човек в нашия град, той има влияние. Казва се Барас. Може да ме назначи някъде из окръга. Но знаеш ли...

— Знам, Дейвид — преглътна тя сълзите си. — Виждам какво искаш да кажеш. Трябва да си вземеш дипломата. Но защо не я вземеш сетне? О, представи си, Дейвид, ти и аз в някоя хубава къщичка някъде. Ти си работиш всяка вечер с твоите големи, важни книги на масата, а аз седя край теб.

Картината, нарисувана тъй романтична от Джени, го развълнува, накара го да се усмихне нежно. Той я погледна покровителствено.

— Но ти знаеш, Джени, трябва да бъдем практични...

Тя се засмя през сълзи.

— Дейвид, Дейвид... не ми казвай и думичка повече. Тъй съм щастлива! Не искам да разваляш нашето щастие. — Тя скочи на крака засмяна. — Слушай сега! Ще излезем да си направим една хубава разходка. И ще говорим, ще уговорим всичко, до най-малките подробности. В края на краищата, какво ще ти навреди едно писмо до този мистър Барас... — Джени отстъпи крачка назад и го загледа мило с дивните си очи, влажни от сълзи, светнали от щастие. Тя го целуна бързо и изтича да се облече.

* * *

Същата тази вечер Дейвид писа на Барас, само да направи удоволствие на Джени. Една седмица по-късно дойде отговор с предложение Дейвид да бъде назначен за учител в Слискейл. Той показа писмото на Джени. Тя обгърна врата му с две ръце.

— О, Дейвид, миличък — разхълца се тя, — не е ли чудесно, толкова чудесно, че не може с думи да се изкаже! Не се ли радваш, че те накарах да му пишеш? Не е ли наистина удивително?

Дейвид се притисна в нея, тя затвори очи, притисна устни в неговите; той я притисна в прегръдките си, о, тъй силно я притисна, че почувства някаква сладост да се разлива по цялото му тяло при мисълта, че тя е права: то е наистина удивително!

ГЛАВА СЕДМА

Ричард Барас днес реши да закуси половин час преди другите. Той почти привършваше закуската си и пиеше последната си чаша кафе, замислен, с вестника върху коленете си, когато Артур слезе. Бащата кимна мълчаливо, когато неговия син му каза добро утро.

— Вярвам, Артур — каза бащата изведнъж, след кратко мълчание, — днес да имаме интересни новини.

— Тъй ли, татко?

— В преговори сме за един договор. Един великолепен договор, мога да кажа, с фирмата „П. В. & Сие“.

— Тъй ли, татко?

Барас отново кимна.

— Искат да им доставим въглища за кокс. Ако дадат цена, колкото им искам, ще започнем работа още идната седмица. Ще започнем да копаем в Дайк, в Скъпър Флятс.

— Кога ще имаш отговор, татко?

— Тая сутрин — отвърна Барас. — Бъди готов точно за девет часа, моля. Не обичам да чакам.

Артур се залови усърдно със своето яйце, доволен от току-що узнатата новина. Но изведнъж една мисъл го смути. Той си спомни нещо... Нещо много тревожно. Скъпър Флятс. Той искаше да запита... страшно много искаше да зададе един въпрос. Но не смееше, не биваше.

Най-сетне Барас привърши вестника си. Той не го захвърли настрана, а го сгъна внимателно със своите бели, хубави, запазени ръце; неговите пръсти огладиха гънките на вестника. Сетне той го подаде на леля Кари, без да каже нито дума.

Бащата излезе от стаята, последван от Артур, и след пет минути и двамата бяха в кабриолета, на път за мината. Артур се мъчеше да събере сили да го заговори, но не каза нищо. Голяма борба ставаше в душата му. Тогава, за негово най-голямо облекчение, бащата спокойно подхвана същия този най-тревожен за Артур въпрос.

— Имахме малко неприятности преди няколко години за Скъпър Флятс. Спомняш ли си?

— Да, татко, спомням си.

— Нещастна работа! Аз не я желаех. Кой желае неприятности? Но тази неприятност ми бе наложена. Загубих от нея страшно много пари. Животът е тежък понякога, Артур. Трябва човек да пази своето положение срещу обстоятелствата. — След малко той каза: — Но този път няма да имаме никакви неприятности.

— Не вярваш ли да има, татко?

— Сигурен съм. Работниците тогава получиха един урок и те няма да бързат да го повторят.

Кабриолетът зави по Каупен стрийт, влезе в двора на мината, отиде право пред канцеларията. Армстронг стоеше отвън, очевидно очакваше господаря. Той се затича, щом Барас влезе в двора.

— Една телеграма за вас, мистър Барас. — И след миг, сигурно запознат с целта на телеграмата, той добави: — Сметнах, че е по-добре да почакам.

Барас пое червената бланка от масата и я отвори без да бърза.

— Да — каза той спокойно. — Добре е. Приемат нашата цена.

— Тогава, значи, ще започнем във Флятс в понеделник? — каза Армстронг.

Барас кимна.

Изведнъж телефонът иззвъня. Почти с чувство на облекчение Армстронг отиде до телефона и вдигна слушалката.

— Ало, ало. — Той се послуша за миг, сетне погледна към Барас. — Мистър Тод от Тайнкасъл. Два пъти ви търси вече тая сутрин.

Барас взе слушалката от Армстронг.

— Да, да, тука е Ричард Барас... Да, Тод, радвам се, че въпросът е уреден. — Той замлъкна, заслуша се, сетне каза с променен глас. — Не ставай глупав, Тод. Да, разбира се. Какво? Казах, разбира се.

Ново мълчание. Обичайните бръчки се появиха по челото на мистър Барас, признак на нетърпение.

— Казвам ти, да. — Гласът му преградна. — Ама че глупости! Така мисля и аз. Не по телефона. Какво? Не виждам ни най-малка нужда за това. Да, ще бъда днес следобед в Тайнкасъл. Къде? Във вашата къща? Слушайте, ще доведа и Артур със себе си. Кажете на Хети да го чака.

За Ричард беше най-обикновено нещо да отиде при Тод, неговия минен инженер в Тайнкасъл, а може би и най-близък приятел. Но някак си Артур свърза това посещение с решението да се поднови работата в Скъпър Флятс.

Той подозираше смътно... не можеше да каже точно какво подозира. И когато в три часа следобед той мина по Колидж Роу заедно с баща си, до къщата на Тод, Артур изпита някакво чудновато, необяснимо чувство на очакване.

Барас позвъни и вратата почти незабавно се отвори. Тод лично им отвори... това беше негова отличителна черта; той никога не държеше на официалности... беше облечен с вехта роба, по чехли.

— Искях да говоря с теб, Ричард... — Тод отправи тия си думи към своите чехли и ги изрече с известно колебание.

— Така разбрах и аз.

— Смятах, че трябва да ти говоря. — Думите му прозвучаха почти като оправдание.

— Да, тъй е.

— Тогава — Тод се спря, — по-добре да минем във вътрешната стая. Артур, може би ще искаш да отидеш при Хети. Лаура дойде от Яроу днес след обяд. Сега са горе в приемната.

Артур мигновено се изчерви. Виждаше, че искат да се отърват от него, да го изпратят позорно при жените.

— Да, ще отида — каза той бързо и се усмихна пресилено.

Тод кимна:

— Знаеш пътя, нали, момчето ми?

Ричард Барас се обърна.

— Няма да се бавя — каза той нехайно. — Трябва да хванем влака в пет и десет. — Сетне той последва Тод във вътрешната стая.

Болезнена вълна на озлобление обзе Артур, когато изведнъж вдигна глава и видя Хети да слиза по стълбите.

— Артур! — извика Хети и забърза надолу по стъпалата. — Стори ми се, че чувам гласа ти. Защо не ми се обади?

Девојката дойде при него и му протегна ръка. Мигновено, като с магическа пръчка, неговото настроение се измени.

— Здравей, Хети! — каза той живо. Сетне, като забеляза, че тя е облечена за излизане, добави: — Виждам, че се готвиш да излизаш.

— Исках да изляза с Лаура. Тя ей сега ще дойде. — След кратко мълчание, тя се понамръщи. — Цял ден следобед съм скучала с богатата си женена сестра.

— Хайде да отидем в сладкарницата на Дилей, ще пием чай — предложи той ненадейно.

Тя плесна с ръце от радост при тази неочаквана покана.

— Чудесно, Артур, чудесно! Много мило от твоя страна, Артур. Много обичам да ходя в сладкарницата на Дилей.

— Какво искаш да кажеш? Ще ти бъде приятно да отидеш там с мене ли? — запита той със същата изкуствена самоувереност.

Едно предупредително закашляне накара и двамата да се обърнат. Лаура застана в стаята до тях и започна да си слага внимателно ръкавиците. Изведнъж милото изражение изчезна от лицето на Хети. Тя каза доста рязко:

— Колко ме стресна, Лаура! Трябваше да ни дадеш възможност да те чуем като идваш.

— Аз се изкашлях — каза Лаура сухо, — тъкмо се канех даже и да кихна.

— Хайде да тръгваме тогава — извика Хети глезено. — Няма да стоим цял ден тук. Артур ще ме заведе в сладкарницата на Дилей.

Заговориха за разни дребни неща, докато стигнаха до ъгъла на Грейнджър стрийт; там Лаура се сбогува добродушно с тях, за да отиде при своя шивач в определеното ѝ време.

— Никога не мога да я разбера Лаура — каза Артур, когато тя се отдалечи надолу по улицата.

— Не се учудвам. — Хети си възвърна отново своя чистосърдечен смях. — Мога да ти разправа доста работи за нея, макар че всъщност за нищо на света няма да го направя. — Тя приключи разговора с едно потрепване на обидена целомъдреност. — Във всеки случай, радвам се, че не съм като нея. Тъй че да не приказваме повече за това.

* * *

Артур и Хети влязоха в сладкарницата и Хети, под влиянието на веселото настроение вътре в заведението, започна да става все по-жизнерадостна. Часът беше четири и половина, вътре беше пълно с посетители: Дилей беше на мода в Тайнкасъл. Зад едни палми свиреше оркестър. Разговор на приятни гласове ги посрещна, когато влязоха в залата Микадо, подредена в японски стил. Двамата седнаха на една бамбукова маса и Артур поръча чай.

— Чувствам се страшно щастлив днес следобед — каза Артур разпалено, докато наблюдаваше как Хети разрязва един еклер с кафе.
— Не знам защо се чувствам тъй щастлив.

— Не знаеш ли?

— О, знам, знам.

И двамата се засмяха. Смехът на девойката разкри нейните мънички, равни зъбки и го изпълни с възхищение.

— И ти ли си щастлива, Хети?

— Да, разбира се.

Докосването на нейната ръка изпод масата накара сърцето му да затупти от щастие при мълчаливото обещание. Чувство на опиянение се разля по цялото му тяло, вяра изпълни сърцето му... вяра в себе си, в Хети, в бъдещето. Той достигна до критическата точка на своята смелост. Като събра сили, Артур издума набързо:

— Слушай, Хети, отдавна искам да те попитам, защо да не можем да се сгодим?

Тя отново се засмя, без ни най-малко да се смути и отново стисна леко ръката му.

— Колко си мил, Артур!

Хети набързо размисли. Нейната женска хитрост ѝ подсказа да не бърза. Тя съзнаваше ясно колко смешно щеше да бъде нейното преждевременно сгодяване с Артур, какви клюки и зловни одумки ще предизвика. Освен това, тя искаше да си поживее малко на свобода, преди да се обвърже.

— Много си мил, Артур — промълви тя със сведени надолу клепачи. — Извънредно мил. И ти знаеш колко много си ми приятен. Но аз смятам, че и двамата сме все още много млади за каквото и да е, искам да кажа официално. Но помежду си ние сме се разбрали напълно, разбира се. Между нас всичко е свършен факт.

— Обичаш ли ме тогава, Хети? — прошепна той.

— О, Артур, ти знаеш, че те обичам!

* * *

Изминаха няколко минути.

— Ах — каза Хети с въздишка, — трябва да се връщам да видя какво прави стария Тод.

Артур погледна своя часовник.

— Пет без двадесет. Обещах да се срещна с татко на гарата за влака в пет и десет.

— Аз ще дойда с тебе на гарата.

Когато влязоха в гарата и излязоха заедно на перона, влакът все още не беше пристигнал, а и Барас още не бе дошъл.

Изведнъж Хети се спря.

— Слушай, Артур — викна тя, — тъкмо се чудех защо баща ми с такова нетърпение искаше днес да говори с баща ти?

Артур се спря пред нея, съвършено слисан от неочакваността на нейния въпрос.

— Много чудно ми се вижда — усмихна се тя, — като си спомням сега. Баща ми взе три пъти тази сутрин телефона за Слискейл. Какво има, Артур?

— Не зная — поколеба се той, все още с очи впити в нейното лице. — Всъщност, и аз се чудех.

ГЛАВА ОСМА

Джо прекарваше великолепно. Шипхед му се харесваше — приятен град, с хубави питейни заведения, два хубави салона с билиард, един танцувален салон и редовно всяка събота вечер боксов мач.

Харесваше му промяната, офиса, бюрото му — една-единствена стая срещу хотела Фаунтен, с телефон, два стола, подложка за краката му, каса за пари, календар за надбягванията, стените облепени с изрезки за всички от Джек Джонсън до Веста Виктория.

Джо харесваше и новия си светлокафяв костюм, новата си верижка за часовника, поставена между двата горни джоба на жилетката. Харесваше и ноктите на ръцете си. Джо ги почистваше и ги заглаждаше с джобното си ножче, докато седеше облегнат на стола с крака върху бюрото... харесваше и приятелката си... хубавата малка чиновничка на касата в новата картинна изложба.

А от всичко най-много харесваше Джо новата си работа. Работата му бе лека като играчка — никакви други задължения, освен да събира бележки и пари, да телефонира бележките на Дик Джоби в Тайнкасъл и да пази парите до събота вечер, когато Дик идваше сам да ги прибере.

Дик го бе намерил като най-подходящия човек за тая работа. И беше ли направил грешка? Джо се усмихна весело. Той премести клечката за зъби в другата си ръка, бръкна във вътрешния джоб на палтото си и измъкна една тънка влогова книжка. Джо и тая книжка харесваше. В книжката, върху страничката с червени линии се четеше — двеста и две лири, десет шилинга и шест пенса има да взема мистър Джо Гаулън, Браун стрийт 7, Шипхед. Тази книжка бе голямото доказателство за успеха на Джо в живота.

Телефонът иззвъня. Джо вдигна слушалката.

— Ало! Да, мистър Кар, да. Разбира се. Два и тридесет — десет шилинга на Слайдър; срещу всички желаещи — на Блекбърд в четири часа. Прието, мистър Кар.

Кар, химикът на Банк стрийт, той е, замисли се Джо. Смешно нещо, залагат хора, за които никога няма да повярваш, че ще дойдат да залагат. И печелят също. Печелят по цели пачки понякога. Доста лесно може да познаеш кои печелят. Които губят, и те се познават. Например Трейси, младия Трейси, който дойде миналия месец в Шипхед, човек роден да губи, и туй то.

Младият Трейси е жертвичка на всички. Освен това, Трейси има пари за всички коне; близо двеста пъти заложи през този месец и загуби всичко; беше губил всеки път, без изключение. *Само че младият Трейси беше престанал да бъде Жертвичка на всички, сега е Жертвичка на Джо, като нищо, мина му през ум на Джо.*

Унесен тъй в мисли, Джо се успокои, сложи клечката за зъби в джоба на жилетката си, запали ловко една цигара и се залови за работа.

Най-напред Джо извади всички бележки от сутринта, разгледа ги с око на познавач, прецени ги внимателно, претегли на ум за и против, преди да ги сложи на масата. В края на краищата пред него имаше две купчини бележки. Една голяма купчина с вероятни печалби, а от другата страна — само три бележки, и трите, освен ако някое чудо не стане, сигурни загуби. Трейси, например, залага три лири най-големия му облог — на Хайдранджия, един стар кон с дървени крака, който хич не си даваше зор да спечели. Джо се усмихна леко на глупостта на Трейси и накъса бележката му на малки късчета. На другите две бележки биха написани Фулбрук и Суит Орб. Джо и тях скъса. Все още усмихнат, той погледна към часовника: един и половина, вече няма кой да идва. Той весело вдигна слушалката, скара се малко на телефонистката, взе линия до Тайнкасъл, едно разстояние от няколко мили по жицата.

— Ало, кой там, Дик Джоби!? Тук е Джо, Дик! Не сме зле днес. Ха! Ха! Вярно е, Дик. Готов ли си? Добре! Почваме тогава, Дик... — Джо започна да чете не скъсаните бележки. Прочете ги отчетливо, ясно, доста звучно. Свърши с четеното. — Да, толкова са, Дик. Какво? Дали съм сигурен? Можеш да бъдеш уверен, че съм сигурен, Дик. Правил ли съм някога грешка? Да, няма други, толкова са, Дик. Да. Довиждане. Довиждане до събота!

Джо сложи весело слушалката, стана, нагласи шапката си на една страна, заключи бюрото и излезе. Той прекоси шумната улица, влезе във Фаунтен, отиде на бара, кимна на една страна, на друга, навсякъде.

Всичко го познаваха... него... Джо Гаулън... агент по обзалаганията... Биг Джо Гаулън.

В пет часа Джо се завърна в бюрото.

На връщане той си купи едно специално издание и прегледа списъка на надбягванията със самоуверено спокойно око. Както се очакваше, Хайдранджия никъде не се срещаше между победителите. Фулбрук го имаше четвърти в една група от шест участници. И Суит Орб бягал.

Щом седна на работната си маса, Джо прегледа сметките през деня, вдигна телефона и позвъни до Тайнкасъл.

— Ало! Там ли е Дик Джоби? Ало... какво? Мистър Джоби излязъл рано... о, тогава ще го потърся утре сутринта.

Значи тъй, Дик излязъл рано. Нищо чудно, помисли си Джо, Дик не може да е имал много приятен ден. Той стана, засвири с уста, оправи весело вратовръзката си, но... тъкмо в тоя момент вратата се отвори и Дик Джоби влезе в стаята.

— О, здравей, Дик, каква приятна изненада... аз не те очаквах...

— Затваряй си устата, Гаулън, и сядай долу! — Дик Джоби посочи стола спокойно и самоуверено.

Долната челюст на Джо увисна.

— Но, Дик, приятелю... — В тоя миг лицето на Джо стана зелено. Зад Дик Джоби в стаята влезе младия Трейси, а зад Трейси — един извънредно широкоплещест мъж със зачервено лице, с извънредно широки рамене и сурови, жестоки очи. Мъжът с широките рамене затвори вратата след себе си и се облегна внимателно на нея. Младият Трейси нямаше вид на глупак, както обикновено; той извади цигара, запали я и впи очи безпощадно в Джо.

— Гаулън — каза Джоби, — ти си един мръсен, подъл мошеник.

— Какво?! — Джо се изправи и направи отчаян опит да се спаси с блъф. — Просто съвпадение, Дик. Какви ги приказваш? Аз току-що ти звъних в Тайнкасъл, исках да ти кажа, че съм забравил да ти съобща за Хайдранджия. Неговият облог... — Той посочи към Трейси с все по-голямо възмущение. — Вярвай в Бога, Дик, бях го забравил и ти позвъних още щом си спомних за него.

— Не си хаби приказките, Гаулън. Ти не си ме лъгал само днес. От един месец насам Трейси е залагал при тебе. Изгубил е досега тридесет и пет лири, а пък аз не съм видял от тях нито стотинка.

— Какво? — изрева Джо. — Той ли казва това, той, тоя мръсен лъжец! Не го вярвай, Дик. Мръсна лъжа е. Моята дума е...

— Стига си дрънкал, Гаулън — обади се Джоби за трети път, почти нехайно. — Трейси е мой човек. Той работи от един месец насам с всички мои клонове, както правеше и с теб. Ти за какъв ме смяташ? Да не мислиш, че не проверявам всичко? Всичко, глупако! Аз знаех, че ме крадеш. Имаше си добра работа и добро бъдеще. Но сега се свърши вече, счупи си главата, мръсен мошеник такъв!

Свършено е с мене, мина през ум на Джо. Обзе го ярост. Той се разкряска:

— Внимавай кого наричаш мошеник. Мога да те дам под съд за това... Аз... — Той се задави от гняв. Би могъл с един юмрук да повали Джоби на земята, но бяха трима. Дявол да го вземе, трима души. Сетне Джо изтръпна, ледени тръпки го побиха.

Джоби се дръпна настрана с движение на отвращение и каза:

— Джим, претърси го!

Джим се отмести от вратата, пристъпи напред с твърди стъпки и с впити в Джо очи, като че ли имаше намерение през стена да минава. „О, боже мой! — помисли си Джо, — ще ме омеси като тесто.“ Внезапно го обзе ярост. Той се сви назад и изведнъж замахна с всички сили. Ударът попадна в брадата на Джим, но срещна сякаш стомана. Джим наведе главата си, подобно на бик, и се нахвърли с всички сили върху Джо.

Три минути подът на бюрото се тресеше под тежките стъпки на двамата мъже. Всички усилия на Джо бяха напразни, ръцете му удряха сякаш в каменен зид и той най-сетне се простря на пода с цялата си дължина. Джо се изтегна на пода без сили, Джим седна върху гърдите му. *Няма полза... няма никаква полза... удрям сякаш в камък...* Джо се принуди да кротува, докато Джим го претърсваше. Няколко банкноти от по пет лири и влоговата книжка бяха сложени на масата.

Когато Дик Джоби внимателно сложи банкнотите в джоба си и вдигна влоговата книжка, Джо стана от пода и започна да хленчи.

— Мистър Джоби, вярвай в Бога, мои пари са, сър, моите собствени спестявания...

Джоби погледна часовника си, вдигна телефона и повика директора на банката. Без да престава да хленчи, Джо го изслуша изумен.

— Много съжалявам, че съм принуден да ви безпокоя след работния час, господин директоре, но случаят е извънредно спешен. Мистър Гаулън иска да осребри един чек по една извънредно бърза работа. На телефона Джоби от Тайнкасъл, да, Дик Джоби... ще ми направите лично на мене голяма услуга, ако услужите на мистър Гаулън. Благодаря ви, сър. Да, сър, още сега. Извънредно много съм ви задължен.

— Няма да отида — изпищя Джо. — Господ да ме убие, ако отида.

— Давам ти една минута време да размислиш — каза мрачно Джоби. — Ако не отидеш, ще викам полицията.

Джо отиде в банката. Четиримата отидоха мълчаливо до банката, след това мълчаливо се върнаха в бюрото.

— Дай парите! — каза Джоби.

— За бога — захленчи Джо, — част от тия пари са мои.

— Дай ги! — каза Джоби.

Джим застана до него, готов.

„Ох, тоя пак ще скочи отгоре ми“, помисли си Джо. Той даде парите, всичките пари, в банкноти от по двадесет, от по пет и от по една лира, всичките си пари, миличките си парички, миличките му двеста лири, всичко на тоя свят...

— За бога, мистър Джоби — замоли се той отчаяно.

На път към вратата Дик Джоби се спря. Презрение се изписа по лицето му. Той извади една-едничка банкнота, една лира от парите в джоба си и я запрати на Джо.

— На ти — каза той. — Да си купиш шапка. — И заедно с Трейси и Джим, Джоби излезе от стаята.

ГЛАВА ДЕВЕТА

Дърветата на булеварда стояха неподвижни под непрестанния дъжд. Опушените им клони бяха целите във вода; смътни, тъжни, увиснали, като жени наредени от двете страни на булеварда във вечерния здрач, да оплакват мъртвеца. Дейвид, обаче, крачеше бързо по мократа улица и не обръщаше внимание на плачещите дървета.

Дейвид отиваше в къщата на Барас. Два пъти в седмицата той отиваше там, да дава частни уроци на Артур, да го подготви за един от неговите изпити по минно инженерство.

Тази вечер, обаче, в неговия ум се въртеше нещо повече от елементарна тригонометрия.

Дейвид вървеше с наведена глава. Изражението на лицето му беше съсредоточено и неподвижно, потиснат от вълнение, той влезе в двора на Барас, позвъни и зачака. Вратата се отвори почти мигновено, обаче не от слугинята Ана, а от Хилда Барас. Щом го видя, девойката се изчерви неочаквано.

— Рано идвате! — извика тя и изведнъж се окопити. — Много рано. — Артур е при татко в неговия кабинет.

— Дойдох рано, защото искам да говоря с баща ви.

— С татко? — Въпреки своя навик да се присмива, тя се загледа внимателно в лицето му. — Много сте сериозен.

Той почувства сарказма в нейния глас, но не отговори. Тъй или инак, той гледаше със симпатия на Хилда; нейната безогледна грубост е поне откровена. Последва мълчание. Макар и да бе очевидно любопитна да узнае какво намерение има мъжът, тя не настоя повече, а само забеляза равнодушно:

— В кабинета на татко са, както ви казах.

— Може ли да отида горе?

Тя сви рамене, без да отговори.

Той застана за миг замислен, преди да се изкачи по стълбите. Сетне почука и влезе в кабинета.

Когато Дейвид влезе, Артур му се усмихна дружелюбно, както обикновено, обаче приветствието на Барас бе по-малко сърдечно. Той заобиколи край своето кожено кресло и се загледа в лицето на Дейвид със студено любопитство.

— Е? — каза той рязко. — Какво има?

Дейвид изгледа единия, изгледа и другия, сви устни.

— Искан да говоря нещо с вас — каза той на бащата.

— Какво имате да ми казвате? — каза той. Като забеляза погледа на Дейвид към Артур, той добави нетърпеливо: — Казвайте. Ако е нещо за Артур, по-добре да си го чуе.

Дейвид пое въздух решително. Под почти враждебния поглед на Барас и под влиянието на неговата силна личност, неговите думи, приготвени така грижливо, му се сториха сега дръзки и абсурдни. Но той бе решил да говори на Барас; нищо не можеше да го отклони от неговото решение.

— Искан да ви кажа нещо за новите работи в „Парадайс“ — издума той набързо, преди още Барас да може да го прекъсне. — Знам, че нямам право да говоря по този въпрос. Аз сега вече не работя в „Нептун“, обаче баща ми и двамата ми братя са там. Вие познавате баща ми, мистър Барас, той работи от тридесет години в мината, не е човек да дига аларма. Но откак сте сключили новия договор и започнахме да пробивате преградата, той е разтревожен до смърт, че водата може да пробие.

В стаята настъпи мълчание. Барас продължи да измерва Дейвид със своя студен, изпитателен поглед.

— Щом баща ти не харесва „Парадайс“, може да напусне. Той имаше същите тия глупави мисли и преди седем години. Той е вечен подстрекател.

Дейвид почувства как кръвта му кипва, но направи усилие да говори спокойно.

— Не е само баща ми. Доста много от хората са на същото мнение. Те казват, че се приближавате много близо до галериите на стария „Нептун“, пък те трябва да са пълни догоре с вода.

— Тогава те знаят много добре какво трябва да правят — каза Барас хладно. — Могат да напуснат.

— Там е работата, че не могат. Принудени са да мислят за своя хляб. Почти всеки от тях си има жена и деца, трябва да ги издържат.

Лицето на Барас се намръщи едва забележимо.

— Нека да отидат тогава при оня Хедън. Тъкмо за това е той, нали? За това му плащат, да разследва оплакванията на работниците. Тая работа не се отнася до мене.

Тягостно напрежение увисна във въздуха и Артур започна да гледа с все по-голямо безпокойство ту баща си, ту Дейвид. Артур мразеше караниците; всяка сцена, дори и най-малката, го изпълваше с остро отчаяние. Дейвид не вдигаше очите си от Барас. Той бе пребледнял, обаче изражението на лицето му си оставаше решително и сдържано.

— Аз ви моля само да изслушате безпристрастно каквото тия хора имат да ви кажат.

Барас се изсмя късо.

— Наистина ли — каза той хапливо, — вие очаквате аз да седя тук и да се оставя моите работници да ме учат как да си върша работата?

— Нищо ли няма да направите?

— Не, разбира се!

Дейвид стисна зъби и потисна бурята от негодувание в душата си, само каза с тих глас:

— Много добре, мистър Барас. Щом като вие погрешно тълкувате моите думи, аз не мога нищо друго да кажа. Без съмнение, нямало е смисъл да казвам въобще каквото и да е. — Той застана за миг, сякаш се надяваше Барас да каже нещо, после се обърна и напусна стаята.

Артур не го последва незабавно. Мълчанието продължи доста време. После свенливо, с очи впити в пода, Артур каза:

— Аз смятам, че по принцип е прав, татко. Дейвид Фенуик е добро момче.

Барас не отговори.

Артур се изчерви, но продължи с отчаян глас:

— Не смяташ ли, че той има основание? Неговите думи се запечатаха в ума ми. Днес фактически в „Парадайс“ стана нещо особено. Водата надви на помпата в Скъпър днес следобед.

— Е?

— Значи много вода се е насъбрала в Суели.

— Тъй ли? — Барас взе своята писалка и започна да разглежда нейния писец.

Артур се спря. Сведението сякаш нямаше никакво значение за неговия баща. Барас продължаваше да седи важно в своя стол, студен и полуразсеян. Артур продължи нерешително.

— Струва ми се, доста много вода е нахлула в Скъпър Флятс. Действително, изглежда един блок от каменни въглища, подкопан отдолу, е бил издигнат нагоре в Дайк, като че ли има огромен натиск зад него. Аз мислех, че това може да те интересува, татко.

— Да ме интересува? — повтори Барас, сякаш си припомня нещо. — О, да! — После продължи язвително: — Разбира се, много съм ти признателен, Артур. Не се съмнявам, че си изпреварил Армстронг с цели шестнадесет часа, много е радостно това.

Артур погледна отчаяно и обидено; очите му се задвижиха по краските на килима.

— Ако имахме планове на галериите от стария „Нептун“, татко, тогава щяхме да знаем положително. На мен ми се струва най-страшно това, че не са държали планове тогава, татко. Просто да полудее човек.

Неподвижното изражение на съдник все още не беше изчезнало от лицето на Барас. Той не можеше да се надсмива, само в гласа му се четеше хладен упрек:

— Малко си закъснял със своето обвинение, Артур. Да беше се родил преди осемдесет години, щеше да направиш, не се съмнявам, революция в индустрията.

Последва ново мълчание. Барас се загледа в недовършеното писмо на масата пред него. После забеляза, че Артур все още стои на вратата. Той изглежда момчето изпитателно, както изпитателно бе разглеждал писмото преди това и суровостта постепенно се стопи по лицето му; то придоби весел вид, почти като никога. Бащата каза:

— Твоята заинтересованост към „Нептун“ много ме радва. Радвам се, че имаш някои идеи относно нейното ръководство. До няколко години, не се съмнявам, ще управляваш мината... и мене! — Да можеше да се изсмее истински, Барас сигурно би се изсмял сега. — Дотогава ти препоръчвам да се занимаваш само с по-прости неща и да оставим сложните работи на мира. Върви да намериш оня Фенуик и да натикаш малко тригонометрия в глупавата си глава.

Когато Артур си излезе виновен и посрамен, Барас се залови отново със своето писмо, в което потвърждаваше сключването на договора. Докъде беше стигнал? Какво е това изречение? О, да, спомни си. Със своя ясен, стегнат почерк той продължи: *Колкото се отнася до мене...*

ГЛАВА ДЕСЕТА

Месеците минаваха бързо, лятото се превърна в зима, и споменът на Дейвид за неговата среща с Барас стана по-малко болезнена. Все пак, когато си спомнеше за нея, той често пъти трепваше. Бе постъпили като глупак, като дързък глупак. Работата в Скъпър Флятс още продължава, договорът ще бъде изпълнен към Нова година. Неговите посещения в дома на Барас бяха престанали. Артур бе взел дипломата си с отличие.

Сега Дейвид се бе отдал с ярост на своята собствена работа. Неговият окончателен изпит за дипломирането му се падаше на 14 декември, и той бе решил да се яви, да го вземе, ако ще да му струва главата. Вечното отлагане му бе омръзнало, той си затвори ушите за ласкателствата на Джени, изкара докрай лекциите си по кореспондентския курс и прекарваше всяка втора неделя при Кармикаел в Уолингтън. Той чувстваше, че всичко ще мине добре; въпросът беше сега само да бъде сигурен в успеха си.

Джени се превърна в нещастна, занемарена съпруга — Джени винаги ставаше дребнава, когато искаше ласки; тя вехнеше просто от скука. Оплакваше се, че никой не ѝ идвал на гости, нямала никакви познати; търсеше да си намери приятелки.

Една вечер обаче, на 1 декември, когато Дейвид се върна от училище, Джени го посрещна със старото си веселие.

— Познай кой е в Слискейл? — запита тя ухилена до ушите. — Дейвид, никога не можеш позна, никога... Джо!

— Джо ли!? — повтори Дейвид. — Джо Гаулън?

— Да, да! — Джени кимна весело. — И да ти кажа, не изглежда да е добре. Когато го срещнах на Чърч стрийт, щях да падна на място от изненада. Разбира се, аз нямаше да му се обадя, за нищо на света... не бях много доволна от Джо Гаулън последния път, когато го видях, обаче той дойде при мен и ме заговори тъй любезно, както никога. Много по-вежлив е станал.

Джо дойде към седем часа. Беше облечен в светлокафявия си костюм, със златната верижка на часовника си; държанието му се отличаваше със сърдечна простота. Не беше нахален, нито вдигаше шум, нито се хвалеше... нищо, от което Дейвид би могъл да се плаши. Джо каза, че бил принуден да се завърне у дома, макар че никога не бе помислил за своя дом; Джо беше доста отчаян. Всъщност, той все още беше без работа.

Той обмисляше да се върне при Милингтън. Нали Стенли Милингтън сам му бе обещал работа, ако се върне? Да, той ще отиде при Милингтън, но засега още не.

Към Джени Джо се държеше много смирено, като виновен. Той хвалеше нейните порцеланови прибори, кърпите за хранене, роклята ѝ, храната. Макар да бе запознат с по-богати ястия, отколкото студено месо и грах, изяде неочаквано много. Той остана силно изненадан, да, силно изненадан от големия напредък в социалното положение на Джени.

— Бога ми — повтаряше той едно след друго, — да си кажа право, нахраних се много по-добре, отколкото в Скотсууд Род. — Обноските му бяха твърде изтънчени. Той бе престанал да гони из чинията отделни грахови зърна и помогна на „дамите“. Беше по-красив от по-рано, тонът на гласа му издаваше благоговение към Джени.

Джени се чувстваше щастлива. Споменът за по-ранната постъпка на нейния „другар“ постепенно се заличи в нейната душа; тя се развесели, започна да се държи към него снизходително, стана приказлива като светска дама.

— Много се радвам, че пак се видяхме — каза Дейвид, когато Джо най-сетне стана да си върви.

— Колко много се зарадвах и аз като те видях, приятелю — каза Джо. — Вярвай ми, никога не съм се радвал толкова много в живота си. Ще остана тук една-две седмици; вярвам, пак ще се видим. Ела да се поразходим малко. Ела, ела, рано е още. О, дойде ми на ум. — Джо се спря и започна да си играе с верижката на часовника си — едно пристойно развлечение, според него. — Щях да забравя, Дейвид, днес дадох на стария всичките си пари, дадох му една пачка, цяла пачка. Всичко каквото имах. Натисна ме голяма щедрост, като го видях отново. Можеш ли да ми дадеш на заем едно-две парчета, докато ми изпратят от банката? Само две-три лири?

— Две-три лири... Джо? — Дейвид загледа Джо слисано.

— О, недей тогава. — Усмивката на Джо изчезна. По лицето му се изписа чувство на обида, на оскърбено приятелство и достойнство. — Остави, щом не искаш... за мене не е много важно... ще намеря лесно от някого другиго...

— О, Джо... — Оскърбеният вид на Джо преряза Дейвид като с нож. Той се почувства дребнав, отвратителен.

Дейвид имаше десетина лири, скътани в едно чекмедже в спалнята; пари спестени за разноски за последния му изпит; беше ги пестил дълго време, с големи усилия. Той каза изведнъж:

— Разбира се, ще ти дам, Джо. Чакай малко... — Той се затича горе, извади три лири от чекмеджето, върна се и ги подаде на Джо.

— Благодаря ти, Дейвид. — Вратата на Джо в човечеството снизходително се възвърна. Лицето му светна от радост. — Аз си знаех, че като стар приятел ще ми послужиш. Само до края на седмицата, да знаеш.

Навън, на улицата, Джо накриви леко шапката си. Когато каза лека нощ на Дейвид, гласът му прозвуча като благословия.

Обикновено Дейвид не излизаше от училище по-рано от четири часа. Но два дни по-късно главният учител дойде да поеме неговия клас, затова Дейвид можа да отърве един час по-рано.

И тъй, Дейвид се върна у дома в три и половина, вместо в четири и четвърт. Когато минаваше по полянката при Дюнците, той срещна Джо Гаулън тъкмо на излизане от неговата къща.

Дейвид се спря. Закова се на място. Той не бе виждал Джо откогато му бе дал пари на заем. Стори му се много чудно Джо да се измъква от неговата къща, като че ли от своя къща излезе той. Обзе го силно смущение, още повече че и Джо се смути твърде много.

— Мислих си, че съм забравил бастуна си у вас оная вечер — обясни Джо и гледаше навсякъде другаде, но не и към Дейвид.

— Ти не дойде с бастун, Джо.

Джо се засмя и загледа нагоре-надолу по поляната.

— С бастун бях... винаги нося бастун, но може да съм го забравил на друго място.

— Да, така трябва да е. — Джо кимна с глава, усмихна се, забърза... забърза да се махне.

Дейвид продължи по пътеката и си влезе вкъщи замислен.

— Джени — каза той, — какво търсеше Джо тука?

— Джо ли? — Тя го погледна бързо, сетне се изчерви силно.

— Току-що го срещнах... излизаше от тази къща.

Тя се закова на място всред стаята, слисана от изненада, но скоро се окопити.

— Какво да направя аз като си го срещнал. Да не съм му пазачка. Дойде само да надникне, само за една минутка. Защо ме гледаш тъй?

— Нищо — отговори той и се обърна на другата страна. *Защо Джени не му каза за бастуна?*

— Какво нищо? — настоя тя сърдито.

Дейвид се загледа през прозореца навън. *Защо е дошъл Джо по това време, когато знае, че той ще бъде на училище? Защо, за бога? Изведнъж едно обяснение му мина през ум — Джо е дошъл, когато знае, че няма да го намери вкъщи, Джо се смути като го видя; Джо бързаше да се махне; Дейвид всичко си припомни. Джо беше взел от него три лири на заем и още не може да му ги върне, затова се стеснява и го отбягва!*

Лицето му се проясни, той се обърна към Джени.

— Джо дойде за бастуна си... Нали?

— Да! — извика Джени почти истерично и се хвърли направо в ръцете му. — Да, разбира се. Ти за какво си помисли, че е дошъл?

Успокоена, Джени вдигна към него своите сини, игриви очи и го целуна. Тя беше мила към него през цялата вечер, страшно мила. На следната сутрин тя даже стана преди него, макар да беше събота, за да му поднесе сутрешния чай. Когато го изпращаше следобед — Дейвид отиваше с велосипеда си да работи тоя ден с Кармикаел — тя се вкопчи в него и не искаше да го пусне.

Все пак тя го пусна след една последна гореща прегръдка, както тя сама я нарече. После Джени се върна вкъщи, затананика си весело, доволна, че Дейвид я обича; доволна от себе си; доволна от хубавото си свободно време до вечерта.

Разбира се, тя няма да пусне Джо за вечеря тая вечер; тя няма даже и да помисли за такова нещо... нахалник такъв, как може и през ум да му минава такова нещо. Той й каза да дойде само да си поговорят за хубавите им минали години... Може ли някой да повярва в това? Тя не пожела да тревожи Дейвид за това нахалство на Джо... една възпитана дама не говори за такива неща на мъжа си.

Тоя следобед Джени си направи една приятна разходка из града. При магазина на Мърчисън тя се спря, размисли и реши, че ще бъде много добре да има вкъщи едно твърде полезно нещо. Тя, следователно, влезе в магазина и най-елегантно поръча да изпратят една бутилка вино порто тоя следобед вкъщи... *Но непременно, мистър Мърчисън!*

В седем часа Джо позвъни на вратата. Джени отиде да отвори.

— О, пак идваш — извика тя изумена. — След всичко, което ти казах!...

— О, недей така, Джени... Дженичка — каза Джо умолително. — Недей да бъдеш жестока.

— Как може да си помислиш такова нещо! — каза Джени. — Реших да не те пускам вкъщи.

Все пак тя го пусна. И не го пусна да си отиде, освен когато бе станало много, много късно. Лицето ѝ беше зачервено, косите ѝ разрошени, очите ѝ мътни. Бутилката с вино порто беше изпразнена.

ГЛАВА ЕДИНАДЕСЕТА

В понеделник, 8 декември, много рано сутринта, работниците влязоха в Скъпър Флятс — сто и пет души, от тях осемдесет и седем мъже и осемнадесет момчета.

Част от тях отидоха нагоре по главния тунел. В това число бяха Роберт Фенуик, Хюги, Слогър Лиминг, Хари Брейс, Суи Месър, Том Риди, Нед Софтли, по-младият брат на Том Риди — Пат, петнадесетгодишно момче; то влизаше сега за пръв път във вътрешността на мината.

Роберт беше в добро настроение. Чувстваше се добре, изпълнен от надежда. През последните няколко месеца той се бе убедил с чувство на облекчение, че неговите страхове от наводнение са били неоснователни.

Мъжете започнаха работа и пробиха две дупки, дълбоки по един ярд, за динамитни патрони. В пет без четвърт дойде Дининг, постави патроните и ги възпламени. Осем вагонетки въглища паднаха.

— Дявол да го вземе, момчета — каза Дининг и кимна самодоволно. — Все първо качество. — Той се върна в главния тунел на Скъпър.

Но десетина минути по-късно Том Риди изтича подире му и каза набързо:

— Фенуик казва да дойдеш вътре. Вода влиза през дупките на патроните, казва той.

Том Риди и Дининг се върнаха в галерията. Дининг огледа стената, огледа я внимателно. Той откри една тънка струя; водата излизаше от стената, по средата между двете дупки за динамитните патрони, възпламенени преди малко. Появяването на водата никак не му се хареса.

— Дявол да го вземе, момчета — каза Дининг изплашен. — Пробили сме стената.

В тоя момент дойде Джорджи Дининг, син на Дининг.

— Джорджи, ела тук, момчето ми — извика Дининг.

Той извади писалката си и написа две бележки. Първата гласеше:

Мистър Уилям Хъдспет,
помощник-надзирател,

Драги сър, водата проби в Скъпър, разклонение №6.
В ниското е стигнала до над глезените и продължава да
приижда. В тунела влиза повече вода, отколкото помпата
може да изчерпва. Може да дойдете вътре, да видите. Има
много голяма опасност от наводнение.

Ваш Х. Дининг

Във втората бележка Дининг писа:

Водата проби в Скъпър, разклонение № 6. Франк,
предупреди другите работници в „Парадайс“, за всеки
случай.

Ваш Х. Дининг

Джорджи потегли с двете бележки. Той вървеше бързо. Когато
дойде до кръстопътя на двете галерии, той дочу слаб шум от
пропадане и въздухът започна да се движи в обратна посока.

Изведнъж от тъмнината се зададоха бързо четири натоварени
вагонетки, откачени. Джорджи отскочи с едно закъснение само от
половин секунда. Вагонетките го повалиха, повлякоха го, влачеха го
около двадесет крачки, прегазиха го и оставиха премазаното му тяло
зад себе си. Вагонетките продължиха да летят надолу с трясък.

След като бе изпратил сина си с бележките, Дининг застана
няколко минути, доволен, че бе направил каквото трябва. После той чу
силен тътнеж. Това беше същият шум, чут от сина му по-слабо;
понеже бащата беше по-наблизо, чу го по-силно, като тътнеж.
Вкаменен от ужас, Дининг остана със зинала уста. Той знаеше, че това
означава нахлуване на вода. Той инстинктивно се втурна в галерията
Флятс, но щом като измина десетина крачки, чу как водата идва

насреща му. Водата идваше със страшен рев и изпълваше галерията чак до тавана. Из нея се търкаляха телата на дузина миньори.

През двете секунди, колкото му оставаха, Дининг застана на място в тъмнината и през ума му мина мисълта: *Дявол да го вземе, радвам се, че поне изпратих Джорджи навън от галерията!* Обаче Джорджи беше вече мъртъв. Следния миг водата настигна Дининг и го повлече.

Франк Логън, надзирател на „Парадайс“, не получи бележката на Дининг. Бележката лежеше в мрака, изцапана с малко кръв, стисната в напълно откъснатата ръка на Джорджи Дининг. Обаче Франк също тъй чу тъпия шум и след една минута усети водата, стичаща се по нанадолнището, дълбока до коляно. Сега той и без бележката разбра, че водата е пробила.

Петнадесет души работиха край него. На двама той заповяда да отидат бързо и да съобщят на работниците в по-долните галерии. Другите тринадесет той насърчи да се отправят към шахтата, на около миля оттам.

Самият той остана. Той знаеше, че най-напред ще бъдат галериите на Скъпър; затова той се върна надолу да предупреди осемнадесетте работници в тия галерии. Тия хора, всъщност, бяха вече удавени преди още той да тръгне. И Франк Логън вече ни се видя, ни се чу.

Изпратените от Франк Логън тринадесет души към шахтата стигнаха до Атлас Дрифт. Там те се поколебаха и започнаха бързо да се съвещават.

Докато приказваха, водата нахлу по главната галерия на „Парадайс“, нахлу в Атлас Дрифт и в главната галерия на Глоб Коол. Мъжете чуха рева на водата и търтиха да бягат.

Обаче водата напредваше по-бързо от тях. Скоростта на водата беше страшна; тя ги подгони с животинска свирепост, нахвърли се върху тях с бързината и с неизбежността на потоп. Една минута преди това в Глоб Коол нямаше вода. Минутка след това водата вече ги бе помела.

След това водата нахлу в оборите. Четирите живи още понита бяха там — Нигър, Кити, Уориър и Джинджър. И четирите добичета зацвилиха ужасени. Уориър започна да рита срещу водата и да беснее из своя обор; той почти си строши врата, преди да се удави.

Останалите кончета само цвилиха на място, цвилиха, цвилиха, докато водата се издигна над тях.

Бедствието настъпи с една просто невероятна и гибелна бързина. Едва се бяха изминали петнадесет минути от момента на пробива и вече осемдесет и девет работници бяха мъртви — издавени, премазани или задушени.

Обаче Роберт и другарите му бяха все още живи. Те се намираха далеч навътре, в горния край на галерията, затова водата бе нахлула не към тях, а в обратната посока.

Роберт чу тътнежа и петдесет секунди след това усети обръщането на въздуха. Той разбра. В себе си той си каза: *Бога ми, това е то!*

Той се затича по главната галерия на Скъпър; шумът от нахлуващата вода заглушаваше ушите му. Той започна да газии във водата, все по-надълбоко... до глезените, до коленете, до кръста. Той знаеше, че трябва да бъде близо до Суели — ниската галерия със североюжна посока, напреки на главната галерия на Скъпър. Изведнъж почвата под нозете му изчезна и той се намери над дълбочините на Суели. Водата го издигна, докато главата му се удари в каменния таван. Той започна да дращи с ръце по тавана, започна да рита с крака из водата, да плува назад, откъдето бе дошъл.

Роберт разбра точно какво се е случило. Наводнението е изпълнило Суели до тавана; на едно продължение от петдесетина крачки водна преграда препречва главната галерия. Всички пътища за отстъпление са пълни с вода до тавана там, където се пресичат със Суели.

Той започна да кашля силно около една минута; сетне се обърна назад и пое обратния път по нанагорнището. Към средата на пътя Роберт се сблъска с малкия Пат Риди. Пат беше извънредно изплашен.

— Какво е станало, мистър? — запита той.

— Няма нищо, Пат — отговори Робърт. — Върви с мен.

Роберт и Пат стигнаха до горния край на нанагорнището и намериха там останалите мъже. Общо десет души, в това число Хюги, Хари Брейс, Том Риди, Нед Софтли и Суи Месър. Всички очакваха Роберт. Макар и да не им минаваше през ума, но те бяха единствените останали живи в цялата мина „Нептун“.

— Как е, Роберт? — извика един от тях и се загледа втренчено в лицето на Роберт, щом той стигна до тях.

— Ей тъй е — каза Роберт и се спря. Той изцеди водата от своето палто и подхвана: — Там долу са пробили една дупчица и са пуснали една капка вода в Суели. Трябва да търсим друг път.

Мълчание. Всички знаеха достатъчно добре какво означават неговите думи, та им мина желанието да говорят.

Роберт продължи, сякаш нищо не е станало:

— Затуй, момчета, тъй ще направим. Ще минем по галерията за въздух до Глоб, ще се измъкнем през Глоб.

Роберт извика при себе си Пат Риди и поведе мъжете към галерията за въздух. Той пълзеше напред, докато по едно време сметна, че трябва да са близо до Глоб. Изведнъж лампата им угасна, като че ли духната от някого. В същия миг Пат се задуши и рухна на земята край него. Този път не беше вода, а задушлив газ.

— Назад — каза Роберт, — всички назад.

Мълчание. Роберт се спря и се замисли. Лицето му беше измъчено. *Щом като има газ в Глоб, помисли той, има и вода. Да, и Глоб е запушен, няма спасение през там.* Тогава Роберт си спомни за телефона в далечния край на Скъпър Флятс.

— Не можем да влезем в Глоб, момчета — каза той. — Там има и газ, и вода. Ще се върнем назад до Скъпър и ще телефонираме горе на земята.

При думата телефон лицата на всички светнаха.

— Бога ми, Роберт, браво! — каза Слогър с възхищение.

Самата мисъл за телефониране ги накара да забравят мъките на обратния път през галерията за въздух; те не мислеха вече за мъките, нито си спомниха, че са заприщени. Мислеха само за телефона.

Роберт отиде до телефона. Лицето му беше извънредно бледо. *Сега...* — помисли си той.

— Ало, ало! — Гласът му, глас на човек пред прага на смъртта се издигна от черния гроб, пробяга в отчаяна надежда по наводнените жици, до повърхността на земята, на около две мили оттам.

Отговорът дойде мигновено.

— Ало, ало!

Роберт насмалко не припадна. Гласът на Барас, от канцеларията, повтаряше едно след друго: *Ало, ало, ало, ало...*

Роберт отговори трескаво:

— Фенуик на телефона, Скъпър Флятс. Оттатък водата е пробила. Девет души има тук откъснати, освен мене. Какво да правим?

Отговорът дойде незабавно, много твърд и ясен.

— Тръгнете по галерията за въздух до Глоб Коол.

— Глоб Коол е пълен до горе с газ и вода...

Мълчание. Тридесет секунди убийствена тишина... Сториха им се тридесет години.

— Слушай, Фенуик! — Барас сега говореше бързо, но всяка дума удряше слуша му остро и твърдо. — Трябва да отидете до старата шахта Скъпърхол. Към тая страна не можете да се измъкнете, и двете шахти са пълни с вода!

Старата шахта Скъпърхол! Какво ми приказва той, за бога!...

— Вървете направо нагоре по нанагорнището! — Барас продължаваше да говори със същата непоколебима точност. — Пробийте през временната преграда на горния край, на източната страна, над постоянната преграда. Вървете по пътя само по главния път. Не се отбивайте по страничните пътища, нито по десния завой; вървете все на изток петнадесет минути, докато стигнете до старата шахта Скъпърхол.

„Бога ми — помисли си Роберт, — той познава всички тия стари галерии, познава ги, познава ги. — Пот изби по челото на Роберт. — О, боже господи, той ги е знаел през цялото време...“

— Чуваш ли ме? — запита Барас слабо, със слаб, далечен глас. — Спасителната команда ще ви посрещне там. Чуваш ли ме?

— Да — изкрещя Роберт. В тоя миг водата скъса някъде жицата и слушалката замря в ръката му. Роберт я пусна, тя увисна, удари се в стената и издрънка... „Христе Боже!“ — помисли си Роберт отново, почти без сили от голямото вълнение.

— Бързо, тате! — извика Хюги и изтича до него ужасен. — Бързо, бързо, тате! Водата идва към нас.

Роберт се обърна към другите, запляска из водата, извика им:

— Ще отидем в старите галерии, момчета. Нищо друго не можем да направим.

Той ги поведе с усилен ход по нанагорнището — един затулен път, за който никой не бе помислял досега. Да, там намериха наистина една стара временна преграда. За две минути я пробиха с ритници и се

промъкнаха. Бегълците навлязоха в изоставените галерии на стария „Нептун“.

Около четиристотин метра мъжете следваха изоставения път. После изведнъж се спряха. Пред тях таванът беше срутен.

— Не се бойте, момчета — извика Слогър. — Само мека пръст е. Скоро ще я промием. — Той свали палтото си, пристегна колана си и пръв се нахвърли върху пръстта.

Нямаха инструменти, затова започнаха да работят с голи ръце, да дращят и издърпват камъните от пръстта.

Колко време са работили, никой не знаеше; работеха тъй усилено, че не мислеха за времето, нито за разкървените си ръце. Но фактически те работеха седем часа и пробиха пречката от дванадесет метра срутен таван. Слогър пръв пропълзя отвъд.

— Ура! — изрева той и издърпа Пат Риди след себе си.

Всички се промъкваха, всички заговориха наведнъж от радост, всички се смееха победоносно. Славно нещо беше това промъкване през падналата пръст. Но петдесет крачки по-нататък те престанаха да се смеят. Ново срутване на тавана, но този път вече не мека пръст. Камък, твърд камък, цели канари... работа за пробиване с диамантени свредели. Пък те имаха само голи ръце. Само един бе пътят. И тоя един-едничък път бе препречен. Камъни, канари, твърди и дебели, като каменна стена. Пък те имаха само голи разкървени ръце. Мълчание. Продължително, гробно мълчание.

— Е, момчета — каза Роберт с преднамерена веселост, — по-далеч от тука не може, но не сме и далеч от Скъпърхол. Те ще дойдат да ни търсят. Сигурно рано или късно ще стигнат до нас. Сега не ни остава нищо друго, освен да си сложим кокалите на земята и да чакаме. И да не се отчайваме.

ГЛАВА ДВНАДЕСЕТА

Малко преди шест часа тая сутрин Ричард Барас бе събуден. Чу се гласът на леля Кари пред вратата:

— Не искам да те смущавам, Ричард, но дойде помощник-надзирателят от мината. Искан да те види.

Ричард се облече и слезе.

Хъдспет веднага започна:

— Има вода и в двете главни шахти, мистър Барас. Покрила е всички галерии. Не можем да спуснем асансьора по-надолу от Файв Куортър Сийм.

Настъпи ужасно мълчание.

— Цялата предна група влезе в Глоб и Коол и „Парадайс“. — Гласът на Хъдспет, обикновено тъп, сега затрепери. — Не можем да стигнем до тях; нито един не може да влезе към шахтите.

Барас внимателно изгледа Хъдспет.

— Колко души са в групата? — каза той със своята механична точност.

— Около стотина мъже и момчета, не зная точно, нещо такова.

Когато Барас влезе в своя кабинет, подземния телефон иззвъня. Той вдигна слушалката незабавно. Със своя твърд безличен глас той каза:

— Ало, ало, ало...

Гласът на Роберт Фенуик му отговори от Скъпър Флятс. Беше повикването на живо погребаната група. Когато разговорът се прекъсна и телефонът заглъхна мъртъв в ръката му, Барас несъзнателно сложи слушалката на мястото ѝ.

* * *

Новината се разнесе из града светкавично. Врати и прозорци започнаха да се отварят с трясък, мъже и жени започнаха да изкачат от

отворените врати, втурваха се надолу по Каупен стрийт. Тичаха, като че ли не по своя собствена воля, я сякаш мината изведнъж се бе превърнала в огромен магнит и ги привличаше мимо тяхната воля. Тичаха, защото трябваше да тичат. Тичаха безмълвно.

За извънредно кратко време петстотин мъже и жени се струпяха в двора на мината; мнозина имаше и извън двора. Стояха безмълвни, повечето от жените с шалове, мъжете без балтони; всички изглеждаха черни срещу белия сняг. Застанали тъй, приличаха на някакъв огромен хор, струпан в мълчание под тъмното снежно небе. Те не бяха от действащите лица в драмата, но бяха въпреки това част от драмата. Стояха в мълчание, в гробно мълчание, под безсмъртното, мрачно и мълчаливо снежно небе.

Беше станало девет часа и валеше силен сняг, когато Барас, Дженингс и Армстронг прекосиха вратата и влязоха в двора на мината.

Армстронг каза:

— Да затворим ли вратите на двора?

— Не! — каза Барас и загледа хората със своите далечни късогледни очи. — Нареди да запалят огън в двора! Голям огън. Запали го в средата на двора! Студено им е на тия хора, като чакат там.

В единадесет часа пристигна Артур Барас. Артур бе отишъл да прекара края на седмицата при семейство Тод, в Тайнкасъл и сега току-що се бе завърнал с влака в десет и четиридесет и пет. Той се втурна в канцеларията с нервна бързина.

— Татко! — викна той, — ужасно е!

Барас се обърна бавно.

— Сърцераздирателно е!

— Какво мога да направя? Готов съм всичко да направя.

— Трябва нещо да направим, татко!

Барас погледна своя син с посърнали очи и направи отчаяно движение с ръка:

— Такава е волята на Бога, Артур! — каза той.

Артур изгледа баща си с болка на лице.

— Волята на Бога — повтори той със странен глас. — Какво значи то?

Малко преди дванадесет часа Барас и Артур отидоха да прегледат как върви инсталирането на трансмисията над шахтата на стария Скъпърхол.

Въпреки запаления огън, почти всички бяха напуснали двора и се бяха струпали около работниците, заети с инсталирането на трансмисиите; работата се извършваше с трескава бързина. Когато Барас и Артур наближиха, тълпата отвори път безмълвно, обаче една група мъже не се оттеглиха. Тогава именно Артур съгледа Дейвид.

Дейвид дочака, докато Барас стигна до него. Кожата на лицето му беше изопната от студ и от прикритите му душевни терзания. Очите му се срещнаха с очите на Барас. Под това мълчаливо обвинение Барас наведе очи. Тогава Дейвид заговори.

— Тия хора искат да знаят нещо.

— Какво?

— Искат да знаят, че всичко ще бъде направено за спасяването на хората долу.

— Прави се. — Мълчание. Барас вдигна очи. — Само толкова ли?

— Да — каза Дейвид бавно. — Засега само толкова.

В тоя момент стария Том Огъл се заблъска силно сред навалищата и излезе напред.

— Какво е това дрънкане? — изкряска той на Барас. Старецът беше като изумен. Той бе направил опит преди малко да скочи театрално в шахтата на Скъпърхол. — Защо не ги спасявате? От тази трансмисия никаква полза няма! Синът ми е там долу, синът ми Боб Огъл. Защо не пратиш долу хора да го спасят?

— Правим каквото можем, човече мой — каза Барас с много достойнство и самообладание.

— Аз не съм твой човек — изръмжа Том Огъл срещу него и като вдигна ръка, удари Барас право в лицето.

Артур изтръпна. Барас остана прав. Той не се опита да се брани, а понесе удара с един вид душевен унес, като че ли някъде дълбоко в душата му тоя удар го удовлетворяваше. Той се запъти спокойно към шахтата, заповяда да запалят още един огън и остана да следи работата по инсталирането на трансмисията.

* * *

На следния ден долу в Скъпърхол работеха трескаво, работиха толкова бързо, че разчистваха главната галерия от срутените камъни и пръст с една скорост от два метра в час. Смените работиха на вълни и продължаваха да копаят трескаво; в тяхното бясно нахвърляне върху срутената маса имаше нещо като лудост и крайно отчаяние. Имаше нещо повече от човешко в тяхното бясно дълбаене; нова смяна се втурваше в галерията, щом предишната излизаше капнала от умора.

За двадесет и четири часа смените бяха разчистили около четиридесет и пет метра от старата главна галерия и навлязоха в един незатрупан участък от старата мина. Силно ура прокънтя, надигна се чак догоре през шахтата и проехтя в ушите на тълпата горе на двора.

Но скоро последва втори вик. Непосредствено след току-що разчистеното място, главната галерия навлизаше в една падина, едно корито, пълно с вода, непроходимо.

Целият в пръст и кал, покрит с въглищен прах, без яка и вратовръзка, Хъдспет впи отчаян поглед в Барас.

— Ох, боже мой — каза той безнадеждно. — Да имаме план, щяхме да го знаем това още отначало.

Барас остана неподвижен.

— Планът не щеше да премахне коритото. Ние знаем, че ще има мъчнотии. Трябва да пробием с динамит нов път, над коритото.

— Боже господи — каза Хъдспет, сломен почти до сълзи, — тъй трябва да направим. Хайде тогава да се залавяме за работа.

* * *

Шест дни след като пробиването на новия път с динамит започна, работниците пробиха стената и излязоха отново на главната галерия, отвъд коритото. Изтощени, но ликуващи, спасителите се втурнаха напред. Обаче на шестдесет крачки западно отново спряха — пътят бе препречен от едно срутване на канари. Работниците се спряха отчаяни.

— Ох, боже мой — зариде Хъдспет. — Тия канари трябва да се простират на половин километър най-малко. Никога няма да стигнем до тях, никога! Край на всичко е това! — Сломен съвършено, той се отпусна срещу една канара и зарови лицето си в две ръце.

— Трябва да продължаваме! — каза Барас с внезапна сила. —
Трябва, трябва да продължаваме!

ГЛАВА ТРИНАДЕСЕТА

Пръв умря Хари Брейс. Сърцето на Хари беше слабо, той не беше млад човек; самото му слизане във Флятс беше голямо изпитание за него. Той умря чисто и просто от изтощение. Никой не разбра кога и как е умрял, докато Нед Софтли случайно докосна с ръка неговото лице, покрито с мъртвешка студенина, и извика, че старецът е издъхнал.

Пат Риди, като най-млад, чувстваше най-силно болките на глада. Роберт имаше в джоба си три бонбона за кашлица. Той подаде един бонбон на Пат, сетне и втори. Колко време е минало между двата бонбона?... Пет минути или пет дни? Само един господ знае!

След втория бонбон, Пат прошепна:

— Много ми олекна, мистър, много.

Роберт се усмихна. Той се нареди да даде на Пат и третия бонбон, но странната мисъл, че той е последен, го накара да се спре. „Ще го пазя за него“ — помисли си той.

Поради мрака, много мъчно можеха да пресмятат времето. Само Роберт измежду тях имаше часовник, но и той бе спрял, когато Роберт попадна във водата в Суели. Най-вече Хюги се измъчваше за времето. Той седеше край баща си със свити вежди, унесен в тежки мисли. Цялото му тяло беше в напрежение от това болезнено мислене. Най-сетне той каза тихо:

— Тате! Колко време има, откак сме тука?

Роберт каза:

— Не мога да ти кажа, Хюги.

— Но колко предполагаш, тате?

— Два дни, може и три.

— Искам да пиша на мама — каза Пат Риди и избухна ненадейно в плач.

— Добре — каза Роберт сериозно. — Ще пишеш на майка си. Аз имам молив. Кой има малко книга?

Нед Софтли имаше един бележник за записване теглото на вагонетките и го подаде на Роберт. Роберт откъсна един двоен лист, сложи го върху гърба на бележника и го подаде на Пат, заедно с молива, после запали свещта.

Пат взе книгата и бележника заедно с молива и изхълца от радост. Момчето започна веднага да пише със своите едри валчести букви: *Мила мамо...* сетне спря, наклони глава на една страна, прочете написаното. *Мила мамо...* Пат отново се спря. *Мила мамо...* той отново го прочете и спря. После заплака силно, плака горчиво... Пат беше едва петнадесетгодишен.

Роберт взе бележника и молива, и тесния двоен лист, пъкна ги в джоба си, после угаси свещта. Той прегърна Пат с лявата си ръка, като да го закриля. В това положение Пат заспа.

Втори умря Бенет, а шест часа по-късно — и Сет Колдър. Те бяха неразделни другари и бяха работили заедно близо четиринадесет години. Четиринадесет години бяха работили заедно, бяха пили и играли на карти наедно. Но никога не бяха и помисляли, че ще умрат наедно. От двамата Бенет беше по-тих. Сет Колдър, когато почувства, че силите му го напускат, започна да стене: *Не искам да умра. Млад съм още. Имам млада жена. Не искам да умра!* Все пак, Сет Колдър умря.

Останалите бяха вече толкова отслабнали, че нямаха сили да отместят труповете на Бенет и Сет Колдър. Освен това, на Роберт му бяха останали само две клечки кибрит, заедно с остатъка от свещта. Той даде последния бонбон за кашлица на Пат. *Сега вече сигурно няма да мине много, докато дойдат спасителите от Скъпърхол. Сигурно! Ох, да идват по-скоро, божичко, защото иначе никаква полза няма да има!*

Сега те само лежаха, без сили да се мръднат от място. Нямаха сила даже и да отиват до мястото, което употребяваха при нужда. Само лежаха неподвижно. Както лежаха, на Роберт му дойде една мисъл на ум. Той извикваше всяко име до три пъти. Ако и след третия път отговор не дойдеше, той знаеше, че е свършено.

Пръв Нед Софтли престана да отговаря. И той трябва да е умрял тъй тихо, като Хари Брейс. Нед винаги го бяха смятали за слабохарактерен, но той умря храбро, нито веднъж не се оплака.

След смъртта на Нед, Суи Месър полудя. Като другите и той бе стоял дълго време тихо на мястото си. Но сега той скочи на крака. Застанал в тъмното, другите чувстваха неговото безумие.

Той занарежда:

— Виждам ги! Виждам седемте ангели пред Бога! Чувам тръбите им. Бог ми праща откровение.

Отначало се опитаха да не му обръщат внимание, но той продължи:

— Чувам, свирят с тръбите си. Първият ангел тръби, започна сетне да вали градушка, размесена с кръв.

Хюги се обади:

— Ох, човече млъкни, за бога!

Обаче Суи подхвана още по-силно:

— После вторият ангел тръби, една голяма планина, пламнала в огън, хвърлят в морето, и третата част на морето става на кръв. Не е вода, братя, кръв е. Не ни докара вода тука, ами кръв.

Хюги се изправи и седна, после каза:

— Бога ми, не мога да търпя вече.

Но Суи продължи унесен в захлас:

— Третият ангел тръби, и звездата Пелин пада. Пелин и жлъчка е късметът ни, братя на земята; съсипва ни алчността човешка. И четвъртият ангел тръби, и петият; друга звезда пада в бездънната шахта, пушек изкача от шахтата. Ние сме в шахтата, братя; въздухът е черен от пушека. Наказание ще се струпа на главата на ония на големите места, които ни докараха тука. Виждам го, братя. Дадена ми е силата да пророкувам. Аз съм пророкът, в райската шахта.

Роберт разбра, че Суи е полудял.

Гласът на Суи се засили, превърна се в крясък, започна да ехти из галерията, сякаш таванът на галерията ще се срути отгоре им.

Хюги изпъшка:

— Не мога да търпя вече.

Той пропъзля до Суи, напипа с ръце краката му.

Суи продължи със страшен глас:

— Сега и седмият ангел започва да тръби...

Но преди седмият ангел да затръби, Хюги хвана Суи за коленете и го дръпна. Суи падна на земята и изпъшка. Гласът му се проточи жаловито; той продължи да ридае няколко минути, после се умири.

Суи се бе изтощил със своето пророкуване. Той поплака малко, сетне издъхна.

След него умря Пат Риди. Момчето се отпусна в ръцете на Роберт, с глава върху гърдите на Роберт, като малко дете на гърдата на майка си. То побълнува малко накрая, преди да свърши. Най-последно каза:

— Хайде, мамичко, много ще ти благодарим.

След това Роберт повика всички по ред, сетне каза:

— Само аз и ти сме останали, Хюги, момчето ми.

Роберт бе изгубил вече всяка надежда. Той се беше ослушвал, ослушвал, без да се чуе никакъв звук от идването на хора. Трябва да са срещнали нещо на пътя си... вода или някое страшно срутване. Той нямаше вече сили да се надява, нито да се озлобява.

Той полека отмести тялото на Пат от себе си и сложи ръка около рамото на Хюги. Той никога, може би, не бе грижовен достатъчно за Хюги. Хюги твърде много приличаше на него... твърде мълчалив, свит. Не беше обичал достатъчно сина си Хюги.

* * *

Времето минаваше. Най-сетне слаба въздишка премина по тялото на Хюги.

Времето минаваше. Роберт целуна Хюги по челото, опита се да кръстоса вкочанените му ръце на гърдите, както бе скръстил ръцете на Хари. Нямаше сили да го направи. Той само прочете „Отче наш“ тихо.

Времето минаваше, Роберт трепна, отвори очи и запали остатъка от свещта. Мина му пред ума, че ще бъде жалко да не я употреби. Щом на него остана свещта, не му се искаше да умре в тъмното.

Свещта хвърли жълтата си светлина върху безмълвните призрачни очертания на мъртвите трупове наоколо му. Роберт чувстваше, че и той скоро ще умре. Не се страхуваше, нищо не чувстваше, но в последния момент му се стори, че иска да пише на Дейвид... Той винаги беше обичал Дейвид.

Роберт затърси из джоба си бележника и молива, листчето, сетне се залови да мисли мъчително и написа:

Мили Дейвид, ще получиш тая бележка, когато ме намерят. Направихме всичко, каквото можехме, но полза никаква. Промъкнахме се във Флятс. Успях да телефонирам горе и Барас ни упъти към Скъпърхол, но това срутване ни спря. Много голямо срутване. Хюги току-що издъхна. Той умря без болки. Кажи на майка си да ни четат заупокойни молитви. Надявам се да напреднеш, Дейвид, да успееш в живота. Твоят татко.

Той се замисли за малко, без да съзнава, че мисли, сетне прибави на гърба:

П. П. Барас трябва да е имал плановете на стария рудник, неговите упътвания бяха верни.

Роберт сгъна книжката, сложи я под ризата си, на голо върху мършавите си ребра.

Сетне тялото му бавно се плъзна надолу и се отпусна. Той се изопна на гръб, с протегнати ръце, сякаш се моли. Мъртвите му очи останаха отворени. Роберт се вкочани сред своите мъртви другари.

Свещта запръска слабо и изгасна.

ГЛАВА ЧЕТИРИНАДЕСЕТА

Заклучителното заседание на анкетната комисия, натоварена по силата на параграф 83 от закона за каменовъглените мини да издири причините и обстоятелствата, довели до катастрофата в „Нептун“, беше на привършване.

Общинският дом на Лам стрийт беше претъпкан до задушаване, тълпа народ чакаше отвън; чувство на напрежение се промъкваше заедно със следобедното слънце през високите прозорци в заддушната атмосфера на съда.

Пред масата седеше съдията Хенри Дръмънд и се готвеше да обяви съдебното търсене за приключено. Той се покашля да прочисти гърлото си и заговори:

— Не ми остава вече нищо друго, освен да обявя съдебното дирене за приключено. Бих желал, обаче, да изкажа своята признателност на всички, които взеха участие в разследването. Искам да изкажа и моите съболезнования на пострадалите семейства, особено на семействата на десетте мъже, чиито трупове още не са извадени от мината. В заключение, изказвам моите поздравления към мистър Ричард Барас за неговите героични усилия в помощ на затрупаните в мината работници и да отбележа веднага, че въз основа на събраните съдебни данни, той напуска този съд без никакво петно върху своята чест.

Шепот и една голяма въздишка на облекчение се разнесоха из съдебната зала. Когато съдията стана прав, чу се тропане на крака, разместване на столове. Двойните врати в дъното на залата бяха отворени, съдебната зала започна бавно да се опразва.

* * *

Когато Барас и Артур се появиха на стъпалата пред сградата, тълпата се сгъсти около тях; започнаха да им изказват поздравления.

Чу се даже и едно слабо ура. Все повече хора започнаха да се притискат към Барас и сина му, в желанието си да им стиснат ръка. Гологлав, с леко зачервено лице, изпъчен, Барас застана на най-високото стъпало; зад него застана Артур, все още смъртно блед. Бащата, изглежда, не бързаше да се махне от очите на тълпата. Той се огледа наоколо, с умолително изражение на лице, готов да поеме всяка протегната към него ръка.

Нещо трогателно се излъчваше от това негово държане към тълпата, застанала в очакване да го види на излизане от съда. Втори вик ура се чу, после и трети, още по-силен от първия. Дълбоко трогнат, Барас заслиза бавно по стъпалата, все още гологлав, придружен от Артур и своите хора. Тълпата стори път почтително на тая внушителна група. Барас поведе групата по паважа с вдигната глава: очите му любопитно се взираха и търсеха познати лица; той отговаряше на всички поздравявания, продумваше важно по някоя и друга дума на тоя или оня. През цялото време той чувстваше прилива на всеобщите симпатии към него — един човек, който напуска съда без никакво петно върху своята чест, незасегнат от калта, хвърляна върху него: *Вашите наистина героични усилия в полза на затрупаните в мината работници.*

Пътят на групата до дома на Барас се превърна в нещо подобно на триумфално шествие.

* * *

Вътре в съдебната зала Дейвид остана неподвижен на своя стол. Той чуваше виковете ура, шума на тежките стъпки отвън; гледаше с тъпи очи влажните стени, блъскането на мухите по мръсните стъкла на прозорците. Той съзнателно се сдържа. *Няма смисъл да избухвам, няма никакъв смисъл.*

Едно докосване по рамото го накара да се обърне. Хари Нъджент, народен представител, участвал в анкетата като представител на Миньорската федерация във Великобритания, беше застанал до него в празната зала. Нъджент каза тихо:

— Е, свърши се.

— Да.

Нъджент седна до него и се загледа в безстрастното лице на Дейвид.

— Ти не очакваше нещо по-друго, нали?

— Да. — Дейвид сякаш се бе замислил дълбоко. — Да, очаквах правда. Аз знам, че той е виновен. Трябваше да бъде наказан. Вместо това, изказват му похвали, пускат го да си върви, изпращат го с ура.

— Не бива толкова да го взимаш на сърце.

— Аз не мисля за себе си. Защо да мисля за себе си? Нищо не се е случило лично на мене. Мисля за другите.

Лека усмивка се появи по устните на Нъджент. Твърде дружелюбна усмивка. През време на съдебната анкета той бе забелязал поведението на Дейвид и се бе силно привързал към него.

— Ти се държа твърдо — каза той замислено. — Сега ще можем да заставим Министерството на мините да прокара закон за изоставените мини, пълни с вода. Ние от години чакаме удобен случай. Това е главният ни успех. Можеш ли тъй да гледаш на въпроса?

Дейвид изправи глава и поведе борба срещу чувството на празнота в душата си, срещу болката от поражението.

— Да, разбирам те — промълви той.

Погледът в очите на Дейвид изведнъж изтръгна Нъджент от неговия унес. Той сложи ръката си около раменете на Дейвид.

— Знам какво ти е на душата, момчето ми, но не се отчайвай. Ти се държа добре. Твоите показания помогнаха повече, отколкото можеш да предположиш.

— Аз нищо не съм направил. Искях да направя нещо, но не го направих. Цял живот съм приказвал да направя нещо...

— И ще го направиш. Опитай се. Аз ще бъда във връзка с тебе. Ще видя какво може да се направи. А в това време, горе главата!

* * *

Минута след това Дейвид стана и потърси шапката си. Той излезе от общинския дом и се запъти по Фрийхолд стрийт. Чувстваше се свършено унил. Беше се отдал с всички сили на анкетата; цели шест дни не бе се мярнал към училището.

По едно време той прекоси улицата и зави по Лам стрийт, но един човек извика подире му. Рамедж, месарят, с огромна престилка препасана около кръста, току-що се бе върнал от кланицата, където бе ходил да присъства при клането. Ръцете му още бяха изцапани със засъхнала кръв.

— Хей, Фенуик, чакай малко!

Дейвид се спря, но не отговори.

— Значи си свърши работата за днес в общинския дом? — обади се той с язвителен сарказъм. — Никак не ми е чудно, че толкова си се възгордял. Бога ми, много прослави града си тая седмица. Беше се изправил да спориш с Линтън като същински адвокат. — Той започна да се хили още по-жлъчно. Очевидно, беше запознат и с най-малките подробности около анкетата. — Но да бях на твое място, не щях толкова много да се разпалвам. Тая работа може да ти струва повече, отколкото си се пазарил.

Дейвид зачака да го изслуша докрай. Той чувстваше, че нещо ще излезе от думите на месаря.

— Какво, по дяволите, търсеше ти там, че да напускаш училището без позволение през последните шест дни? Ти да не се мислиш за чорбаджия на училището!...

— Отидох на анкетата, защото трябваше да се явя...

— Не беше длъжен да отидеш. Отиде само от злоба. Отиде само да хвърляш кал върху един от най-видните хора на града, обществен човек като мене, човек, който ти даде службата, без да я заслужаваш. Ти се обърна и ухапа ръката, която те хранеше. Но да знаеш, бога ми, ще се разкайваш за това.

— Това аз сам най-добре ще преценя — каза Дейвид накъсо и тръгна да си върви.

— Чакай малко — кресна Рамедж. — Още не съм свършил. Винаги съм те смятал за подстрекател, както баща ти преди тебе. Ти не си нищо друго, освен един мръсен, проклет социалист. Нямаме нужда от такова учение, като твоето, в нашите училища. Ще ти дадат пътя.

Мълчание. Дейвид изгледа Рамедж.

— Вие не можете да ме уволните.

— Охо, не мога ли? Не мога ли? — Ликуване прозвуча в злобния смях на Рамедж. — Тогава мога да ти кажа, че снощи свикахме

събрание на училищното настоятелство да се занимаем с твоето поведение, и решихме единодушно да искаме твоята оставка.

— Какво?

— Никакво какво! Ще получиш предупреждение от Стротър още днес.

* * *

Дейвид продължи пътя си по Лам стрийт с клюмнала глава, с очи сведени надолу, към паважа. Той си влезе вкъщи, отиде в кухнята и се залови по навик да си свари малко чай. Джени беше в Тайнкасъл, при майка си; Дейвид я изпрати там през последната седмица, да я отърве от тревогите около съдебната анкета.

Значи тъй, ще се опитат да го изгонят от училище. Той изведнъж разбра, че всяка една от думите на Рамедж е вярна. Той може, разбира се, да се бори, да апелира решението им пред Сдружението на учителите от Северна Англия. Но каква полза може да има?

В шест без четвърт Дейвид излезе от къщи без цел. Долу по улицата той чу някакво раздвижване и като погледна, видя две момчета да тичат с всички сили надолу по хълма с развети от вятъра коси. Дейвид се спря и си купи един вестник. Всички слухове и прикрити страхове изтласкани на заден план от съдебната анкета, изведнъж блеснаха на първо място в неговия ум. По цялата ширина на първа страница, най-отгоре пред очите му изпъкна заглавието:

Английският ултиматум изтича в полунощ

ГЛАВА ПЕТНАДЕСЕТА

Беше към пет часа и макар още светло навън улиците бяха тихи, когато Дейвид се върна по Лам стрийт и се прибра у дома. В тясното преддверие той се спря и хвърли поглед върху малката табличка — Джени в своето винаги живо чувство за етикеция, поставяше върху нея неговата поща. Върху табличката имаше едно писмо. Дейвид го взе и мрачното му лице се разведри.

Той отиде в кухнята, седна там край огъня и започна да се събува; с една ръка развързваше връзките на обувките си, същевременно четеше писмото в другата.

Джени му донесе чехли. Нещо необикновено от нейна страна, обаче тя напоследък бе станала твърде необикновена, вечно разтревожена и безпокойна, почти свенлива, угаждаше му в най-малките дреболии, сякаш потисната от неговата мрачна мълчаливост.

Дейвид благодари на Джени с поглед. Той долавяше мириса на вино, на вино порто в нейния дъх, но не каза нищо; беше говорил тъй често по тоя въпрос и му бе вече омръзнало. Тя пиела — тъй казваше Джени, — много малко, само по една чашка, когато се чувствала отпаднала, отчаяна. Позорът — според както тя се изрази — от неговото уволнение от училище, естествено, я предразполагало към бутилката.

Дейвид отвори писмото и го прочете бавно, внимателно; после го сложи върху коляното си и се загледа в огъня. Лицето му беше сковано, безстрастно, сериозно. През тия шест месеца от злополуката в мината насам, той сякаш бе възмъжал с десет години.

Джени започна да се движи из кухнята и се правеше на твърде заета, но от време на време хвърляше бегъл поглед към него, като че ли любопитна да узнае какво пише в писмото.

— Нещо важно ли е? — запита най-после. Тя не можеше повече да се стърпи, думите се изплъзнаха от устата ѝ.

— От Нъджент е — отговори той.

— Аз мислех, че е за работа; омръзна ми вече да ходиш без работа.

Той се изправи и я погледна.

— В известно отношение пак е за работа, Джени. Отговор на едно мое писмо до Хари Нъджент от миналата седмица. Той постъпва в санитарните части, отива във Франция като носач на носилки, и аз реших, че ни ми остава нищо друго, освен и аз да постъпя.

Джени трепна... новината оказа върху нея необикновено силно въздействие. Лицето ѝ изцяло позеленя, заприлича на призрак; цялото ѝ тяло се сви. Тя го загледа изплашена. За миг на Дейвид му се стори, че жена му ще изгуби съзнание; напоследък тя имаше някакви странни припадъци. Той скочи и отиде при нея.

— Недей се тревожи, Джени — каза той. — Няма никаква причина да се плашиш.

— Но защо трябва да постъпваш? — издума тя със своя разтреперан глас. — Защо ще оставиш тоя Нъджент да те мъкне подир себе си? Ти не вярваш във войната, защо тогава искаш да отидеш?

— Мъчно е да ти обясня, Джени. Ти знаеш какво ти казах... след катастрофата... откогато ме уволниха от училище... аз преподавам всякакви предмети. Сега ще скъсам с всичко и ще вляза във федерацията. Но докато трае тая война, почти няма възможност да направя тук това, което съм си поставил за цел. Трябва да се махна оттук за известно време. Освен това и Хари Нъджент отива. Нищо друго не ми остава.

— Ох, недей, Дейвид — завайка се тя. — Ти не можеш да отидеш.

— Но, Джени...

— Ти не можеш да ме оставиш сега. — Тя беше почти извън себе си, нейните думи бяха бързи, като вихрушка. — Ти си мой мъж, не можеш да ме оставиш. Не виждаш ли, че аз... че ние ще имаме бебе...

Настана пълно мълчание. Нейното съобщение го поразя, той нито за миг не бе подозирал такова нещо. После тя започна да плаче и той я обгърна с две ръце.

Тя се сгуши и започна да риде, притисна се в него. Кръвта се върна в нейното лице; тя сякаш почувства облекчение, щом му каза. Джени добави:

— Ти няма да ме оставиш сега, Дейвид, нали, или поне, докато нашето бебче не се роди?

Имаше нещо почти жаловито в нейното нетърпеливо бързане да подели бебето с него, но той не го забеляза.

— Разбира се, Джени, няма да те оставя.

— Обещай ми!

— Обещавам ти.

Той улови брадичката ѝ нежно с пръсти и повдигна разплаканото ѝ лице към себе си. Като я погледна в очите, Дейвид каза:

— Няма да мисля вече за постъпване в армията, докато ти не се оправиш, Джени. — Той се спря и я погледна право в очите. Тя отново почувства смътен страх. Сетне той добави: — Но и ти трябва да ми обещаеш, че ще престанеш с това пиене, с това проклето порто, Джени.

— О, да, Дейвид, обещавам ти — завайка се тя пак. — Аз наистина ти обещавам, кълна ти се, ще се поправа. Ти си най-добрия съпруг на света, Дейвид, пък аз съм една глупачка, лоша... Но, ох, Дейвид...

Той я притисна и започна да я утешава; неговата нежност се съживи и засили. След пълния мрак в своята душа той почувства един лъч на надежда. Пред очите му се мерна картината на един нов живот, как възкръсва от смъртта... едно синче... негово и на Джени... в своята слепота той се почувства щастлив.

Изведнъж звънецът иззвъня. Джени изтича да види кой е и се върна след минутка, задъхана и развълнувана.

— Мистър Артур Барас — съобщи тя. — Искане да се срещне с тебе.

Настъпи мълчание. Тази среща сякаш не му се виждаше тъй важна. Дейвид стана от стола и се запъти бавно към вратата.

Артур се разхождаше из приемната, очевидно в състояние на силна нервна възбуда и когато Дейвид влезе в стаята, той явно се сепна. Изглежда Дейвид за миг със своите големи, помътнели очи и бързо го пресрещна.

— Съжалявам много, че ви правя главоболие — каза той, — но бях просто принуден да дойда при вас. — С рязко движение той се отпусна в един стол и закри лицето си с ръце. — Аз зная какво чувствате вие, и ни най-малко не ви упреквам. Не бих ви упрекнал

даже и ако бяхте отказали да ме приемете. Но аз бях принуден да дойда; в такова състояние съм, че трябваше непременно да се срещна с вас. Аз винаги съм ви обичал и съм се надявал на вас, Дейвид. Аз мисля, че само вие можете да ми помогнете.

Дейвид седна тихо на масата, срещу Артур. Различието между двамата беше особено трогателно: единият разкъсван от болезнено вълнение, другият — с твърдо самообладание, със сила и сдържаност, изписани по лицето му.

— Какво искате от мене? — запита Дейвид.

Артур откри изведнъж очите си и ги впи с отчаяна напрегнатост в Дейвид.

— Истината, това искам аз. Нямам покой, не мога да спя, не мога да бъда спокоен, докато не я узная. Искам да зная, виновен ли е моят баща за катастрофата. Вие трябва да ми помогнете.

Дейвид отбягна неговия поглед, поразен от странното чувство на съжаление, породено за кой ли път от присъствието на Артур.

— Какво мога да сторя аз? — запита той с тих глас. — Аз казах пред анкетната комисия всичко, каквото има да казвам. Не пожелаха да ме изслушат.

— Може да подновят анкетата.

— Каква полза ще има?

Едно възклицание се изтръгна от гърдите на Артур, един звук сподавен в огорчение, нещо средно между смях и ридание.

— Истината! — викна Артур буйно. — Най-обикновената почтеност и правда. Помислете си за загиналите, затрупани ненадейно, за страшната им смърт. Помислете си за страданията на техните жени и деца. Ох, боже мой! Нямам сили да си помисля за това. Ако моят баща е виновен, ужасно жестоко е като си помисли човек, че може да бъде потулено и забравено.

Дейвид стана и отиде до прозореца. Той искаше да даде възможност на Артур да се окопоти. После каза:

— И аз отначало имах същите чувства като вас. И по-лоши, може би... омраза... страшна омраза. Но се опитах да се овладеея. Не е лесно. Човешката природа е създадена да храни такива жестоки чувства. Когато някой хвърли върху вас бомба, първото ви желание е да я грабнете и да хвърлите назад върху него. Говорих по всичко това с Нъджент, когато беше тука. Много хубаво щеше да бъде да можехте да

се срещнете с него, Артур; той е най-мъдрият човек, какъвто съм срещал в живота си. Но да хвърли човек бомбата назад, никаква полза няма. Много по-добре е да не обръщате внимание на човека, който я е хвърлил, а да съсредоточите усилията си в организацията, която е направила бомбата. Няма полза да се търси лично наказание в тази катастрофа в „Нептун“, когато вината е в цялата стопанска система зад катастрофата. Разбирате ли какво искам да кажа, Артур? Няма полза да се откърти само един клон, когато болестта е в самите корени на дървото.

— Значи ли това, че нищо няма да направите? — запита Артур отчаяно. Думите сякаш се затегнаха в гърлото му. — Нищо? Абсолютно нищо?

Дейвид поклати глава; лицето му остана неподвижно и тъжно.

— Аз ще се опитам да направя нещо — каза той бавно. — Само веднъж да се отървем от войната. Не мога да ви кажа кога, не мога да ви кажа и как. Но, вярвайте ми, ще се опитам да направя нещо.

Настана продължително мълчание. Артур прекара ръка по очите си с нервно, изплашено движение. Пот бе избила по челото му. Той стана да си върви.

— Значи няма да ми помогнете? — каза той със сподавен глас.

— Откажете се от тази мисъл, Артур — каза той с искрено съчувствие. — Не се оставяйте да се втълпи в главата ви. Ще навредите най-много на себе си. Забравете я.

Артур се изчерви силно, неговото слабо младежко лице придоби разколебан, изплашен вид.

— Не мога — каза той със същия измъчен глас. — Не мога да я забравя.

ГЛАВА ШЕСТНАДЕСЕТА

Към края на септември Джо Гаулън напусна Слискейл и се отправи за леярницата на Милингтън в Яроу и поиска да се яви пред своя предишен господар, мистър Стенли.

Стана нужда да чака безкрайно дълго. Мистър Стенли си блъскаше главата с непонятните за него новости в договорите за доставка на муниции; защото той сега печелеше чисто по хиляда лири на седмица от производството на ръчни бомби, шрапнели и осемкилограмови снаряди.

Обаче нито чакането, нито намръщения поглед на Фулър, началника на канцеларията, смутиха Джо. Той влезе смело в кабинета на господаря.

— Аз съм Джо Гаулън, мистър Стенли. — Джо се усмихна почтително, но същевременно и самоуверено. — Може да не си спомняте за мене. Бяхте обещали да ми намерите работа, когато се върна при вас.

Стенли, седнал по риза пред една маса с разхвърляни в безредие по нея книжа, вдигна глава и погледна към Джо. Стенли беше сега малко по-пълен в лице, също и в корем бе наддал малко. Лицето му сега беше малко по-бледо, косите му бяха започнали да оредяват отпред на челото, очите му имаха изморен вид. Общо взето, Стенли бе станал по-раздразнителен. Той се намръщи и изведнъж си спомни за Джо, но остана доста изненадан. Неговият спомен за Джо се преплиташе с известни мръсотии и неприятности. Той каза озадачено:

— Спомням си. За нещастие, засега нямаме нужда от леяри. И после, защо не си в армията? Такъв здрав, млад мъж като тебе трябва да бъде сега на фронта.

Веселото изражение по лицето на Джо се стопи изведнъж и вместо него се изписа отчаяние.

— На два пъти ме отхвърлиха, сър. Няма смисъл да правя нови постъпки. Намират нещо в коляното ми, някакво сухожилие или нещо подобно... трябва да се е повредило, когато съм се боксира.

Стенли нямаше причини да смята, че Джо лъже. Настъпи мълчание, сетне той забеляза:

— Изглежда, че идваш тъкмо навреме, Гаулън. Не ми достигат хора, главно поради постъпванията в армията, защото аз никого не спирам, щом иска да постъпи. Имам нужда от един управител на машинното отделение, защото не мога да бъда на три места наведнъж; мисля да направя един опит там с тебе. Шест лири на седмица и един месец за проба. Какво ще кажеш?

Очите на Джо светнаха. Предложението беше нещо много повече, отколкото бе очаквал; той с мъка можа да прикрие своето нетърпение.

— Съгласен съм, мистър Стенли — измънка той. — Дайте ми възможност да покажа какво мога да направя.

* * *

В края на първия месец оборотът в машинното отделение показва силно увеличение и Милингтън остана доволен. Той се поздрави за добрия избор, повика Джо в своя кабинет и го похвали лично, после потвърди назначението му. Джо очевидно не се жалеше в усилията да бъде полезен на своя господар.

Милингтън никога не отиваше в магазина, обаче Джо вървеше по петите на своя господар: ту докладваше какво се върши, ту препоръчваше някакво нововъведение, ту отиваше с някаква нова идея... с една дума, възплъщение на усърдност и преданост. Както сам Джо се изрази, целта му бе да се набива в очите на Стенли със своето преголямо старание. Тъй като Стенли по характер беше склонен да се обърква и смущава, щом му се струпа повече работа наведнъж, той скоро започна да гледа на Джо като на извънредно способен и предприемчив човек.

С всеки нов месец Джо все повече насочваше вниманието си към поставената от него цел — да изплува. И колкото повече съсредоточаваше силите си, толкова повече очите му се насочваха към машинното отделение и към Сим Портърфилд.

Сим беше нисък, мълчалив човек, с хлътноло лице, с малка черна брада, с набожна свадлива жена и слабост към играта с дискове.

Най-голямата мъчнотия за Джо в случая се криеше в порядъчния характер на Сим — никога не пиеше повече от половин литър вино, не обръщаше никакво внимание на жените, никога не посягаше даже на едно гвоздейче от фабриката.

Джо започна да се плаши, че никога не ще успее да залови Сим в клопка, докато една вечер, във вечерния здрач, на излизане от леярницата, някакво непознато лице му пхна в ръцете някакви позиви и изчезна към Плат Лейн. Джо хвърли равнодушен поглед към позивите под светлината на най-близката лампа:

Другари! Работници от всички страни! Долу войната!
Не позволявайте на подстрекателите да ви пхат пушка в
ръцете и да ви изпращат да избивате германски работници!
Не забравяйте как потушават те вашите стачки, когато се
борите за по-човешки надници! Те не могат да водят тази
война без вас! Спрете я незабавно!

На следния ден Джо беше извънредно любезен, влизаше и излизаше от машинното отделение, обядва заедно със Сим в един ъгъл на лавката; после лицето му изведнъж стана твърде сериозно и той поиска да бъде приет от Милингтън. Джо остана продължително време в канцеларията на разговор със Стенли.

Същата вечер в шест часа, когато свирката изсвири и работниците забързаха да се обличат и започнаха да излизат от фабриката, Стенли и Джо застанаха на изхода. Лицето на Милингтън гореше от възмущение. Когато Сим се появи на вратата, Стенли протегна ръка и го спря.

— Портърфилд, ти подстрекаваш към бунт работниците в моята фабрика.

— Какво? — запита Сим глупаво.

Всички се обърнаха слисани.

— Недей отрича! — Гласът на Стенли трепереше от ярост.

— Нищо не съм направил, сър — зина Сим.

— Ти си най-безсрамен лъжец — изкрещя Стенли. — Видели са те да разпространяваш позиви! Какво е това във вътрешния ти джоб?
— Той измъкна една пачка позиви от вътрешния джоб на Сим. —

Гледай! Това нищо ли е? Бунтовническа отрова! В моята фабрика! Веднага да си обираш парцалите!

— Но, слушайте, мистър Милингтън... — извика Сим гневно.

Никаква полза! Стенли обърна гръб и се отдалечи, придружен от Джо. Пет минути по-късно, когато Сим излезе с неуверени стъпки от фабриката, грамадна тълпа го очакваше навън. Яростен вик се понесе.

— Ето го проклетия германofil! Ето го предателя, момчета! Дръжте го!

Всички се нахвърлиха върху Сим.

* * *

Три месеца минаха оттогава. Един мразовит следобед към края на ноември, Джо — сега вече главен надзирател на леярницата и на машинното отделение — се случи на съвещание със Стенли по някакви повредени калъпи. В този момент Лаура влезе в кабинета на мъжа си.

— Ще бъда готов след една минутка, Лаура — каза Стенли. — Ти се познаваш с Гаулън, нали? Джо Гаулън. Единственият човек във фабриката, който работи както трябва, освен мене, разбира се.

Джо измънка няколко вежливи думи, прибра своите книжа и напусна кабинета.

Стенли се прозя и захвърли писалката.

— Уморен съм, Лаура — каза той, — капнал съм. Пих много джин снощи, не можах и да си отспя. Парите се сипят като из ведро, но каква полза. Клег е още на легло, а пък аз не мога повече да издържам, много се преуморявам. Трябва да го пенсионирам и да си взема нов директор.

— Разбира се — съгласи се тя с него.

Стенли сподави една нова прозявка, с тъпи, сънливи очи.

Лаура заглади меката кожа на своята яка с бледите си гъвкави пръсти, сякаш се наслаждаваше на тяхната свилеста мекота.

— Защо не направиш един опит с този Гаулън? — подхвърли тя нехайно.

Стенли я изгледа с изненада.

— Гаулън ли! — викна той с хрипков смях. — Джо Гаулън, директор на фабриката! Смешно е!

— Вярно, може да е смешно — забеляза тя безразлично. — Аз не разбирам от тия работи. — Тя се обърна към вратата, но той я последва.

Стенли потърка брадата си нерешително.

— Все пак, как да кажа, страшно способен човек е. Дявол да го вземе, Лаура, все пак може да има смисъл да направя както ти казваш.

Два дни след това Стенли си избра една пура, запали я и бутна кутията през масата към Джо.

— Заповядай, Гаулън — каза той. — Ще ги харесаш.

Джо взе една пура със смирен и признателен поглед.

Стенли го бе поканил на вечеря съвсем случайно. Лаура се бе държала мило, но на разстояние, докато най-сетне след вечеря ги остави двамата насаме.

Последва продължително мълчание. Стенли протегна краката си под масата, поосвободи стомаха си, дръпна веднъж от пурата и погледна Джо в лицето.

— Гаулън, знаеш ли — промълви той най-после, — доволен съм от тебе.

Джо се усмихна скромно и се зачуди в себе си какво ли ще има още да последва.

— Аз съм човек с либерални разбирания — продължи Стенли самодоволно. — За мене няма никакво значение какъв е един човек, щом като е почтен. Може да бъде син на херцог, или син на метач, пет пари не давам, все ми е едно, стига да е почтен, способен човек. Разбираш ли какво искам да кажа?

— Да, разбирам, мистър Стенли.

— Тогава, слушай какво, Джо — продължи Милингтън. — Ще продължа по-нататък, щом като разбираш какво искам да кажа. Наблюдавал съм те много отблизо последните един-два месеца и съм много доволен. — Той прекъсна думите си, завъртя пурата в уста, загледа се в лицето на Джо изпитателно. После Стенли продължи: — С Клег е свършено, това е точка номер едно. Точка номер две: имам една идея, Гаулън... искам да направя един опит с тебе, да те направя директор на фабриката.

Джо насмалко остана да припадне.

— Директор! — промълви той тихо.

Милингтън се усмихна.

— Предлагам ти длъжността на Клег. Остава ти сега да видиш дали ще можеш да я вършиш.

Джо се развълнува тъй много, че стаята започна да се върти около него. Той бе подушил, че нещо се готви, но никога не би могъл да допусне нещо чак дотолкова голямо! Лицето му стана бяло като вар, той изпусна пурата си върху пепелника.

— О, мистър Стенли — зина той. Тоя път не стана нужда да се преструва, толкова естествено и убедително беше движението му. — О, мистър Стенли...

— Да. Да, Джо, не се вълнувай толкова много. Съжалявам, че ти го казах ненадейно, без да се подготвя предварително. Но сега е война, нали! Във време на война все неочаквани работи стават. Скоро ще се опознаеш с работата. Аз смятам, че няма да ме разочароваш.

Стихийна радост обзе Джо. На мястото на Клег... той, Джо!... директор на фабриката!

— Както виждаш, аз имам вяра в тебе, Джо — обясни Милингтън сърдечно. — И съм готов да докажа моята преценка за тебе, затова именно ти предлагам тоя пост.

В тоя момент телефонът в хола позвъни и преди още Джо да има време да отговори нещо, Лаура влезе в стаята.

— Тебе викат, Стенли — каза тя.

Стенли се извини и отиде на телефона.

Настъпи мълчание. Джо чувстваше присъствието на Лаура, чувстваше присъствието ѝ тъй, застанала на вратата до него, с поглед устремен в него. Буйна радост туптеше в жилите му; той се чувстваше силен, опиянен, зашеметен от сладостното съзнание, че живее. Джо вдигна очи и срещна нейния поглед. Обаче тя отбегна погледа му и каза кратко:

— Ще пием кафе в хола, преди да си отидете!

ГЛАВА СЕДЕМНАДЕСЕТА

На втория неделен ден през септември 1915 година автомобилът на Хети се спря пред къщата на Барас. Застанал на прозореца на трапезарията, с ръце пъхнати в джобовете на панталоните си, Артур Барас видя, когато Хети слезе от автомобила и се запъти, прелестна в своята униформа, към входната врата.

Артур знаеше, че Хети днес ще дойде у тях. Не беше възможно да не знае за нейното идване. Леля Кари беше споменала, майка му беше споменала, а в събота на обяд Барас наведе очи на масата и каза с необикновена важност:

— Хети ще дойде утре на чай. Взела е отпуск специално за тоя случай.

Артур не бе отвърнал нищо. Те да не го мислят за глупак? В тая дума специално се криеше нещо и зловещо, и смешно.

* * *

През последните осем месеца Хети често бе идвала на гости в дома на Барас. Хети беше една от първите доброволки в Организацията на милосърдните сестри и сега бе получила офицерски чин в щаба на организацията, в Тайнкасъл. Но на днешния ден Хети си бе взела отпуск.

Тя влезе в стаята и щом видя Артур, застанал пред прозореца, усмихна се весело и му протегна двете си ръце с радостен трепет.

— Ти си ме очаквал — каза тя. — Колко мило от твоя страна, Артур.

Хети беше извънредно весела, но именно тъй бе очаквал да я види. Той не се усмихна, а само отвърна сухо:

— Да, очаквах те.

— Говориш така, сякаш не се радваш на моето идване. Но аз зная, че нямаш желанието да бъдеш нелюбезен към мен. Казвай сега,

какво да правим? Да излезем ли на разходка?

Артур се изчерви леко и обърна очи встрани, но миг след това каза:

— Добре тогава. Да излезем на разходка.

Младежът стана, взе си шапката и палтото; излязоха на разходка. Тръгнаха по обичайния път, макар че от няколко месеца насам не бяха минавали по него — през Слюс Дийн. Закрачиха мълчаливо. Когато стигнаха до края на алеята, седнаха върху ствола на един дъб, изкоренен от едно разместване на земния пласт. Кулите на „Нептун“ се очертаваха черни срещу ясния фон на небето и морето. Артур се загледа в кулите, издигнати над шахтите на бащината му мина.

— Артур — извика Хети, — защо си се загледал тъй към мината?

— Не знам — каза той с огорчение. — Работата върви много добре. Каменните въглища се продават по петдесет шилинга тона.

— Не е тази причината — каза тя, тласкана от своето любопитство. — Искам да ми кажеш, Артур. Толкова особен си станал напоследък, съвсем не приличаш на себе си. Кажи ми, мили, мога ли да ти помогна с нещо.

Той се обърна към Хети; топлота прозираше през неговото огорчение. Той почувства силен порив да ѝ каже, да сподели с нея страшната мъка, която го потискаше и смазваше самата му душа.

Той каза с тих глас:

— Не мога да забравя катастрофата в „Нептун“.

Тя остана поразена, но го прикри, само отговори, както би отговорила на едно разтревожено дете:

— В какво отношение, мой мили Артур?

— Аз вярвам, че катастрофата можеше да бъде предотвратена.

Тя се загледа в неговото тъжно лице, отчаяна, но със съзнанието, че трябва да разбули докрай тая мъчителна загадка.

— Действително, нещо те измъчва, мили Артур. Да можеше да ми го кажеш!

Той я изгледа и каза бавно:

— Аз смятам, че животът на всички тия хора, които загинаха в мината, бе подложен на най-опасен риск и то съвсем безотговорно, Хети. — Той веднага се спря. „Каква полза да ѝ казва — помисли си той. — Тя никога няма да го разбере.“

Все пак, тя схващаше смътно, че болезнено терзание изгаря неговата душа. Улови ръката му и започна да я гали, после каза нежно:

— Даже и така да е, Артур, не виждаш ли, че е най-добре да го забравиш? Толкова много време мина вече. И то само стотина души. Какво представляват те в сравнение с хилядите и хиляди храбри момчета, избивани във войната?

— Няма никаква разлика — каза той и я помилва по челото.

— Войниците на фронта ги избиват също тъй, както и мъжете в мината — безцелно, ужасно. Катастрофата и войната са за мене едно и също нещо. Те за мене се сляха в едно ужасно масово клане.

Хети взе положението в свои ръце.

— Много се радвам, Артур, че ми каза — каза тя живо. — Ти си се тревожил до разболяване, и то за нищо. Аз виждах напоследък, че си станал някак особен, но никак не ми минаваше през ум каква може да е причината. Аз си мислех... по-право, не знаех какво да си мисля.

Той я изгледа мрачно.

— Какво си мислеше ти?

— О — тя се поколеба, — аз си мислех, че ти може би... че не желаяш да отидеш на война.

— Действително, не желая — каза той.

— Но аз исках да кажа, драги Артур — може би те е страх да отидеш.

— Може да ме е и страх — каза той глухо. — Може да съм страхлив, без да го осъзнавам.

— Глупости — каза тя решително и помилва ръката му. — Ти си разстроил нервите си ужасно. И най-храбрите хора могат да развият такава невроза, дори депресия. Слушай сега какво ще ти кажа, моето мило глупавичко момченце. Помниш ли, Артур, оня път, когато ти искаше в Тайнкасъл да се сгодим, а пък аз ти казах, че и двамата сме още много млади?

— Да — каза той бавно. — Спомням си тоя ден. Няма да го забравя тъй скоро.

Тя вдигна към него своите очи с черни зеници и замилва ръката му.

— О... ако ти си във войската, мили Артур, положението ще бъде съвсем друго.

Артур стисна зъби. Най-после дойде... дойде това, от което най-много се бе страхувал... беше дошло под отвратителния предлог за нежност.

Тя се доближи до него и прошепна:

— Ти знаеш, че те обичам, Артур. Още от малка. Защо да не постъпиш в армията и сложим край на всички тия глупави недоразумения. Ти ще бъдеш много по-щастлив в армията, сигурна съм. И двамата ще бъдем много по-щастливи. Ще прекараме великолепно.

Артур продължаваше да мълчи, но когато тя вдигна лицето си, леко зачервено, с неговите гладки руси коси, спуснати тъй миловидно около него, той отговори сухо:

— Не се съмнявам, че ще бъде великолепно. За нещастие аз реших да не постъпвам в армията.

— Ах, не, Артур! — извика тя. — Не мога да повярвам.

— Точно тъй е.

Първото въздействие от неговите думи върху нея беше отчаяние. Тя каза бързо:

— Но, слушай, Артур. Моля те, изслушай ме. Ти няма да имаш право да избираш. Няма да бъде тъй лесно, както си представяш. Ще прокарат в скоро време закон за събиране на набори. И аз не вярвам да те освободят от военна служба. Твоят баща ще трябва да се произнесе дали следва да бъдеш взет във войската.

— Баща ми да прави каквото си ще — отговори той с тих, но огорчен глас. — Виждам, че си говорила с него по моя въпрос.

— Ох, моля ти се — замоли се тя. — Направи го заради мене, моля те, моля те.

— Не мога — каза той с непрекословна решителност.

Нейното лице пламна в огън от срам. Тогава тя каза със съвършено различен глас.

— Аз вярвам, ще разбереш, че за мене е ужасно... да бъда фактически сгодена за един мъж, щом той отказва да извърши единственото почтено нещо, което се иска от него.

— Съжалявам, Хети — каза той глухо, — но ти не виждаш ли...

— Мълчи — прекъсна го тя гневно, — никога досега не съм бивала така оскърбявана в живота си, никога! Невъзможно е...

невъзможно е... Не може да продължи тъй, разбира се. Не мога вече да имам нищо общо с тебе.

— Добре — каза той едва чуто.

Сега нейното желание да го нарани стана почти тъй силно, както допреди малко желанието ѝ да отстъпва пред него. Тя захапа устните си с ярост.

— Аз мога само едно заключение да си направя... който и да е на моето място, само едно заключение може да си направи. Ти се страхуваш, това си е. — Тя се спря за миг, после запрати думите право в лицето му. — Ти си един страхливец, отвратителен страхливец!

Върнаха се вкъщи, без да продумат нито дума повече. Той отвори пред нея входните врати, но щом влязоха вкъщи той се оттегли право в своята стая, а девойката остави в хола. Тя се обърна и влезе в трапезарията.

Барас седеше там самичък.

— Е, Хети — викна той. — Нещо ново?

По целия път до дома Хети бе изтраяла, но тоя добродушен израз в лицето на Барас изведнъж сломи нейните сили. Девойката избухна в плач.

— Боже мой, боже мой — зариде тя. — Страшно съм разстроена.

Барас отиде при нея. Той погледна надолу към нея и в изблик на съжаление сложи ръката си около нейните тънки, съблазнителни рамене.

— Какво има, горката ми Хети, какво има? — запита я той бащински.

Сломена от скръб, тя не отговори нищо, само се притисна в него, сякаш търсейки закрила в буря. Той я взе в прегръдките си, започна да я утешава. Хети изпита странното чувство, че той я закриля, закриля я от Артур; стори ѝ се, че неговата жизненост и сила преминават и върху нея. Тя затвори очи и се изостави на това ново чувство, че се намира под неговата закрила.

ГЛАВА ОСЕМНАДЕСЕТА

Само едно нещо още не достигаше на Джо Гаулън и затъмняваше блясъка на неговото щастие като директор на фабриката — Лаура Милингтън.

Винаги, когато си спомнеше за Лаура, а това ставаше често, неговото чело се набръчкваше в озадачение и недоволство.

Той не можеше, просто не можеше да разбере. Той беше убеден, че по някакъв загадъчен начин дължи на нея, на Лаура, сегашното си положение.

Но лошото бе там, че Лаура си оставаше тъй упорито недостъпна. Срещаха се често, но винаги в присъствието на Стенли. Джо искаше да бъде насаме с нея и бе готов на всичко, за да осъществи това си намерение, но все не се осмеляваше да направи първата стъпка.

Джо не се чувстваше уверен. Страхуваше се да не направи някоя непоправима грешка, да не изгуби бляскавото си положение и още по-бляскавото си бъдеще. Той просто не се решаваше да предприеме нищо.

Нощем той стоеше буден в стаята си, мислеше за нея, пожелаваше я, виждаше нейния образ, чудеше се какво ли прави тя в тоя момент... дали се къпе или си прави прическа, дали си обува дългите копринени чорапи...

Дойде месец юни, но това положение на нещата все още продължаваше. Тогава, на 16 юни, Стенли поднесе на Джо своята втора поразителна изненада. Часът беше дванадесет и четвърт. Милингтън, след като бе отсъствал целия предобед, дойде в кабинета на Джо, седна и каза тържествено:

— Джо, във Франция се развиват сега велики събития, а аз не участвам в тях.

Джо не го разбра.

— Аз мисля, ти трябва да знаеш — продължи Стенли, и гласът му стана писклив, почти истеричен, — аз реших да постъпя в армията.

Мълчанието подейства на Джо като електрически удар. Изненадата беше тъй силна, че Джо изгуби власт над нервите си. Той пребледня и смънка:

— Но вие не можете да отидете. Какво ще стане с фабриката?

— Ще поприказваме за това по-късно — каза Стенли, махна нервно с ръка и каза бързо: — Ти не можеш да ме разубедиш.

Джо пое дъх разтреперан и се опита да събере разпокъсаните си мисли. Той все още не можеше да повярва... толкова голямо му се виждаше това щастие.

— Вие изпълнявате тук дълга си към отечеството. Те по никакъв начин няма да ви пуснат да отидете.

— Те са длъжни да ме пуснат — изкрещя Стенли. — Фабриката върви сега от само себе си. Договорите са стереотипни. Сметките са в ръцете на Доби, а пък и ти... ти си запознат с всичко, Джо.

Джо сведе бързо очи.

— Да — прошепна той, — тъй е.

Стенли скочи и започна да се разхожда насам-натам из стаята.

— Аз не съм човек с интелектуални наклонности, така е, но ще ти кажа, че съм в повишено настроение, откогато реших да се отзова на позива на отечеството. Духът на свети Георги за Англия все още е жив, знаеш ли? Той не е мъртъв, по никакъв начин не е мъртъв! Ние се борим за правдата. Кой доблестен човек може да стои тук и да търпи тия нападения с аероплани и подводници, това избиване на невинни жени, бомбардиране на болници, избиване и на бебетата даже... о, бога ми, само като го чете човек във вестниците, и кръвта му закипява.

* * *

Дните минаваха, последните приготовления бяха привършени. После дойде и денят за заминаването на Стенли за Алдършот. Той бе решил да отпътува до Карнтън и оттам да вземе бързия влак, вместо да потегли с бавния местен влак от Ароу. Като знак на особено благоволение, Стенли бе помолил Джо да дойде заедно с Лаура, за да го изпрати на гарата.

Джо и Лаура останаха на перона, докато и последния вагон се скри. Джо до последния миг размахваше кърпичката си усърдно, но

Лаура никак не я размаха. Тя беше малко по-бледа от обикновено, очите ѝ бяха подозрително влажни. Джо го забеляза. Върнаха се в автомобила без да говорят.

Джо караше бавно, отчасти защото проливния дъжд замъгляваше стъклото отпред, но главно защото искаше да продължи пътуването. Макар неговото държане да бе вежливо, почтително, той едва се съдържаше от радост при мисълта за новото си положение: *Стенли заминава бог знае накъде и с всяка нова минута се отдалечава все повече, а Лаура е тук с него, в колата.*

Той внимателно хвърли поглед към нея. Млада жена, седнала чак на другия край на седалката, загледана право пред себе си. Той чувстваше, че тя цялата е напрегната, в положение на отбрана. Джо разбра, че трябва да бъде извънредно внимателен... никакъв натиск с коляно, колкото и нежно... съвършено друга тактика... седмици, може би месеци... той трябва да действа бавно, извънредно предпазливо. Предусещаше по някакъв странен начин, че тя почти го мрази.

— Ако обичате, карайте малко по-бързо — каза тя. — Трябва в шест часа да бъда в магазина.

— О, разбира се, мисис Милингтън. — Той натисна с крак педала и даде газ. Машината се втурна с по-голяма скорост, но от това водата започна да пръска още по-силно и замъгли съвсем стъклото отпред. Движеха се по съвършено открита местност, вятърът беше извънредно силен. Колата, само с един тънък гюрук отгоре против слънце, без странични стъкла, беше изложена на пълната стихия на проливния дъжд.

— О — извика Джо, — дъждът ви мокри страшно много.

Лаура вдигна яката на палтото си.

— Добре съм.

— Съвсем не сте добре. Вижте! Измокрили сте се. Ще се измокрите до кости. Ще спрем само за една минута. Трябва да се скрием някъде. Същински потоп е.

Дъждът действително се изливаше като из ведро и Лаура, без дъждобран, започна да се мокри твърде много. Очевидно до няколко минути тя щеше да се наква до кости. Въпреки това тя не се обади и не каза нищо. Джо, обаче, щом съгледа една стара църква вляво зави рязко колата към нея и спря със силно скърцане на спирачките.

— Бързо! — подкани той Лаура. — Ще влезем тук. Ужасно е. — Хвана я за ръката, принуди я да слезе от колата със своята неочаквана постъпка; после потича заедно с нея по тясната пътечка, до ниската врата на църквата. Вратата беше отворена. — Тук вътре! — извика Джо. — Ако не влезете, ще се простудите до смърт. Ужасно е, ужасно!

Двамата влязоха вътре. Намериха се в една мъничка стая; тя им се стори топла след ледения вятър навън. Помещението беше полутъмно; усещаше се мирис на свещи и тамян.

Джо изведнъж забеляза, че Лаура трепери, застанала до една от пейките, със стиснати една в друга ръце.

— Боже мой — каза той в своя тъй хубав тон на самоупреждане. — Как не забелязах! Жакетът ви е съвършено мокър. Позволете да ви помогна да го свалите.

— Не. Добре съм. — Тя отбягна да го погледне в очите, но захпа силно устните си.

Той долови смътно, че в нейната душа се води някаква прикрита, тайнствена борба.

— Но вие трябва да го съблечете, мисис Милингтън — каза той с все същия тон на съжаление, на успокоителна доброта и попипа с ръка вътрешната страна на жакета.

— Не, не — смънка тя. — Добре съм, казвам ви, добре съм. Не искам да стоя тук. Не трябваше да идваме тук. Дъждът...

Гласът на Лаура преградна. Тя бързо съблече сама жакета, започна да диша бързо; той виждаше неспокойното издигане и спускане на гърдите ѝ под бялата копринена блуза, мокра на места и залепнала за кожата. Нейното самообладание бе изчезнало. Очите ѝ блуждаеха изплашено. Тя отново потрепери. Тогава Джо изведнъж разбра. Задушителна горещина се разля по цялото му тяло и той пристъпи към нея.

— Лаура — каза той задъхан, — Лаура...

— Не, не. Искам да си отида, искам... — преди тя да довърши думите си, неговите ръце я обгърнаха. Двамата се прегърнаха с бесен порив, устните им затърсиха жадно устните на другия.

ГЛАВА ДЕВЕТНАДЕСЕТА

Делото на Артур бе насрочено пред съда в Слискейл един вторничен ден, в десет часа сутринта. Баща му беше председател на съда; Артур пристигна в съда, в училището на Олд Бетел стрийт, точно в десет часа без пет.

Родам, дежурният полицаи, съобщи на Артур, че неговото дело е първо по ред и с един бърз знак го въведе в заседателната зала.

При влизането на Артур в залата започнаха възбудено да шепнат.

Той вдигна глава и видя, че галерията е претъпкана с публика. Артур позна измежду тях около двадесет работници от мината. Имаше също и голям брой жени, жени от терасите и от града. Пейката на репортерите беше пълна. Двама фото журналисти бяха застанали до един прозорец.

Артур бързо сведе очи и почувства с болка в душата си каква сензация предизвиква неговото дело. Той чувстваше своето положение с болезнена яснота, долавяше и ненавистта на тълпата, страдаше ужасно. Чувстваше се като вулгарен престъпник.

Съдебните заседатели влязоха един след друг през страничната врата, придружени от секретаря Рътър и капитан Дъглас, висок човек със зачервено лице на лунички. Родам, застанал зад Артур, му каза „Станете!“, и Артур стана. После той вдигна глава и очите му като хипнотизирани се спряха върху неговия баща. Барас тъкмо в тоя момент заемаше своето място като председател на съдебните заседатели. Артур впи очи в баща си, седнал там в качеството си на съдия. Той нямаше сила да отдръпне очите си, чувстваше се като оплетен в някаква омагьосана мрежа, хипнотизиран от напрежението.

Барас се наклони през масата към капитан Дъглас. Двамата разговаряха продължително. После Дъглас кимна с глава утвърдително, изпъчи рамене и почука силно по масата с пръсти.

Дъглас обходи бавно залата с тъмносините си очи, след това и лицата на съдебните заседатели. Тогава заговори високо, всеки да може да го чуе.

— Това дело е особено болезнено — каза той, — тъй като засяга сина на нашия уважаван председател, човек с толкова големи заслуги към съда. Фактите са много ясни. Тоя млад мъж, Артур Барас, заема една несъществена служба в „Нептун“ и подлежи на военна повинност. Останалото ви е известно, няма нужда да го повтарям. Но преди да пристъпим към разглеждане на делото, аз трябва да подчертая моето лично уважение към мистър Барас баща, защото той със завидна смелост и родолюбие не се поколеба да изпълни своя дълг в разрез със своите бащински чувства. Аз с пълно основание мога да кажа, че ние всички го уважаваме и го почитаме за добрите му дела в живота.

Присъстващите в залата избухнаха в ръкопляскания. Никой не направи опит да ги ограничи, и когато те свършиха, капитан Дъглас продължи:

— Достатъчно е призованият само да заяви, че признава задължението си да служи във войската и веднага ще му бъдат признати всички права на военно обучение и напредване във военната служба.

Капитанът погледна през залата към Артур със суров, изпитателен поглед. Артур накваси с език сухите си устни. Той разбра, че от него очакват да даде отговор. Младежът събра сили и заяви:

— Отказвам да служа във войската.

— Това сериозно ли го говорите?

— Напълно сериозно говоря.

Последва едва забележима пауза, после Джеймс Рамедж издаде глава войнствено напред и запита:

— Защо отказвате да воювате? — Разпитът бе започнал.

Артур отправи очи към дебелия врат на месаря и отговори с едва доловим глас:

— Не искам никого да убивам.

— Но защо? — настоя Рамедж. Той беше убил толкова много живи същества в своя живот, че не можеше да разбере подобни загадки.

— Против моята съвест е.

Мълчание. После Рамедж каза грубо:

— О, премного съвест е вредно за когото и да е.

Реверънд Инок Лоу, енорийския свещеник, висок слаб човек с мъртвешко лице с грамадни ноздри и малка заплата, побърза да се намеси.

— Вижте какво — обърна се той към Артур. — Вие сте християнин, нали? Няма нищо в християнската религия, което да е против законното убиване в служба на отечеството.

— Не съществува законно убиване.

Реверънд Лоу издигна костеливата си глава:

— Какво искате да кажете?

Артур бързо отговори:

— Аз не мога да си представя Исус Христос да вземе един щик и да го забие в корема на някой германски войник. Не мога да си представя Исус Христос, седнал зад една картечница, да коси невинни хора.

Реверънд Лоу се изчерви от ужас. Думите на Артур го поразиха страшно много.

— Това е богохулство — промълви той.

Настъпи мълчание. Всички на масата, изглежда, очакваха сега да чуят Барас, а самият Барас, изглежда, очакваше самия себе си. Той изведнъж се покашля, да прочисти гърлото си. Очите му светеха, страните му бяха леко изчервени. Той втренчи поглед над главата на Артур.

— Отказвате ли да признаете необходимостта от това голямо национално напрежение, тоя гигантски световен конфликт, който изисква жертви от всички ни?

Когато баща му заговори, Артур отново затрепери, отново се почувства жалко скован от съзнанието за собствената си слабост. Той почувства копнеж за спокойствие и смелост, за силата да се изкаже решително и красноречиво. Но вместо това устните му потрепериха, той можа само толкова да изрече:

— Аз не мога да призная необходимостта да се струпват хората на стада, да се избиват едни други, нито необходимостта от глад и бедност за милиони жени и деца в цяла Европа. Особено когато се знае за какво се води тая война.

Лицето на Барас се изчерви още повече.

— Тая война се води, за да се сложи край на войната.

— Винаги така се говори — заяви Артур с повишен тон. — По същия начин ще накарат хората да се избиват и когато започне следващата война.

Барас започна да чука нетърпеливо с пръсти по масата.

— Каква е истинската причина на вашия отказ да постъпите в армията?

— Казах ви — отговори Артур с бързо поемане на дъх.

— Боже господи! — намеси се Рамедж. — Какво приказва той? Какво приказва със заобикалки? Или да говори ясно, или да си затваря устата.

— Обяснете се — каза Реверънд Лоу на Артур с един вид бащинско съжаление.

— Не мога да кажа нищо повече от това, което казах вече — отговори Артур с глух глас. — Аз съм против несправедливото и ненужно погубване на човешкия живот. Аз съм против него както във войната, така и вън от войната. — При произнасянето на тия свои думи Артур впи очи в лицето на баща си.

Капитан Дъглас се обърна към съдебните заседатели. Във всяко дело настъпва един момент, когато трябва да се попречи на заседателите да се отвличат от същината на въпроса, за да се доведе делото до бърза развръзка. А това дело, явно, се бе проточило твърде много. Дъглас запита Артур късо:

— Да погледнем на въпроса от другата страна, ако нямате нищо против. Вие казвате, че не желаете да служите. Но обмислихте ли и последиците?

Артур пребледня и долови ненавистта на Дъглас към него.

— Това няма да измени моето становище.

— Може би. Но въпреки това вие нямате желание да ви хвърлят в затвора за две-три години.

В залата настъпи гробна тишина. Артур почувства вниманието на всички приковано в него. „Не съм аз всъщност — помисли си той, — някой друг е в това ужасно положение.“ Най-после каза с измъчен глас:

— Моето нежелание да отида в затвора не е по-голямо от нежеланието на повечето войници да отидат на фронта.

Дъглас го изглежда сурово и заяви с повишен тон:

— Те отиват, защото считат, че е техен дълг.

— Аз може да считам, че е мой дълг да отида в затвора.

Слаба въздишка се дочу откъм публиката в галерията. Дъглас хвърли ядовит поглед нагоре, сетне се обърна към Барас. Бащата сви рамене и същевременно тръшна книгата си върху масата, като че ли искаше да каже: „Съжалявам, но безнадеждно е.“

Барас се изправи на своя стол и остана неподвижен. Той прекара внимателно ръка по челото си, заслушан изглежда да чуе какво разискват колегите му около него.

Последва пауза от около една минута, сетне всред същата гробна тишина с очи втренчени над главата на Артур, Барас произнесе присъдата.

— Съдът разгледа внимателно вашия случай — заяви той, като си послужи точно с обичайната фраза, — но намира, че не може да ви освободи от вашите задължения.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТА

Пазачът Колинс отведе Артур в килия 273, на третия етаж.

Артур влезе в килия 273 — два метра на четири и извънредно висока.

Стените бяха тухлени, боядисани в долната си част с жълто-кафява боя, а в горната — варосани. Високо над пода се виждаше едно мъничко прозорче с дебела желязна решетка, толкова мъничко, че едва ли можеше да се нарече прозорец. През него много малко светлина проникваше дори и в слънчеви дни. Една закрыта електрическа крушка с външно запалване, разливаше слаба светлина в килията.

Леглото представляваше една дъска два метра на седемдесет и пет сантиметра, с одеяло, без сламеник. Над леглото имаше полица с порцеланова чаша и една чиния с лъжица и нож. Над полицата се виждаха окачени плоча и молив, а под плочата — сякаш да подкани към четене — една малка библия.

След като огледа килията, Артур се обърна и видя, че пазача Колинс още стои на вратата, като че ли иска да чуе мнението на затворника за килията. Горната му устна беше дръпната малко назад, а главата му издадена напред. Щом видя, че Артур няма какво да каже, Колинс се обърна и излезе безмълвно. Вратата се хлопна — тежка врата с малка дупка за надничане през нея. Артур седна върху дъската — сега негово легло. „Намирам се в затвора — мина му през ум. — Тук е затворническа килия, намирам се в затворническа килия. Не съм вече Артур Барас, сега съм само номер 115.“

В седем часа поднесоха вечеря. Извънредна вечеря, за новодошли — една паница супа, рядка като вода. Макар и да му се повдигаше, Артур направи усилие и изяде супата.

„Защо съм тука? — замисли се той. — Не защото съм извършил убийство, а защото отказвам да го направя.“

Както седеше, внезапно се дочу един особен звук, подобен на виене, който го накара да се стресне. Виенето идваше отдолу, от най-

долния етаж на затвора, от карцера — животинско виене, нечовешко, необуздано.

Артур напрегна слух. Виенето се проточи, стана пискливо. После изведнъж спря. Последвалата тишина му се стори зловеща, защото Артур неволно се замисли по какъв начин е било спряно виенето.

Затворникът започна да крачи из килията. Той зачака виенето да започне отново, но то не се повтори. Ненадейно се чу звънец, лампата угасна.

В пет часа и половина сутринта, още в тъмни зори, звънецът пак удари. Артур стана, изми се, облече се, сгъна одеялото, почисти килията. Току-що бе привършил, ключът щракна. Пазачът хвърли няколко торби в килията и каза „Закърпи ги!“, сетне тръшна вратата.

Артур вдигна торбите от земята — груби торби от сив коноп. Той не знаеше как се кърпи и ги хвърли пак на пода; седна на леглото и остана така до седем часа, когато донесоха закуската — супа и парче черен хляб.

След закуската пазачът промъкна през вратата четвъртитата си глава. Той изгледа продължително незакърпените торби, но каза само: „Излез на разходка“.

Разходката ставаше в двора на затвора. Дворът беше един голям квадрат, покрит с асфалт, с необикновено високи зидове околоръст и една издигната платформа в единия ъгъл. От платформата един пазач наблюдаваше затворниците, докато се движат в кръг. Той наблюдаваше устните им дали разговарят помежду си и от време на време се провикваше: „Никакво говорене“.

Артур се задвижи в кръг заедно с останалите затворници. В бледата утринна светлина кръгът затворници изглеждаше съвършено непонятен за разума, смешен, като кръг на умопобъркани хора. Лицата на затворниците бяха мрачни, замислени, намръщени, отчаяни. Телата им бяха превити, както във всеки затвор; ръцете им висяха нечовешки.

В девет часа отидоха в работилницата — продълговато помещение с голи стени и се заловиха да кърпят торби. На Артур дадоха нови торби. Пазачът Биби, надзирател на работилницата, даде на Артур торбите, но видя неговата несръчност; като му подаде плата за кръпки, той се наведе и му обясни: „Гледай тука, глупчо, тъй се шие“. Той промъкна голямата игла през прегънатия дебел плат и му показва бащински как да шие. Накрая добави с добродушна ирония:

„Ако закърпиш повечко торби, ще получиш довечера какао. Чуваш ли, глупчо? Една хубава паница горещо какао!“.

В дванадесет часа звънецът пак удари. Затворниците престанаха да кърпят и се върнаха в килиите си, за обяд. Ключът щракна в килията на Артур. Обядът се състоеше от супа, хляб и гранясал маргарин.

След обяда пазачът Колинс надникна през дупката и каза: „Не си дошъл тука да седиш. Закърпвай тия торби!“.

Артур започна да изкърпва торбите. Ръцете му се израниха от натискането на дебелата игла през плата; на палеца му излезе една пришка. Той продължаваше да работи машинално, без да съзнава какво върши, защо го върши. Действията му бяха станали вече машинални; той продължи да бута иглата едно след друго, без да мисли, без да съзнава.

Ключът още веднъж щракна. Колинс дойде с вечеря — вода във вид на супа и парче хляб. Щом влезе в килията, той погледна към торбите, погледна към Артур, сетне късата му горна устна се дръпна още по-назад и разкри зъбите му.

— Само толкова ли си изкърпил? Тука потриване не минава.

— Не съм свикнал — отговори Артур.

— Тогава бързай да свикнеш. — Макар и да говореше уж все тъй спокойно, тоя път Колинс приближи кривата си глава малко по-близо до Артур. — Да не мислиш, че си се откопчил от армията, за да лежиш тука на гърба си! Ставай да кърпиш, докато чуеш звънеца!

Артур стана и се залови да кърпи торбите, докато чу звънеца. Той чу звънеца в осем часа. Когато звънецът удари, долният етаж се изпълни с голям шум и Артур разбра, че има пред себе си цяла една нощ... съвсем самотна нощ.

В девет часа лампата изгасна. След като полежа около една минута в тъмното без да мисли, Артур се отпусна назад, както си беше облечен, опъна се върху дъската като зашеметен и заспа.

Но не спа дълго. Скоро след полунощ Артур се събуди от ново виене. Тоя път виенето продължи неспирно, до забрава, диво, съвършено животинско. Артур скочи от леглото си в тъмното. Сънят му бе възвърнал съзнанието за своето собствено аз. Той възвърна своето съзнание, ужасно, болезнено силно... не можеше вече да търпи

нито виенето, нито тъмницата, нито самотата. На свой ред и Артур отвори уста и започна да крещи:

— Спрете го, спрете го, за бога, спрете го! — и той започна да блъска по вратата на килията със стиснати юмруци.

Той започна да вика ида крещи бясно; скоро чу и други да крещят и да блъскат. От тъмните катакомби на етажа се понесоха викове и удари по вратите. Обаче никой не обърна внимание и шумът постепенно затихна в нощта.

Щракането на ключа отвори нов ден. Артур скочи щом чу ключа, застана в средата на килията и се изправи пред пазача Колинс.

— Не можах да спя тая нощ от това виене. Не можах да спя.

— Какъв скандал! — закиска се пазачът.

— Какво е това виене? Какво е то?

— Недей приказва, казвам ти. Един наш гостенин е полудял, щом искаш да знаеш, тука е под наблюдение. Млъквай. Недей приказва! — И пазачът Колинс си излезе.

Артур притисна челото си с ръце и се опита с всички сили да се овладее. Чувстваше се смъртно болен. Не можеше да яде храната, донесена му от пазача в обичайната пръстена паница.

Внезапно ключът щракна. Пазачът Колинс влезе, погледна към Артур и сви устни. После каза:

— Защо не си изял закуската?

Артур го изгледа тъпо.

— Не мога.

— Знаеш ли какво ще стане? — Колинс го изгледа с изблещени очи. — Ще те хранят насилствено, ако ти сам не си ядеш храната. Ще ти пхнат един маркуч в гърлото и ще ти наливат с него супата в стомаха. Правил съм го и пак ще го правя.

— Съжалявам — каза Артур с очи, наведени към пода. — Ако я изям, ще повърна.

— Вземай паницата! — заповяда Колинс.

Артур се наведе и взе паницата. Пазачът Колинс го наблюдаваше какво прави. Още от начало той бе намразил Артур, като го видя такъв охранен, учен човек, облечен в скъпи дрехи. Но имаше и още една причина да го мрази. Колинс му обясни другата причина бавно:

— Гледах те какво правиш, Гевезанчо. Аз не обичам гевезета. Още като дойде тук и ми влезе в окото. Аз имам един син в окопите,

разбираш ли? Ясно ли ти е!? Разбра ли защо ще трябва да изядеш тая закуска. Изяж си закуската, Гевезанчо!

Артур започна да яде бавно. Той изгълта половината от водния буламач, сетне каза с измъчен глас: „Не мога“. Още не довършил, повдигна му се, и той повърна върху обувките на пазача.

Колинс пожълтя като восък. Той си помисли, че Артур нарочно се опита да повърне върху неговите обувки. В яда си той забрави премерения си садизъм и, без да му мисли много, стовари един силен юмрук в лицето на Артур.

Артур побеля като вар. И облеци измъчените си очи срещу Колинс.

— Нямате право да ме удряте! — каза той и задиша с мъка. — Ще се оплача.

— Ще се оплачеш ли? — Пазачът Колинс се ухили злобно и дръпна горната си устна нагоре. — Тогава оплачи се и за ето това. — Той замахна с всичка сила и повали Артур с един юмрук на земята.

Артур падна върху циментовия под на килията и остана неподвижен. Пазачът Колинс избърса обувките си в палтото на Артур, после с все още свита нагоре горна устна, излезе от килията. Ключът щракна.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ И ПЪРВА

На 16 април 1917 година Стенли Милингтън се завърна в Тайнкасъл. Четири мъчителни седмици бе прекарала Лаура в Собридж, в Уорункшайр, където Стенли бе на лекуване в специалната болница за нервни болести, придобити във войната.

Джо отиде на гарата да посрещне Стенли, преизпълнен от най-добри чувства и приятелска обич, както между двама добри другари.

Но когато влакът спря на гарата и виждайки Стенли, усмивката на Джо угасна.

— Здравей, Стенли — извика той с потиснат възторг.

Стенли се остави Джо да се ръкува с него.

— Зарови ме един снаряд — каза той.

Джо хвърли поглед към лицето на Лаура. Жената отбягна неговия поглед, хвана Стенли под ръка и го поведе към изхода. На път към изхода от гарата Стенли пак каза на Джо поверително:

— Зарови ме един снаряд.

Качиха се в колата. По целия път от централната гара до Хилтоп Джо се надяваше, че Стенли няма вече да го каже.

Обаче Стенли пак го каза. За трети път Стенли каза:

— Зарови ме един снаряд.

С поглед встрани, макар и да правеше усилие да не гледа встрани, Джо каза:

— Така е, Стенли, заровил те е един снаряд.

Стенли не каза нищо. Той седна на края на задната седалка, като истукан. През цялото време погледът му беше втренчен напред, в далечината. Лицето му беше безкръвно, всичката му пълнота се бе стопила. Държеше се с две ръце за двете врати на колата. Мистър Стенли, нашия мистър Стенли се държеше здраво за колата.

* * *

Когато свърши обяда си, за да покаже, че не е забравил наставленията, Стенли пак каза на Джо:

— След като се нахраня, трябва да лежа; тъй ни учиха в болницата, освен другото. Като стана, трябва пък да плета.

Джо зина от изумление... „Не е смешно — помисли си той, — ох, бога ми, не е смешно.“ Със силно смутен глас той каза:

— Да плетеш?

Лаура направи едно болезнено движение, като да се намеси. Обаче мистър Стенли продължи да разправя. Той изглеждаше пощастлив, когато обясняваше:

— Плетенето помага на мозъка ми. В болницата ме научиха да плета, след като ме зарови снаряждът.

Джо бързо отмести очите си от лицето на Стенли. Тогава Стенли почти се разплака.

— Не мога — започна той да хленчи. — Не мога...

Лаура се намеси с глух глас и се наведе напред.

— Какво има, мили?

Лицето на Стенли започна да трепери под неговата скована маска.

— Не мога да сложа похлупака на кутията с горчица. — Той се опитваше да намести похлупака на горчицата, но не можеше. Стенли започна цял да се тресе, защото не можеше да похлупи кутията с горчица.

Джо скочи.

— Дайте на мене — каза той. — Дайте аз да я похлупя.

Той измести лъжичката тъй, че похлупакът да може да се намести, после взе своята кърпа и избърса накапаното по бедрата на Стенли и си седна мястото.

Лаура като че ли не можеше повече да търпи и изведнъж стана. С разтреперан глас тя се извини и се оттегли.

Джо отведе Стенли горе да си легне. Когато слезе долу в хола, Лаура го чакаше до стълбите, със зачервени, подпухнали очи. Тя застана пред него, изгледа го решително и захапа долната си устна; едно добре известно движение на Джо.

— Искam само едно нещо да ти кажа. — Лаура говореше с мъка, гърдите ѝ се спускаха и се повдигаха бързо. — Моля те да не идваш вече в тая къща.

— Не говори така, Лаура — запротестира той кротко.

— Ти имаш такива неприятности със Стан, че имаш нужда от помощ, помощ, която аз мога да ти оказвам.

— Ти помощ ли го наричаш!

— Защо не? — опита се да спори с нея с утешителни думи. — Няма човек, по-отчаян от мене, няма в цял свят по-загрижен човек от мен за този нещастник. Ние трябва да говорим с него по работа. — Той поклати глава. — Със Стенли е свършено, колкото се отнася до фронта, но аз мисля за фабриката...

— Да, мислиш!... — каза тя злобно.

— Имам всичкото желание да мисля. — Той разпери ръце с вид на оскърбен човек. — Ох, дявол да го вземе, Лаура, имай малко доверие в мене. Аз искам да помогна и на двама ви. Аз искам да заведа Стенли във фабриката, да го заинтересувам пак към работата, да му помагам, доколкото мога.

— Ако не те познавах, бих могла да ти повярвам.

— Но аз действително го желая. Най-сетне ние трябва да си помагаме двамата в това нещастие. Вярвай в Бога, Лаура, ще направя всичко по силите си.

Последва мълчание. Лаура впи подутите си очи в лицето на Джо. Дишането ѝ стана по-ускорено, мъчително.

— Не ти вярвам нито думичка — каза тя задъхана. — И те мразя за постъпката ти... почти колкото мразя и самата себе си! — Тя обърна гръб и излезе бързо от хола.

* * *

Въпреки всичко Джо дойде на следната сутрин, към единадесет часа, защото бе обещал да заведе Стенли във фабриката. Лаура я нямаше вкъщи, но Стенли беше станал и седеше облечен, готов, на края на един стол в хола. Двамата мъже се качиха в автомобила и отидоха мълчаливо във фабриката, направо в леярното отделение. Джо бе нагласил всичко от по-рано. Бяха окачили всички национални знамена. Бяха опнали и едно голямо платно с надпис „Добре дошъл!“ — Джо го беше намерил в един стар шкаф. Когато Стенли влезе във

фабриката заедно с Джо, всички работници спряха работа и посрещнаха своя господар със силно ура.

Във фабриката работеха сега много жени. Джо ги намираше за много по-евтини и по-бързи в работата. Тия жени сега викаха ура с всички сили. Стенли гледаше, като че ли не знаеше какво да прави пред тия жени, като че ли не е от тоя свят. Джо тихо му подсказа:

— Кажете нещо, Стенли, кажете каквото обичате. — И той направи знак с ръка на работниците да млъкнат.

Мистър Стенли се обърна към жените и каза:

— Аз бях заровен от един снаряд. После бях в болницата.

Последва ново ура и под прикритието на шума, Джо бързо прошепна:

— Кажете, че се радвате, че производството се увеличава и че се надявате да продължат работата си със същото усърдие.

Мистър Стенли повтори със силен глас:

— Радвам се, че производството се е увеличило и се надявам, че ще продължите да работите със същото усърдие.

Настъпи мълчание, после жените изпяха — много трогателно, защото жени пееха — химна на краля. Беше много трогателно, в очите на Джо се появиха сълзи.

Джо и Стенли тръгнаха по коридора, към канцеларията, но не можаха да отидат твърде далеч. Към средата на коридора се виждаше изправен един огромен снаряд. Снарядът не беше изработен от Джо, макар той да имаше много силно желание да работи такива снаряди. Снарядът беше подарен на Джо от Джон Рътли, стария Рътли от Яроу, който заседаваше заедно с Джо в комитета за мунициите. Рътли имаше огромни заводи и произвеждаше огромни снаряди, а Джо се гордееше извънредно много с тоя 42.5 см. снаряд, защото му напомняше за твърде много неща, едно от които — съвсем не най-маловажното — че Джон Рътли е, тъй да се каже, приятел на Джо.

Тоя именно снаряд спря Стенли. Той се загледа в грамадния лъскав снаряд с тъпи изумени очи.

Джо погали нежно снаряда с ръка.

— Същинска красавица, нали? Кръстих го Кети.

Мистър Стенли не можа да мине покрай снаряда. Той втренчи очи в него. Точно такъв беше снарядът, който го бе заровил на фронта. Стенли се изплаши и затрепери пред тоя снаряд.

— Искам да си отида вкъщи. — Гласът му стана много особен. Стенли започна да се дърпа изплашено назад.

„Боже мой — помисли Джо, — ето, пак го хвана.“ Той улови Стенли за ръката и се опита да го преведе покрай снаряда, обаче Стенли не можа да мине покрай снаряда. Кожата по челото му започна да се гърчи, в неговите очи изведнъж се появи всичкият страх, потискан досега. Той се задъха:

— Остави ме да си вървя. Искам да се върна вкъщи.

— Няма нищо, мистър Стенли — каза Джо. — Бъдете спокоен, нищо няма. Снарядът няма да ви ухапе, той даже не е напълнен. Бъдете разумни, Стенли.

Обаче Стенли не можеше да бъде разумен. Всичкият бляскав разум на Стенли беше прогонен от него от един такъв снаряд във Франция. Цялото лице на Стенли започна да се гърчи, да се гърчи бързо; страхът в очите му представляваше страшна гледка.

— Трябва да се връщам вкъщи. — Стенли вече почти нямаше сили да издума тия думи. Под привидната мъртвешка маска на лицето му се четяха невероятни душевни терзания и възбуда. — Аз бях заровен от един снаряд. После лежах в една болница!

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ И ВТОРА

На 24 април 1918 година наказанието на Артур изтече, и в 9 часа сутринта на тая дата, облечен пак в своите собствени дрехи, той излезе от затвора.

На последната трамвайна спирка Артур взе трамвая за Тайнкасъл и в трамвая се замисли, с поглед забит в пода. Докато се намираше в затвора, той не можеше да мисли за нищо друго, освен за външния свят. Сега, на свобода, той не можеше да мисли за нищо друго, освен за затвора. Сбогуването с директора и със свещеника на затвора все още кълтеше в ушите му: „Вярвам, че това ви е направило мъж“.

В Тайнкасъл Артур се разходи безцелно — без да намери сили да позвъни на пътната врата на Тод, без да смее да вземе влака за Слискейл и да се завърне у дома.

Към три часа следобед неговата слабост отново го обзе и той се принуди да седне. Артур се запъти към Таун Мур, в края на Колидж Роу и се отправи към една от пейките под липите. Когато прекосяваше улицата и едва влачеше краката си, Артур насмалко щеше да се сблъска в Лаура Милингтън.

— О, Артур! — викна тя изумена от изненада.

Неговите очи останаха наведени надолу.

— Да, аз съм — прошепна той с мъка.

Тя го загледа изпитателно. Изражението на лицето ѝ се измени, тя остана поразена от мъката, изписана по лицето му.

— Ходи ли да се видиш с баща ми?

Той поклати безмълвно глава, с очи, все още встрани. Неговото безнадеждно положение я прободеше отново като с нож. Дълбоко трогната, тя се приближи до него и го хвана под ръка.

— Ти трябва да дойдеш у нас — каза тя. — Аз отивам там. Ти имаш вид на болен.

— Не — промълви той и се задърпа назад като дете, — те не ме искат.

— Не, не, ти трябва да дойдеш — настоя тя.

И също като дете той отстъпи и се остави тя да го поведе към къщи. Артур чувстваше с ужас в душата си, че всеки миг може да се разплаче.

Тя извади един ключ от чантата си, отключи вратата и те влязоха във вътрешната дневна стая, тъй добре известна на Артур. Когато видя обръснатата му глава, Лаура не можа да сдържи своя вик на съжаление. Тя го улови за раменете и го накара да седне на един стол до огъня. После, без да казва нищо на Мини, слугинята, тя сама донесе един поднос с чай и топли препечени хлебчета с масло. Лаура го следеше със загриженост, докато той изпи чая и изяде две от хлебчетата.

— Изяж ги всичките — каза тя нежно.

Той се подчини. Неговото вътрешно чувство му подсказа, че нито Хети, нито баща ѝ са вкъщи. Той вдигна глава и за пръв път погледна Лаура в очите.

— Да не се е случило нещо, Лаура? Защо си сама тука? — запита той.

Тоя път дълбоко, болезнено чувство се показва в нейните очи.

— Нищо не се е случило. — Тя се наведе и разбърка огъня. — Тая седмица живея при баща си. Изнасяме багажа от къщата ни в Хилтоп.

— Изнасяте багажа ли?

Тя кимна, сетне добави тихо:

— Стенли отиде в Борнмаут, в един почивен дом. Ти сигурно не знаеш, че той бе заровен от един снаряд на фронта. Аз ще отида при него, когато си свърша тука работата.

Артур я погледна безнадеждно; неговият мозък отказа да работи. После, пред страха, че тя може сега да иска той да си отиде, Артур каза:

— Сега и без това съм дошъл, мисля... мисля, може да почакам да се видя с Хети.

— Хети я няма вече тука — каза Лаура.

— Как?

— Няма я — поклати тя глава. — Хети живее сега долу, във Фарнбър, знаеш ли... — Кратко мълчание. — Знаеш ли, Артур, там живее сега Дик Първс.

— Но как?... — Гласът му преградна, нещо се скъса в сърцето му.

— Ти не знаеш — каза Лаура с все същия глух глас. — Тя се ожени за него през януари. — Лаура се загледа в друга посока, но сложи ръка върху неговото рамо. — Всичко стана много набързо, когато му дадоха орден за храброст.

* * *

Артур лежа две седмици болен в къщата на Тод, без да може да стане от леглото. Лекарят, доведен от Лаура, даде едно твърде тревожно заключение — болестта може да е злокачествена анемия. По-скоро Лаура, отколкото д-р Доби, изправи Артур на крака. В нейните грижи към него имаше нещо рядко, някаква пламенна всеотдайност. Може би това за нея да е представлявало едно изкупление: може да се е заловила за този случай както давящият се лови за сламка, в нейното пламенно желание да докаже, че и тя в своята душа носи нещо добро. По тая причина всяка стъпка на Артур към оздравяване и всяка негова думичка на признателност я караха да се чувства щастлива. Докато лекуваше неговите рани, тя лекуваше и своята собствена.

Щом силите на Артур се възвърнаха, той можа да се замисли за баща си, за Слискейл, за връщане у дома. „Ще трябва да се завърне — замисли се той, — неговото мъжество му го налага.“ Макар и да беше свенлив и да имаше навик да отлага, в действията му имаше и една сериозна напрегнатост; това му придаваше сила. Освен това, затворът го бе калил; той се чувстваше оскърбен, съзнаваше, че спрямо него е извършена неправда, и това го тласкаше към действие.

Една вечер към края на третата седмица, той и Лаура играеха безик, както често правеха след вечеря. Артур прибра по едно време своите карти и каза без предупреждение:

— Трябва скоро да се върна в Слискейл, Лаура.

Нищо друго не бе казано след това, но щом като бе обявил веднъж своето намерение, Артур изпадна в изкушението да отлага датата на своето завръщане. Но сутринта на 16 май, когато слезе на закуска, една хроника в „Куриер“ му обърна вниманието — само шест реда, загубени сред куп сензационни военни известия. Но за Артур тая

мъничка хроника изглеждаше твърде важна. Той седна с очи, впити в тия шест редчета.

— Какво има? — запита Лаура щом забеляза неговото развълнувано лице.

Последва мълчание, после Артур каза:

— Пробили новия път до „Парадайс“. Преди три дни излезли на старите галерии. Намерили трупове на десет мъже; утре ще бъде направен огледът.

Цялата сила на катастрофата отново изпъкна пред очите му като вълна, оттеглила се, само за да се върне с още по-голяма сила. Неговият мозък се сви под натиска на новото чувство.

Младежът каза бавно, с очи втренчени във вестника:

— Даже довели някои от роднините им от Франция... да установят самоличността на жертвите. Трябва и аз да се върна. Ще отида днес... тая сутрин.

Местният влак в десет и петнадесет беше почти празен и Артур пътува сам в едно третокласно купе. В единадесет и половина той слезе на перона в Слискейл. И друг един пътник тъкмо в тоя момент слизаше от последния вагон на влака; когато и двамата се запътиха към изхода на гарата, да предадат билетите си, Артур видя, че тоя пътник е Дейвид Фенуик.

Дейвид веднага позна Артур, но не се издаде, нито направи опит да го отбегне. Те се срещнаха и минаха заедно през тесния изход към улицата.

— Сигурно си дошъл от фронта за огледа — каза Артур тихо. Той чувстваше, че трябва да заговори.

Дейвид кимна мълчаливо и закрачи по Фрийхолд стрийт със своята избеляла униформа. Артур тръгна редом с него. Слаб дъжд откъм морето ги пресрещна на ъгъла. Двамата заедно започнаха да се изкачват по Каупен стрийт.

Артур хвърли един бърз поглед крадешком към Дейвид, смутен от неговото мълчание и от строгата сериозност на лицето му. Но Дейвид веднага заговори, като си наложи да бъде спокоен и естествен:

— Нямаше ме два дни — каза той спокойно. — Жена ми живее в Тайнкасъл, при родителите си. И малкото ми момченце е там.

— Да — прошепна Артур. Той разбра сега защо Дейвид е дошъл с тоя влак, но не можа да намери какво повече да каже.

Отново се възцари мълчание, докато стигнат до Инкерман Терас. Там пред тяхната стара къща Дейвид изведнъж се спря и като потисна скритото озлобение в гласа си, каза:

— Ела за една минутка, ще дойдеш, нали? Имам нещо да ти покажа.

Овладейн от някакво непознато вълнение, напрегнато и неудържимо, Артур последва Дейвид по разрушение паваж, и влязоха в №23. Влязоха в стаята откъм пътя. Завесите бяха спуснати, обаче в слабата светлина Артур можа да различи два ковчега, поставени върху дъски, наред стаята. С тежки стъпки той се отправи към първия ковчег и срещна мъртвите очи на Роберт Фенуик.

Трупът на Роберт бе престоял под земята четири години. Лицето му беше напълно изпито, само една кожа беше останала, прилепнала плътно върху косите. Артур закри очите си.

Дейвид заговори отново, все още с усилие, за да прикрие озлоблението в гласа си.

— Намерих това нещо — каза той — върху трупа на баща си. Никой друг не го е виждал.

Артур бавно свали ръка. Той впи очи в листа в ръцете на Дейвид, сетне с внезапно движение го взе от него, поднесе го към очите си. Листът беше писмото на Роберт. Артур го прочете и за един миг му се стори, че ще се строполи мъртъв на земята.

— Какво виждаш — каза Дейвид със странно пресилен глас, — това писмо най-после изяснява всичко.

Артур продължаваше да се вира в писмото. Лицето му бе станало мъртвешко сиво; той имаше вид, като че ли ще падне.

— Нямам намерение да го представям никъде — каза Дейвид с непрекословен тон. — Смятам, че ти имаш право да знаеш това.

Артур откъсна погледа си от листа и погледна в далечината, през Дейвид. После, с прегракнал глас, Артур каза:

— Можеш да ми оставиш това писмо. Аз ще съобщя за него на баща си.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ И ТРЕТА

Артур седеше сам в кабинета на баща си. Барас го нямаше вкъщи; очакваха го да се завърне едва за обяд.

Точно в средата на стаята се намираше работната маса на баща му, солидна писалищна маса от махагоново дърво, с украсени с резба ръбове, с тежки бронзови дръжки и ключалки. Ненавист изгаряше лицето на Артур, докато разглеждаше тая работна маса. Той я виждаше пред себе си — грамадна и солидна, напоена с кръвта на Барас, един омразен на Артур човек, символ на всичко онова, което разруши неговия живот.

С рязко движение Артур взе машата от огнището и се запъти към масата. С един съзнателен замах той строши ключалката на най-горното чекмедже и претърси съдържанието му. После направи същото с ключалката на второто чекмедже, третото, четвъртото, цялата маса.

Артур изтегли друго чекмедже. Той беше напълно убеден, че плановите на стария „Нептун“ трябва да бъдат някъде в тая маса. Той познаваше баща си — човек като него никога нищо не унищожаваше, нито документ, нито писмо. Щом последните думи, надраскани от Роберт Фенуик преди смъртта му, не са лъжа, тогава планът съществува; и тоя план трябва да се намира в тая маса!

Едно след друго всички чекмеджета се намериха на пода. В най-долното чекмедже Артур се натъкна на един свитък от тънка пергаментова хартия, много зацапана и непотребна на вид. Съвършено непотребна на вид. Силен вик се изтръгна от устата на Артур. Пребледнял, той разпъна плана, коленичи и го заразглежда на пода.

Планът показваше много ясно положението на старите галерии — те се простираха успоредно на Дайк в долния му край и се доближаваха на едно място на половин метър до Дайк. Артур се наведе да се взре по-отблизо със своите отслабнали от затвора очи. Той съгледа по плана и някакви стари бележки и пресмятания, направени с почерка на баща му — неговата последна проверка, върха на беззаконието.

Артур се овладя с голямо усилие, прибра плана, обърна се и слезе долу. В хола той застана да чака, с очи към пътната врата.

От време на време той поглеждаше към стенния часовник и се заслушваше с трескаво нетърпение в неумолимия ритъм на отлитащите секунди. Най-сетне Артур подскочи.

В един без двадесет и пет колата се завърна от гарата и на тротоара се чу звук от бързи стъпки; вратата се отвори и баща му влезе в хола. Последва мълчание. Очите на Артур се срещнаха с очите на баща му.

— Значи си се върнал — каза тогава Барас. — Неочаквано щастие.

Артур не каза нищо. Той проследи с очи как баща му отиде до масата и сложи книжата си заедно с няколко дребни пакета. Барас започна да нарежда нещата си по масата и продължи:

— Ти знаеш, разбира се, че войната още продължава. Моето становище не се е променило. Ти знаеш, че аз не искам безделници вкъщи.

Артур каза с глух глас:

— Аз не съм ходил да безделнича. Бях в затвора.

Барас изкрещя и се залови да размества напред-назад нещата по масата.

— Ти сам пожела да отидеш там, нали? И ако не промениш становището си, подлежиш на нова присъда. Разбираш го това, нали?

Артур отговори:

— Много неща разбрах аз. Затворът е добро място за разбиране на живота.

Барас започна да крачи насам-натам из стаята.

— Имам среща за следобед — отсече той. — Имам две заседания довечера. Днешният ми ден е извънредно зает. Аз действително нямам време за губене с теб, извънредно много съм зает.

— Зает си с печелене на войната, нали, татко? Това ли искаш да кажеш?

— Най-сетне, не съм в затвора! — изкряска Барас.

— Недей да си толкова уверен. — Думите на Артур бяха изказани със задъхване. — Струва ми се, че може скоро да отидеш там. Аз не желая вече да лежа заради тебе в затвора.

Барас прекъсна бързото си крачене. Устата му зина и остана отворена.

— Това пък какво е? — викна той с най-голямо изумление. — Да не си полудял?

— Не — отговори Артур разпалено. — Не съм, но трябваше да полудея.

— Какво?... — каза бащата с пламнало лице.

— Слушай, тате — каза Артур разпалено. — Аз знам вече всичко по катастрофата. Роберт Фенуик написал едно писмо, преди да умре. Писмото сега е в мене. Аз зная, че ти си виновен за нещастиято.

Барас се сепна. Внезапен страх го обзе. За пръв път в очите му се съзря чувство на вина.

— Лъжа е. Аз го отричам абсолютно.

— Ти може да го отричаш, обаче аз намерих плановете на стария „Нептун“.

Лицето на Барас се зачерви цялото от нахлулата в него кръв; жилите на врата му се издуха. Той се олюля за един миг и се облегна на масата сред хола. От устата му се чу само:

— Ти си луд. Ти си изгубил ума си. Не желая да те слушам.

— Трябваше да унищожих плана, тате.

Барас изведнъж изгуби самообладание и изкрещя:

— Какво знаеш ти за плана? Защо да е трябвало да унищожа каквото и да е? Аз не съм престъпник. Аз действах за добро. Не желая да ме тревожат сега с тая работа. Всичко вече е свършено. Война се води. Имам среща в два часа... събрание. — Барас се хвана за перилата задъхан, със смутено, зачервено лице и се опита да избута Артур встрани.

Артур не се мръдна от мястото си.

— Тогава иди на твоето събрание. Обаче аз знам, че ти си убил тия хора. И аз ще се погрижа те да получат справедливост.

С все същия си задъхан, смутен глас, Барас продължи:

— Аз имам да плащам надници. Аз съм длъжен да разработя мината. Аз трябва да поемам рискове също като тях. Всички сме хора. Всички правим грешки. Аз действах за добро. Всичко е вече окончателно свършено. Те не могат да подновят анкетата. Сега трябва да обядвам и да отида на събрание в два часа.

На Артур му стана отвратително. Този човек е неговият баща, той го бе обичал. Гласът му тоя път прозвуча съвършено безличен и безчувствен:

— В такъв случай аз ще предам плана, където трябва. Ти не можеш да имаш нищо против.

Барас стисна челото си с две ръце, като че ли искаше да спре биенето на кръвта си.

— Аз не мога да разбера какви ми ги приказваш — изпъшка той с пълна непоследователност. — Ти забравяш, че имам събрание. Важно събрание. Трябва да се измия, да обядвам. В два часа... — Той загледа Артур с изумен детински поглед и се изкачи с няколко бързи стъпки по стълбите.

* * *

Артур остана прав в хола, с мрачно лице и набръчкано чело. Чувстваше се унил, отчаян. Беше дошъл готов за борба, за отчаяна борба, да се прояви, да иска правда. А то никакво сражение, никаква борба, никаква правда. Сега вече никога няма да има правда. Той няма да изпрати плановете. Твърде жалка е тая останка от някогашния мъж, от неговия баща. Притиснат в перилата, той се чувстваше смазан от лицемерието и безпощадността на живота. Артур въздъхна дълбоко... въздишка, изтръгната из дълбочините на душата му.

Горе се чуваха стъпките на баща му — бързи и нервни движения, тежки стъпки. Чу се шум от разливане на вода. После, когато се нахрани да излезе, Артур чу тъп шум от тежко падане.

Артур се обърна и се заслушва. Никакъв друг звук, пълна тишина. Той изтича на горния етаж; и леля Кари също се бе затичала. Изтичаха до вратата на банята, заблъскаха по нея. Никакъв отговор. Леля Кари нададе страшен писък, сетне Артур се засили, тръшна се с всички сили във вратата и я изкърти.

Ричард Барас легеше на пода. Лицето му беше покрито със сапунена пяна; ръката му все още стискаше сапунчето за бръснене. Той беше в съзнание, дишаше дълбоко. Сърдечен удар.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА

В събота, 17 декември, шест часа вечерта, славният мир отбеляза края на войната и върна Дейвид отново в родния му град. В същия миг, когато влакът навлезе в централната гара на Тайнкасъл, Дейвид скочи на перона, развълнуван от очакването да види Джени и техния син — Роберт.

Бебчето бе кръстено на името на баща му, убит в катастрофата в мина „Нептун“.

Само едно лице го приветства на перона — Сали, по-малката сестра на Джени. Той си я спомняше като ученичка. Сега имаше вид на израснала, но странно разстроена млада жена.

— Здравей, Сали! Къде е цялото семейство? — усмихна се Дейвид.

Под влиянието на неговото сърдечно приветствие и тя се усмихна, но с голямо усилие. Сали каза:

— Искях да говоря с тебе, Дейвид.

— Добре, добре, но не може ли да говорим като стигнем у вас?

— Не е удобно — промълви тя.

— Каквото и да е, сигурно търпи отлагане, нали? — каза Дейвид, все още щастлив. — Знаеш ли, цели девет месеца минаха от последния ми отпуск? Умирам да видя Джени и бебчето. Как е малкият... Роберт, момчето ми?

Сали отново вдигна очи, черните си очи, с внезапна решителност.

— Дейвид, Джени съвсем не беше виновна.

— Какво?...

— Причината не е защото тя работеше във военната работилница или нещо подобно. — Тя се спря. — Ти знаеш, бебето въобще не беше твърде силно. Дейвид, искам да разбереш, че грешката не е в Джени.

Той не можа да каже нито дума. Разбра, че макар да бе очаквал с такова нетърпение да види малкият Роберт, няма вече да го види.

Когато тя му заразпраща с глух глас как е станало — Роберт заболял през август от възпаление на червата, само два дни лежал, Джени просто не смеела да му съобщи... той я изслуша безмълвно, само стискаше зъби.

— Няма да ѝ се караш, нали? — замисли се тя. — Джени ме помоли...

— Не, нищо няма да ѝ кажа. — Те излязоха от гарата и тръгнаха по Скотсууд Род. Пред №117 Сали се спря.

— Няма да вляза сега, Дейвид. Имам друга работа.

Дейвид си наложи едно по-малко мрачно изражение на лицето и влезе вкъщи.

Джени беше сама в дневната, сгушена върху старата кушетка, по чорапи; съвършено отчаяна, тя машинално милваше пръстите на краката си, обути в копринени чорапи. Тази тъй позната гледка засегна мили спомени в душата на Дейвид. Още на вратата той извика:

— Джени!

Тя погледна нагоре с отворена уста и миг след това протегна към него развълнувана и двете си ръце.

— О, Дейвид — извика тя. — Най-сетне!

Дейвид бавно отиде при нея. С трескаво движение, сякаш в припадък, Джени го прегърна с две ръце, зарови лице в неговото палто и се разрида.

— Не ме гледай тъй, Дейвид, ох, не ми се сърди, Дейвид, миличък. Нищо не можех да направя, действително нищо не можех да направя. То си припкаше из къщи, горкото ми пиленце; аз отивах на работа, не ми мина през ум да повикам доктор, сетне сладичкото му личице изведнъж повехна, не можеше вече да ме познава и тогава... ох, Дейвид, колко страдах, когато ангелите го взеха, ох, мили, ох, мили ми Дейвид...

В мъчителни ридания, Джени започна да му обяснява преживяните от нея мъки и несъзнателно разкри подробностите по смъртта на нежеланото от нея дете. Той я слушаше с неподвижно лице, безмълвно. После тя изведнъж писна:

— Сърцето ми щеше да се скъса, ако не беше се върнал, Дейвид. Ох, толкова хубаво е! Ти не знаеш как... ох, миличък, ох, миличък... толкова месеци... нали разбираш, Дейвид, моля ти се... не, никак не съм виновна. Нямам сили да понасям мъката си, толкова страдах! —

Джени преглътна с усилие. — Но сега е добре, щом ти се върна... храброто ми мъжленце се върна от войната. Ох, не можех да спя, не можех да ям...

Дейвид я утеши, доколкото можа. После както тя ридаеше на кушетката, както описваше мъките си, страданията си по смъртта на Роберт, с какво мъчително нетърпение очаквала завръщането на Дейвид... по едно време една възглавница се плъзна по пода и разкри една голяма кутия с шоколад, наполовина изпразнена и едно илюстрировано списание с леко съдържание. Без да прекъсва да я успокоява, той полека постави възглавницата на мястото ѝ.

Тя най-после вдигна глава и се усмихна през сълзи.

— Ти се радваш, че се върна, нали? Кажи, че се радваш, Дейвид?

— Да, чудесно е да се върне човек, Джени. — Той се спря. — Войната се свърши, ние ще се заловим сега веднага за работа, ще започнем отново. Хари Нъджент ми даде писмо до Хедън, от бюрото на Миньорската федерация в Тайнкасъл. Там почти сигурно ще има за мене работа. — В равнодушния му досега глас прозвуча пламенно нетърпение. — Там ще бъде най-сетне. То ще бъде най-после истинска работа.

— Но, Дейвид...

— О, знам, парите ще бъдат малко — прекъсна я той. — Две лири на седмица, ако имам щастие. Но те ще ни стигат да свързваме двата края. Ти ще тръгнеш утре за Слискейл, мила Джени, ще подредиш къщата, пък аз през това време ще уредя работата с Хедън.

— Но, Дейвид — обади се тя пак отчаяно. — Две лири седмично, а пък аз... аз печелих по четири.

Той я изгледа продължително.

— Парите нямат никакво значение, Джени. Аз не съм гладен за пари. Този път борбата е безпощадна...

— Но аз няма да мога... — замоли се тя и заигра по стар навик с краищата на неговото палто. — Но може ли да остана още известно време на работа, Дейвид. Толкова хубави пари изкарвам?

Устните на мъжа се свиха, веждите му се смръщиха:

— Джени, мила — каза той тихо, — ние трябва да се разберем веднъж завинаги...

— О, нали се разбираме, Дейвид — прошепна тя. Гласът ѝ внезапно отслабна; тя отново притисна лицето си в неговото палто. —

Ти нали знаеш колко много те обичам!

— И аз те обичам, Джени — каза той бавно. — И тъй, утре прибираме багажа си и заминаваме за Слискейл, в нашата къща.

— Добре, Дейвид.

Дейвид впи поглед право пред себе си, загледан в бъдещето.

— Тоя път ни предстои истинска работа. Хари Нъджент ми е приятел. Започвам да работя във Федерацията и ще участвам в заседанията на общинския съвет! Ако успея...

Джени не можа да разколебае неговото решение. На следната сутрин тя потегли с влака в девет и четиридесет и пет за Слискейл, за тяхната стара къща, а Дейвид в това време отиде да се срещне с Хедън от Федерацията.

Бюрото на Федерацията се намирало на Ръд стрийт, съвсем близо до самата централна гара; две скромни стаи. Във външната стая един мъж с посивели коси и синкава кожа на лицето и ръцете, както на всички въглекопачи, беше седнал пред един голям шкаф и подреждаше някакви картони. На вратата на малката вътрешна стая пишеше: „Вход забранен“.

На пода нямаше никакъв линолеум, никакъв килим, само голи, мръсни дъски. И по стените нямаше нищо друго, освен две таблици, една карта на околията и един надпис: „Не плюйте по пода“.

Когато Том Хедън излезе от вътрешната стая, той извади късата си лула от устата и макар да се бе запътил да се изплюе в празното огнище, той тутакси доказа, че надписът да не се плюе по пода се отнася само за външни хора.

— Значи вие сте Фенуик — каза той. — Помня ви отпреди войната, виждах ви през време на анкетата. Помня и баща ви. — Хедън се ръкува набързо и отклони с ръка препоръчителното писмо от Нъджент. — Хари Нъджент ми писа лично — добави той кисело. — Не ми го давайте, освен ако има пари в него.

Влязоха в малката стая. Разговаряха. „Вярно е, — каза Хедън, — изгубил своя чиновник във войната... взели го във войската, когато излязъл законът за задължителната военна повинност, убили го в едно сражение в гората Сампрю. Хедън ще направи опит с Дейвид, за да послужи на Хари Нъджент. Сега зависи от Дейвид... той трябва да се залови живо за работа, ще се занимава с оплакванията, членските

вноски и кореспонденцията. Освен това, заплатата е само тридесет и пет шилинга на седмица.“

— Трябва да се запознаете с моя начин на работа — изсумтя Хедън.

— Започнете тогава в понеделник — добави той и завърши разговора с една ужасна шега: — Хайде, тръгвайте! Не оставяйте автомобила си да ви чака много-много откън, че може шофьорът да си подаде оставката.

* * *

Дейвид взе поредния влак за Слискейл и във влака обмисли обстойно и сериозно своя план за работа. Първата стъпка отбелязана в неговия план, беше вече направена.

Тая първа стъпка не беше бляскава, само едно тихо и скромно начало. Тя не може да се оправдае с нищо друго, освен с необходимостта — не необходимост за пари, а необходимост в името на една идея, на една цел. Неговата цел беше ясно определена. Той бе решил в душата си да не се задоволява с никакви полумерки — всичко или нищо.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ И ПЕТА

Вечерта на 2 ноември новият общински съвет на Слискейл се събра на заседание. Дейвид беше изместил бакалина Мърчисън с едно мнозинство от четиридесет и седем гласа и сега дойде на заседанието, обзет от любопитство и нетърпение.

Рамедж зае председателското място. Другите членове на съвета бяха Хари Огъл, един въглекопач от „Нептун“, Реверънд Икон Лоу от църквата на Бетел стрийт, главният учител Стротър, тапицерът Бейтс, Коноли от дружеството за светилен газ и секретарят Рътър. Преди да започне заседанието, Рамедж, Бейтс и Коноли си размениха шумни поздравии в преддверието: чуваше се шумен смях, потупване по гърба и весели закачки. В това време Реверънд Лоу, застанал малко встрани от тия безсолни шеги, се държеше с внимание към Коноли и с раболепие към Рамедж. Никой не обърна внимание на Дейвид и Хари Огъл. Но когато те влязоха в заседателната зала, Рамедж изгледа Дейвид сурово.

— Съжалявам, че нашият стар приятел Мърчисън не е с нас — забеляза той със своя силен, шумен глас. — Не ми се вижда много уместно чужд човек да се завира тук.

— Не му обръщай внимание, момчето ми — прошепна Хари на Дейвид, — скоро ще свикнеш на неговото плещене.

Съветниците заеха местата си и Рътър започна да чете протокола от последното заседание на предишния съвет. Той зачете бързо със своя сух, припевен, монотонен глас; сетне почти без никакво спиране и все със същия глас той обяви:

— Първа точка от дневния ред: приемане на договорите за доставка на месо и облекло. Аз предполагам, господа, че всички ги одобрявате.

— Вярно — прозя се Рамедж.

— Да, приемаме ги — съгласи се Бейтс и започна да върти палците на ръцете си с поглед, забит в масата.

— Приети, господа — каза Рътър и посегна към протоколната книга.

Дейвид се намеси с тих глас:

— Един момент, моля!

Настъпи мълчание, твърде мъчително мълчание.

— Аз не съм виждал тия договори — забеляза Дейвид.

— Няма защо да ги виждате — ухили се Рамедж. — Те са приети с мнозинство.

— О — провикна се Дейвид с изненада. — Аз не видях да ги гласуваме.

Секретарят Рътър си придаде много тържествено изражение на лицето, но беше явно неспокоен; той започна да разглежда внимателно върха на своя писец, както когато направи някое твърде голямо петно при писането. Той разбра, че Дейвид го гледа и се принуди най-сетне да срещне неговия изпитателен поглед.

— Може ли да видя тия договори? — запита Дейвид. Той знаеше всичко по договорите, но искаше само да забави тяхното вписване в протоколната книга. Тия договори бяха един дългогодишен скандал в Слискейл.

Договорът за месото, по силата на който Рамедж доставяше месото на местната болница, беше едно беззаконие и пред бога и пред хората. Плащаха се цени за първокачествено месо, а Рамедж доставяше само джолан, врат и ципи.

Дейвид пое договора за месото от нервните пръсти на Рътър. Разгледа го: количествата бяха големи, сборът се равняваше на 300 лири. Той съзнателно удължи разглеждането на синьо-сивия документ и забави работата на съвета със съзнанието, че всички погледи са устремени към него.

— Тоя договор с търг ли е сключен? — запита той най-последно.

Рамедж не можа повече да се сдържи, наведе се през масата напред, със зачервено от злоба, от възмущение и от ярост лице.

— Аз доставям месото от петнадесет години насам. Има ли някой да се е оплакал?

Дейвид погледна през масата към Рамедж. Най-последно бе дошъл първият му случай, първото изпитание. Той се чувстваше спокоен, господар на себе си и каза хладнокръвно:

— Аз смятам, че мнозина се оплакват.

— По дяволите какво смятате вие! — изрева Рамедж.

— Мистър Рамедж, мистър Рамедж — изблея Реверънд Лоу съчувствено.

В съвета и навън от съвета Лоу винаги държеше страната на Рамедж, негов любим енорияш: той бе положил основния камък на църквата на Бетел стрийт, пак той беше златният телец сред неговите мършави овчици. Свещеникът и сега се обърна към Дейвид с жаловити упреци.

— Вие сте още нов тука, мистър... хм... Фенуик. Малко се престаравате, може би. Вие забравяте, че тоя търг беше обявен.

Дейвид отговори:

— Да, обявен на два сантиметра, забутани в местното вестниче. Едно обявление, което никой не вижда.

— Защо пък да го виждат? — изрева Рамедж от другата страна на масата. — И какво, по дяволите, търсите вие тука да си пъхате носа, където не ви е работа? Аз от петнадесет години имам този търг. Никой досега лоша дума не е казал.

— С изключение на тези, които ядат вашето вмирисано месо.

Последва гробна тишина. Хари Огъл хвърли изплашен поглед към Дейвид. Секретарят Ритър беше побледнял от уплаха. Рамедж, задушаван от ярост, удари с грамадния си юмрук по масата.

— Това е клевета! — изкрещя той. — Има закон за такава клевета. Бейтс, Рътър, всички сте свидетели... той ме клевети!

Рътър се обади:

— Моля ви да си оттеглите думите, мистър Фенуик.

Желанието за борба все по-силно се разпалваше в душата на Дейвид. Без да сменя очи от лицето на Рамедж, той бръкна във вътрешния джоб на палтото си, извади оттам един куп книжа и каза:

— Няма защо да оттеглям думите си, щом мога да докажа твърденията си. Имам подписани показания от петнадесет пациенти от болницата Котидж, от три милосърдни сестри и от самата управителка на болницата. Тия хора ядат вашето месо, мистър Рамедж, а според както казва самата управителка, месото е такова, че и кучетата даже няма да го ядат. Да ви прочета, господа. Мистър Рамедж може да смята това за свидетелски показания.

Всрещ гробна тишина, Дейвид прочете показанията относно месото, доставяно от Рамедж. Когато той свърши, сякаш и въздухът в стаята се бе вкаменил. Когато сгъна книжата си спокойно, Дейвид

погледна към Хари Огъл до себе си, видя лицето му светнало от дива радост. Рамедж срещу него стоеше като поразен от гръм, от омраза и бяс.

— Това са най-безсрамни лъжи — измънка най-после Рамедж. — Аз доставям първокачествено месо.

Огъл за пръв път се обади.

— Тогава господ да му е на помощ на първокачественото ти месо — изръмжа той.

Свещеникът, Реверънд Лоу, издигна своята бяла, помирителна ръка и изблея:

— Може да е имало по някое и друго лошо парче понякога; може ли винаги все едно и също да бъде!

Хари Огъл се обади пак:

— Петнадесет години тъй е вървяло то... с вашето хубаво „поякога“.

Коноли пхна нетърпеливо ръце в джобовете си.

— Защо е тая врява на вятъра! Сложете го на гласуване! — Той знаеше как да оправя такива работи и повтори силно: — Поставете го на гласуване!

Дейвид отново впи поглед в Рамедж и каза бавно:

— Да се разберем. Ако съветът откаже да вземе решение за нов търг с едно редовно обявяване както изисква законът и да поиска нови оферти, аз ще изпратя тия показания на окръжния медицински съвет и ще искам пълна анкета по целия въпрос.

Последва двубой с очи между Рамедж и Дейвид. Обаче очите на Рамедж първи паднаха. Той се страхуваше. Той беше мамил съвета цели петнадесет години; беше доставял лошо месо, беше доставял по-малки количества, а беше взимал пари! Страхуваше се, страхуваше се ужасно от разкритията на една анкета. „Дявол да го вземе — помисли си той, — тоя път ще трябва да изчакам. Дявол да я вземе тая мръсна свиня, дето ми се бърка! Но един ден ще си оправя сметките с него.“ На глас той каза сърдито:

— Няма нужда от гласуване! Обявявайте и вървете по дяволите! Моята оферта пак ще бъде най-ниска.

Ликуване изпълни душата на Дейвид. „Победих — помисли си той — победих. Първата стъпка по дългия път е вече направена. Той ще има сила да води борбата. Той ще я води.“

Съветът продължи работата си.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ И ШЕСТА

В неделя, на 5 май, старият Чарли Гаулън почина. Чарли беше на легло от шест месеца насам от воднянка и най-сетне, въпреки многобройните изваждания на вода от лъскавия му подут корем, Чарли се пресели при дядо Господ. А най-чудното в случая беше, че Чарли никога в живота си вода не бе поглеждал, но най-после от вода умря. Но, чудно, не чудно, Чарли умря в мизерия, изоставен от всички. Два дни след смъртта му, Джо пристигна в Слискейл.

Пристигането на Джо в града беше същинска сензация. Той пристигна сутринта във вторник с един нов-новеничък автомобил „Сънбийм“... нов зелен автомобил „Сънбийм“, двадесет и пет конски сили, каран от един шофьор в тъмнозелена униформа. Щом Джо слезе от колата и влезе в тяхната стара къща в Алма Терас, „Сънбийм“-а веднага бе заобиколен от тълпа любопитни.

На погребението Джо беше твърде опечален. Край гроба на баща си той избухна в плач и зарови лицето си в една грамадна копринена кърпа. Всички бяха на мнение, че Джо проявява голяма синовна обич. От гробищата Джо отиде право при Пикингс, на Лам стрийт, и поръча великолепен надгробен паметник.

— Изпрати сметката на мене, Том — заяви той сладкодумно. — Цената няма значение!

По-късно Том действително изпрати сметката. Той много пъти изпраща сметката.

* * *

След погребението Джо предприе една малка сантиментална обиколка из града и прояви вълнение, достойно за един издигнал се в живота човек, когато се среща със старите си познати. Той направи силно впечатление на Хари Огъл със своето настояване да има една снимка на тяхната къща в Алма Терас. Джо искаше една снимка,

голяма, фотоплакат с рамка: той трябва непременно да има снимка от скромната къща, в която се е родил. Той поръча на Хари да накара фотографа Блер да изработи постера, после да го изпрати със сметката на Джо.

Към края на деня, към шест часа, Джо се отби да види своя стар приятел Дейвид. Новината за пристигането на Джо в Слискейл беше пристигнала преди него в къщата на Дейвид. Джени не само уведоми Дейвид, но и пригответи разкошна вечеря за Джо.

Обаче Джо рязко отхвърли поканата на Джени... той е поканен на банкет в CENTRAL, Тайнкасъл. Джени трепна, обаче настоя. Тогава Джо хвърли спокоен поглед върху Джени, огледа я от главата до петите с окоето на тънък познавач; Джени разбра, че той е престанал вече да се интересува от нея, зарязал е някогашната си приятелка. Радостта в нейните очи мигновено изчезна, нейното кокетство се стопи; тя седна на стола безмълвно... разтреперана, измъчвана от ревност.

Въпреки това тя се превърна цялата в слух и поглъщаше всяка дума на Джо, когато той заразправя за себе си. Без да ще, тя започна да сравнява двамата мъже и тяхното положение в живота: бляскавия успех на Джо, жалкото проваляне на Дейвид.

Джо заговори твърде откровено — в Джо винаги се забелязваше една великолепно откровеност. Ясно беше, че той смята края на войната за преждевременен... войната в края на краищата, съвсем не е нещо лошо. Обаче положението беше чудесно дори и сега. Джо извади златната си табакера, запали една турска цигара, вдъхна с наслада нейния аромат. После, като се наведе през масата, той разправи на двамата си стари приятели цялата история на своето удивително забогатяване, своето издигане до завидно положение и власт. Възхитително!

Джо виждаше въздействието от своя разказ... жадния поглед на Джени, хладната ненавист в очите на Дейвид, и това още повече го вдъхнови. Той продължи да разправя с красноречие и с покровителствен тон.

Щом завърши разказа си Джо разбра, че всичко е изредил както трябва. Той хвърли поглед към евтиния син емайлиран часовник над камината и с вик на изненада извади своя тънък златен часовник... да свери времето. Той скочи на крака:

— Боже господи! Трябваше вече да съм на път. Ще закъснея за банкетa, ако не побързам. Съжалявам много, че трябва тъй рано да се разделя с вас, но трябва да бъде в CENTRAL в осем часа!

Джо се ръкува и се отправя към вратата, сладкодумен и весел, засмян и приказлив, преизпълнен от възторг, добродушен... цял-целеничък Джо! Вратата се хлопна след него, автомобилът загърмя, Джо си замина!

Дейвид погледна към Джени с лека, иронична усмивка на уста:

— Това е то Джо — каза той.

Джени го погледна злобно.

— Аз знам, че е Джо — изсъска тя злобно. — Какво си приказваш?

— О, нищо, Джени. Но тъкмо сега, след като си отиде, ми дойде на ум, че ми дължи още ония три лири!

Сатанинска буря се надигна в гърдите на Джени, раздухвана още повече от съзнанието, че Джо я е зарязал вече окончателно, веднъж завинаги. Нейните устни се свиха.

— Три лири! — изсмя се тя. — Три лири Джо ще ги хвърли на някой келнер. Той струва цяло богатство, тоя Джо. Може да те купи и продаде хиляди пъти. Същински мъж е тоя Джо. Умее да върти работа, умее да трупа пари. Защо не вземеш ти урок от него? Гледай автомобила му, гледай дрехите му, диамантите му, гледай какви цигари пуши. Погледни го, казвам ти, за да се засрамиш!

Гласът на Джени се превърна в писък:

— Такъв мъж като Джо ще създаде на жена си удоволствия, ще я води по ресторанти, на танци, по света; ще я изведе между общество, ще ѝ създаде развлечения. Погледни го, казвам ти, погледни и себе си. Ти не си достоен и обувките му да оближеш, не си! Какъв си ми мъж ти, да те питам аз тебе! Парцал си ти, парцал! И точно такава е мнението и на Джо за тебе. Сега Джо си хвърчи с автомобила, изтегнал се е върху седалките и ти се смее на ума. Смее ти се на ума. Парцал, си казва той на ума, парцал, парцал, парцал!

Нейният глас стана още по-писклив, очите ѝ изпускаха светкавици от омраза.

Дейвид се изправи със стиснати юмруци пред нея, но се овладя с голямо усилие на волята. Разбра, че единствения начин да се укроти

Джени е да я остави сама. Той се обърна, излезе от стаята и се прибра в кухнята.

* * *

Джени остана в приемната; тя се задъхваше, задушаваше се от ярост. В първия миг я обзе желание да отиде подир Дейвид, да си издума всичко, да си разчисти сметките с него; но сетне тя размисли и сподави всички подигравки и язвителни обиди, които още се въртяха на езика ѝ. Тя намисли един по-добър начин, а засега само преглътна на сухо. Мирисът на скъпия тютюн още се носеше из въздуха и просто я подлудяваше. Тя се втурна навън от стаята, грабна шапката си и изскочи из къщи.

Когато Джени се върна, беше вече късно, близо единадесет часа, но Дейвид още не бе си легнал. Той седеше на масата в кухнята, погълнат в четене на новия закон за каменовъглената индустрия, токущо излязъл. Когато жена му влезе в кухнята, той вдигна очи. Тя застана на вратата, с кривната на една страна шапка, с изцъклени очи, с налети с кръв страни, пияна до забрава.

— Здравей — захили се тя, — пак пари ли печелиш? — Езикът ѝ с мъка се обръщаше, обаче изражението на лицето ѝ не оставяше място за съмнение.

Дейвид скочи ужасен; той никога дотогава не беше я виждал пияна.

— Не ме пипай! — Тя посегна да го удари и насмалко не падна. — Да не ми се въртиш такъв да си играеш с мене. Махай си ръцете! Ти не заслужаваш жена!

На Дейвид му стана отвратително като я гледаше в такова състояние.

— Джени! — замоли я той.

— Шени! — захили се тя с пиянското си лице срещу него. Тя се заклати към него и сложи ръце пиянски на хълбоците си. — Чудесен мъж си ти, да ме караш да хабя тука с тебе най-хубавите си младини. Чудесно прекарах като те нямаше през войната, ама чудесно прекарвам и сега!

— Моля ти се, Джени! — замоли я той, изтръпнал от мъка. — Най-добре иди да си легнеш.

— Няма да легна! — закиска се тя язвително. — Няма да ти легна аз на тебе...

Като я гледаше, Дейвид изведнъж си спомни детето, родено му от нея. Болката от нейното сегашно падение му стана нетърпима.

— За бога, Джени, ела на себе си. Даже и да не представлявам нищо за тебе, спомни си за нашето дете, спомни си за Роберт. Аз не ти казах нищо за него. Не искам да те оскърбявам, но споменът за него няма ли никакво значение за тебе?

Пияната жена избухна в смях; тя се задруса от смях, от пиянски смях, докато плюнки потекоха от устата ѝ.

— Аз все си имах на ум да ти кажа. Нашето дете! Много си въобразяваш, господинчо! Откъде знаеш, че е било твое?

Без още да може да разбере нейните думи, Дейвид я погледна с отвращение. Това още повече я вбеси.

— Глупак! — изкрещя тя. — То беше на Джо!

След тия си думи Джени излезе от стаята със своите пиянски, неуверени крачки и се измъкна от къщи.

Дейвид я остави да си върви.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ И СЕДМА

Дейвид се чудеше защо Хедън тая сутрин толкова закъсня в бюрото. Самият той отиде там в осем и половина, както обикновено, и цялата сутрин бе работил усилено.

Хедън дойде в дванадесет и половина.

— Ти си много добросъвестно момче! — измърмори той.

Хедън погледна бързо към Дейвид, после погледна встрани със своя обичаен поглед, в който се четеше едновременно и недоволство, и преструвка. После наклони шапката си назад и се изплю силно към огнището.

— Какво има, Том? — запита Дейвид.

— Хайде свършвай вече — каза Хедън, — и ставай. Пристигнаха Хари Нъджент, Джим Дъджън и Господ Бог Всемогъщи, Бебингтън. Цял ден днес съм миткал из града с тях. Сега искат да те заведе да ядеш заедно с тях. Хайде ставай!

Дейвид се зарадва при мисълта да се срещне с Нъджент, но не проговори нищо с Хедън до края на Грейнджър стрийт, на път за хотел Норт-Истърн. Беше едва един без четвърт, съвсем рано още, когато стигнаха в хотела. Щом седнаха в хола, Хедън изпи няколко чаши уиски и погледна към Дейвид с мрачна веселост.

— Фактически, страшно много се радвам — каза той. — Само че нищо няма да излезе.

— Какво си приказваш Хедън?

— Нищо. О, ето и господата.

Хедън стана, когато Хари Нъджент, Дъджън и Клемънт Бебингтън влязоха. Дейвид стана на крака, ръкува се сърдечно с Хари и се запозна с Дъджън и Бебингтън. Дъджън му стисна ръка като стар приятел, обаче ръкуването на Бебингтън беше хладно, сдържано. Хедън доизпи своето уиски на една голяма глътка и всички минаха в ресторанта.

Продълговатата зала със светложълти стени беше почти препълнена, когато влязоха, обаче келнерът ги пресрещна и ги отведе

до една запазена за тях маса. Той се поклони дълбоко на Бебингтън. Очевидно, познаваше го.

Клемънт Бебингтън напоследък доста често се набиваше в очите на публиката... висок, хладнокръвен, безукорно облечен, с изящен външен вид, неспокойно око, със салонна вежливост и неприятна усмивка, той притежаваше свойството да привлича като магнит вниманието на хората върху себе си.

Погледът му беше твърд, благонравен, като последица от неговата трескава амбиция, прикривана грижливо под маската на равнодушие и скука. По душа той беше аристократ, възпитаник на Уинчестър и Оксфорд; движеше се много из висшето общество в Лондон и всеки ден ходеше в Бертран да се фехтува за упражнение.

Дали е бил привлечен към кораба на лейбъристите по убеждение или по здравословни съображения, Бебингтън не обясняваше, но при последните избори той се бе борил в Чалуърт Бъро, една крепост на консерваторите, и бе спечелил мандата с голямо мнозинство. Още не беше станал член на управителния съвет, но окото му беше нататък. Дейвид се отврати от него още от пръв поглед.

Дъджън беше съвсем друг. Джим Дъджън, също като Нъджент, беше член от години на изпълнителния комитет на рудокопачите, дребен, набит и естествен, безгрижен към слава и суета, приятен събеседник, прочут разказвач и певец на весели песни; близо двадесет и пет години бе избран почти без противник в Сегил.

Той всички хора наричаше с първите им имена. Неговите очила с широка рамка му придаваха вид на бухал, когато премигна на келнера и му посочи с ръце колко голям и колко дебел котлет да му донесе, заедно с една голяма халба бира.

— Много се радвам, че пак се видяхме — каза Нъджент на Дейвид със своята дружелюбна, успокоителна усмивка.

От Нъджент лъхаше голяма сърдечност; от неговия честен и пряк характер се излъчваше подкупваща откровеност. Той не се опитваше като Бебингтън да бъде убедителен; неговите обноси бяха непринудени, държеше се напълно естествено.

Все пак днес Дейвид долови някаква цел, прикрита зад това насърчение на Нъджент. Той подусети също тъй, че Бебингтън и Дъджън говорят за него. Интересно!

— Не е лошо това място — каза Дъджън, докато дъвчеше. Хвърли отново поглед наоколо и потърка ръце.

— Харесват ви се огледалата, нали? — Неприятната усмивка на Бебингтън светна. — Като си напругне човек малко внимателно врата, може да има удоволствието да види шестима Дъджънзовци отведнъж.

— Прав си, Клем, прав си — съгласи се Дъджън и потърка ръце още по-весело. Макар и да можеше да се смее и да плаче от вълнение в момент на политическа криза, кожата на Джим беше нечувствителна към присмех и лични подигравки, също като на хипопотам.

Нъджент се обърна към Дейвид.

— Ти си ги раздрусал доста в Слискейл, както дочувам.

— Не знам такова нещо — отвърна Дейвид с усмивка.

— Не му вярвайте — намеси се изведнъж Хедън. — Не четохте ли вестниците? Той току-що прокара една наредба за наемните отношения, най-добрата в целия окръг. Стана причина да се открие един майчин дом; накара ги да раздават безплатно мляко на бедните деца. Там винаги си е имало рушветчий; местното самоуправление беше само една гавра. Но сега, като им седна един честен човек на главата на тия спекуланти, накара ги да треперят със страх божий в сърцето и да се записват в библейските дружества. — Щом свърши речта си, Хедън надигна чашата немилостиво.

Последва мълчание. Нъджент имаше доволен вид. Дъджън поля котлета си с бира и каза ухилено:

— Хубаво ще бъде да можем тъй да направим и с нашите приятели, Хари. Тогава ще можем да си оправим набързо сметките с Дъкам.

Когато споменаха за неотдавнашния законен проект, Дейвид се наведе през масата с жив интерес.

— Има ли вероятност скоро да мине национализацията?

Бебингтън и Нъджент размениха бързо поглед, а Дъджън прикри своята усмивка зад дебелиите си очила. Той удари важно с пръст по масата и каза:

— Вие знаете какво предложи сър Джон Санки. Всички каменовъглени периметри и предприятия да бъдат откупени от държавата. Вие знаете какво каза Лойд Джордж в камарата на общините на 18 август: приятелството възприема политиката държавата да откупи всички каменовъглени залежи, върху които

докладите на правителствената комисия са единодушни. Е! Какво повече искате? Не виждате ли, че е вече кажи го свършено! — И Джим Дъджън взе да се смее с видимо задоволство.

— Виждам — каза Дейвид тихо.

— Много смешно беше в комисията — засмя се Дъджън още по-весело. — Трябваше да го чуете Боб Смили как се разправяше с Нортъмбърландския херцог, и Франк как си правеше смях с маркиза Бют по произхода на техните права и имоти. Всичките им права произхождат от подписа на едно десетгодишно момче, Едуард VI. О, смяхме се до пукване.

— На мен не ми се вижда много смешно — каза Дейвид с огорчение. — Правителството се задължи пред комисията. Цялата работа ми се вижда едно голямо мошеничество.

— Точно тъй им каза и Хари в камарата на общините. Но, бога ми, няма никакво значение. Ей, келнер, донеси ми още един котлет.

Докато Дъджън приказваше, Нъджент разпитваше Дейвид:

— Ти все още ли си тъй разпален на тая тема за национализацията? — запита той.

Дейвид кимна, без да каже нищо. Сред тая компания никакъв друг отговор не би могъл да бъде по-убедителен.

Последва кратко мълчание. Нъджент тихо запита нещо Дъджън и той, с уста пълна с картофи, издаде някакъв силен гърлен звук; сетне Нъджент погледна към Бебингтън и получи и от него едно леко, непринудено кимване. Тогава Нъджент се обърна към Дейвид.

— Слушай, Дейвид — каза той важно. — Комитетът реши да слее три местни района тука и да създаде една свършено нова област. В Главната квартира ще бъде новия институт в Еджли. Искаме да имаме един нов организационен секретар, който да не бъде само областен касиер, а и секретар на Сдружението на северните рудокопачи. Затова те поканихме тука на среща, да ти предложим тоя пост.

Дейвид изгледа Нъджент свършено слисан, поразен от предложението и се изчерви силно.

— Но, Хедън... — Той се извърна изведнъж и погледна към Хедън, пред когото очевидно бяха предпочели него, и очите му се замъглиха.

— Хедън даде много добра препоръка за тебе — каза Нъджент тихо.

Очите на Хедън се срещнаха бегло с очите на Дейвид.

В неговия поглед се четеше душата на един обиден, но смел човек; след това Хедън издаде смело брадата си напред.

— Аз не съм съгласен да поемам тоя пост нито за пари, нито за слава. Те искат млад човек, не чу ли? Аз съм пуснал корени в Ръдстрийт и няма за нищо на света да я напусна. — Той сложи ръката си върху рамото на Дейвид.

Бебингтън погледна часовника си, изморен от тая сантименталност.

— Влакът тръгва в три — каза той.

Всички станаха и влязоха през страничната врата на гарата.

Край влака ги чакаше един фоторепортер. Щом го съгледа, Джим Дъджън сложи очилата си и загледа важно-важно. Той обичаше донемайкъде да се фотографира.

— Работата се засилва — каза той на Дейвид. — Втори път днес как ме хващат.

Като ги чу, Бебингтън се усмихна хладно и внимателно излезе по-напред от тях.

— Няма нищо чудно — каза той, — като имате предвид, че и двата пъти аз наредих тая работа.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ И ОСМА

Следващият случай за Дейвид да се издигне още по-нагоре дойде по-скоро, отколкото смееше и да се надява. Без никакво предупреждение, Нъджент дойде една вечер в новото му бюро, тъкмо когато се готвеше да се прибере у дома.

Двамата приятели разговаряха около половин час по работите на федерацията, Дейвид сложи встрани книгата, проучвани от тях дотогава, а в това време Нъджент запали една цигара, хвана я с боядисаните си от тютюневия пушек пръсти и зачука върху табакерата си. Лицето му изведнъж стана твърде важно.

— Ти знаеш, Дейвид, че Крис Стейпълтън беше болен — каза той най-после. — Да, болестта му се влоши, излезе по-лоша, горкия, отколкото предполагахме. Направи си операция миналата седмица в болницата на Франкмасоните, вътрешна болест... разбираш какво значи това, нали? Видях го вчера. Изгубил вече съзнание, бързо отпада. — Нъджент се загледа в зеления край на цигарата си. Настъпи продължително мълчание, сетне той добави: — Ще има нови избори в Слискейл идния месец.

В гърдите на Дейвид избухна бясно вълнение и пламна в очите му както внезапен страх. Последва ново мълчание.

Нъджент го погледна през масата и кимна.

— Да, Дейвид — каза той. — Говорих с местния комитет. Без съмнение, ти ще бъдеш избран за кандидат по обикновения ред.

* * *

На следния понеделник, в седем часа вечерта, Дейвид излезе от гарата на Слискейл и насмалко да се сблъска с Рамедж, тръгнал към вестникарската будка да си купи вестник.

Рамедж се закова на място и Дейвид позна по лицето му, че се е научил. Предния ден Стейпълтън бе починал в болницата, в

тазсутрешния „Тайнкасъл хералд“ беше излязло едно многозначително антрефиле.

— Е, е — каза Рамедж ухилен и се престори на много развеселен от новината. — Значи ще се опитаме да скочим в парламента, както чувам.

Дейвид отвърна с една колкото се може по-съкрушителна любезност.

— Вярно е, мистър Рамедж!

— Аха! Ами смяташ ли да се намърдаш в парламента.

— Да, надявам се — съгласи се Дейвид и просто го подлуди със своето спокойствие.

— Само ако не мога аз да ти попреча. Не, бога ми, ако аз мога да ти попреча, ще ти приседне. Ние не искаме такива запалени подстрекатели да представляват нашата околия.

— Вие, естествено, ще подкрепите своя кандидат — отговори Дейвид меко.

— Разбира се, можеш да се закълнеш в главата си — избухна Рамедж. — Ще те удавим в урните, ще те унищожим, ще те направим за чудо и за смях на целия Тайнкасъл. — Той се задуши от ярост, потърси някои по-страшни закани, но като не можа да намери, издаде най-сетне с гърлото си някакъв неразбираем рев и закричи към будката.

Дейвид тръгна замислен по Фрийхолд стрийт. Той знаеше, че Рамедж не се ползва с всеобщо уважение. Все пак, даваше си сметка срещу какви спънки ще има да се бори. Избирателната околия Слискейл открай време си беше крепост на лейбъристите, обаче неин представител през последните четири години беше Стейпълтън, доста стар човек, доста изтощен от страшната болест рак на стомаха.

При последните избори, които доведоха правителството на Болдуин на власт, Слискейл беше се разколебал до известна степен и Лорънс Роско, консервативен кандидат, бе успял да намали мнозинството на Стейпълтън на 1 200 гласа. Роско сигурно пак ще се кандидатира и е опасен противник.

Той беше син на Линтън Роско, сега сър Линтън е директор на каменовъгленото предприятие Тайнкасъл Мейн Колижрийз. Дейвид съзираше някакво странно съвпадение в това, че синът на човека, с когото се бе сблъскал тъй свирепо при съдебната анкета, сега ще бъде

негов противник в изборите. „О, много добре — каза си Дейвид на ум с мрачна усмивка, — колкото са по-големи, толкова по-тежко падат.“

Определянето на кандидатите стана на 24 август. Явиха се само двама кандидати; борбата щеше да се води между Дейвид и Роско — една много проста борба. Денят беше влажен — на 24 август беше се излял проливен дъжд, като из ведро, и Роско каза шеговито, че било лошо знамение за един от двамата кандидати.

Дейвид се надяваше, че лошото знамение не се отнася за него. Доста отчаян от голямата самоувереност на Роско, той се върна у дома да си смени влажните обувки.

На следния ден обаче времето беше ясно, слънчево, и Дейвид се хвърли с всички сили в борбата. Той застана на вратата на „Нептун“, гологлав и готов да причака работниците от първа смяна, когато излязоха от работа.

Той произнесе силна, внушителна реч и съзнателно я скъси. Той знаеше, че рудокопачите са гладни и не пожела да ги бави много. Речта му бе посрещната с възторг.

Платформата на Дейвид беше проста, банално проста, но му даваше, въпреки това, здрава опора — *Правда* за рудокопачите. Те знаеха, че с нещо по-малко от национализиране на мините правда няма да има за тях. Дейвид водеше борбата по този въпрос, и нищо друго. Той имаше сили да се бори по този въпрос, тая борба изразяваше вярата на целия му живот.

В края на първата седмица Том Хедън дойде от Тайнкасъл да каже една дума на работниците за Дейвид. Всички речи на Дейвид бяха строго безлични, защото Роско водеше борбата почтено и не се опитваше да хвърля кал срещу своя противник. Обаче Хедън си беше Хедън и макар че Дейвид го помоли преди събранието да бъде внимателен, Том отказа да сдържа езика си. Той се ухили кисело и започна.

— Слушайте момчета, двама кандидати има в тия избори, дявол да го вземе — Роско и Дейвид Фенуик. Сега слушайте една минутка да ви кажа нещо. Когато този Роско е перкал по цял ден топката из дупките за крикет в Итън и Хароу, Дейвид Фенуик беше тука вътре в „Нептун“, гол до кръста, пышкаше и се потеше, ловеше вагонетките с въглища и ги тикаше, като вас всички ви. Сега отговорете ми, момчета, за кого от

тия двамата искате да пуснете бюлетинката си? За оня дете е ловил вагонетките, или пък за другия, дете е изтървал топките?

Половин час продължи Хедън все в тоя дух. Речта му беше богата, цветиста, украсена с черен пипер и предизвика буря от възторг.

Изборът беше определен за събота, 21 септември. В петък, в шест часа вечерта, Дейвид произнесе последната си реч на едно събрание в общинския дом в Слискейл. Салонът беше препълнен; коридорите бяха препълнени; дори и навън, около вратите, разтворени широко тая гореща нощ се бяха стекли тълпи народ, да слушат.

Когато Дейвид се качи на трибуната да говори, настъпи гробна тишина. Той застана зад малката маса и стъклото с вода, от което никой никога не пиеше вода. Такава тишина се въдвори, че можеше да се чуят вълните чак долу на морето. Пред Дейвид бяха наредени редица след редица от лица, обърнати всички към него. Всички тия лица бяха покрити със символична бледност; в погледа им се четеше смътна молба. Дейвид различаваше отделни хора, всички познати на него лица.

„Господи, помогни ми — мина му през ум, — помогни ми, помогни ми!“ Дейвид се обърна към тях с прости думи, изтръгнати от душата му.

— Аз познавам повечето от вас тука — каза той и гласът му затрепери от вълнение. — Мнозина от вас работеха в „Нептун“, когато и аз работех там. И тая вечер някак си, даже и да можех, аз не желая да развивам пред вас ораторското изкуство. Аз гледам на вас като на приятели. Искам да говоря като на приятели. Като си помислите само, животът на всеки мъж и на всяка жена в тая зала е свързан по един или друг начин с мината. Вие всички сте миньори или пък жени, синове или дъщери на миньори... Всички сте свързани с мината. И по тоя именно въпрос за мините, сигурно един извънредно жизнен въпрос за всички ви, аз искам да ви говоря тая вечер.

Гласът на Дейвид се издигна, стана пламенно сериозен, започна да кънти из цялата претъпкана зала. Той се почувства силен, внезапно му дойде сила да задържи вниманието им, да ги убеди. Той започна да излага аргументи пред тях. Започна със системата на частната собственост, с нейното често пренебрежение към сигурността на работника; с нейния принцип да се стреми само към печалби, където акционерите идват на първо място, а работниците — на последно.

Мина върху въпроса за кралските привилегии — тоя нетърпим и неморален принцип — не защото услуги се правят на селищата, а единствено въз основа на някакъв монопол, даден отпреди стотици години.

После Дейвид бързо изложи пред тях другата система: национализацията! Глас в пустиня от години насам! Той ги помоли да се замислят какво означава системата на национализацията.

Тя означава, на първо място, едно обединяване на каменовъглените мини, на управлението им, подобрене на производствените способности. От това пък ще последва преустройство в системата за разпределението на въглищата между потребителите.

На второ място национализацията означава сигурност в работата. Има стотици мини из цялата страна, с овехтяло устройство и лошо съоръжение. В тях частният собственик се грижи на първо място да запази своите печалби, а за опасностите и лошите условия за работа — на последно.

А надниците? Национализацията означава по-добри надници, защото слабите години в индустрията ще бъдат допълвани за сметка на по-доходните години. Тя означава надници поне достатъчни за преживяване. Тя означава по-добри жилища. Държавата никога не ще може да търпи сегашните жалки условия за живеене на миньорите, каквито съществуват понастоящем в много области; честта на държавата не би й позволила да ги търпи.

Сегашното наследство на тия бедствени условия за живеене е последица от дълги години алчност, егоизъм и безразличие. Работниците в мините изпълняват една обществена служба, една опасна обществена служба. На тях трябва, следователно, да се гледа като на обществени служители. Те искат само човешка правда, каквато правда им е отказвана от столетия насам. Те искат да бъдат служители на държавата, а не роби на парите...

* * *

Половин час Дейвид ги държа хипнотизирани, в пълно мълчание; те следиха всяка негова дума, всеки негов аргумент. Неговата собствена убеденост помете всичко пред себе си. Той ги

развълнува с историята на тяхното собствено съсловие; той изреди пред тях беззаконие след беззаконие, предателство след предателство. Той ги разпали със спомените за тяхната собствена солидарност, тяхното другарство пред лицето на всички изпитания, тяхната храброст пред лицето на опасността.

— Помогнете ми — извика той накрая, с протегнати като в молба ръце, — помогнете ми да се боря за вас, да спечеля най-после правда за вас. — След тия си думи той застана неподвижен, замлъкна, почти заслепен от своето собствено въннение. После съвсем ненадейно той си седна на стола.

Няколко мига в залата настана гробна тишина, след това избухнаха бурни овации, същинска буря от овации.

— Ти ги хипнотизира! — Хедън се принуди да крещи сред невъобразимия рев в залата. — Хипнотизира ги всички до един.

На следния ден Дейвид получи 12 424 гласа. Роско получи 3 691. Триумф, немислима победа, най-грамадното мнозинство в Слискейл от четиринадесет години насам. Когато Дейвид застана гологлав пред общинския дом, докато неизброимата тълпа викаше ура до забрава, той почувства да се заражда една нова радост в него, една нова сила. Той бе успял някак си да си пробие път. Пътят му към действителната борба е вече открит.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТ И ДЕВЕТА

Неизбежната реакция дойде, когато Дейвид бе въведен в камарата на общините и там се почувства незначителен, маловажен, без приятели. Той поведе упорита борба против това чувство. Смешно, но през тоя пръв ден, неговото главно насърчение дойде от лондонските полицейски сили.

Той отиде рано и извърши обикновената грешка — опита се да влезе в парламента през обикновения вход за публиката. Един полицай го спря и му обясни любезно къде се намира специалният частен вход. Дейвид мина през двора, заобиколи покрай статуята на Кромвел, покрай редиците автомобили край тротоара и цели ята гълъби, и най-сетне се промъкна през частния вход.

В три часа пристигнаха Нъджент и Бебингтън. Дейвид остана с едно смътно впечатление за една продълговата висока зала, равнодушни лица, спикерът с жезъл пред себе си; една смотолевена молитва, как повикаха неговото собствено име, как самият той бързо се отправи за задните редици. В душата му остана едно смесено чувство на смирение и възвишена цел; най-вече остана му убеждението, че неговата действителна работа е вече започнала.

* * *

Дейвид си нае жилище на Блънт стрийт, Батърси. Жилището му бе един малък апартамент на един горен етаж — спалня-дневна, кухничка с машина за готвене със светилен газ, една баня. Наем — една лира седмично, при условие мисис Тъкър, хазайката, да оправя леглото и да почиства стаите. В останалото Дейвид пожела сам да се грижи за себе си; той заяви даже, че сам ще си прави закуска, а това изненада мисис Тъкър твърде много.

Мисис Тъкър бе отчаяна от намерението на Дейвид да води спартански живот. Тя беше възрастна, приказлива ирландка със зелени

очи, пъпчиво лице и червени коси. Нейният мъж беше инкасатор на дружеството за светилен газ; тя имаше, освен това, двама неженени синове, чиновници в града. Когато Дейвид отказа да се съгласи хазайката да му готви закуска и вечеря, мисис Тъкър се залови усърдно да приказва по негов адрес. Тя въобще твърде много обичаше да приказва.

В края на януари Дейвид излезе из града по покупки и си купи един тиган.

Продавачката в магазина сметна, че е твърде мъчно да се опакова такава вещ като тигана и попита Дейвид дали не ще може да вземе тигана ей тъй, без опаковка. И тъй, Дейвид взе новия тиган неувит в нищо и го отнесе на Блънт стрийт 33, без да се срамува.

Обаче пред вратата на Блънт стрийт 33 се случи нещо. Един млад мъж с мушама и мека шапка — Дейвид го бе виждал няколко пъти напоследък да се навърта около къщата — внезапно изкара един фотоапарат и щракна една снимка на Дейвид. После непознатият поздрави с меката си шапка и бързо се отдалечи.

На следния ден в средата на първа страница в „Дейли газет“ се появи снимката на Дейвид под заглавието „Народният представител, мистър Тиган“, а под снимката — половин колона похвали за аскетичния живот на новия миньорски депутат от Северна Англия. Прибавено бе и едно късо, но хапливо интервю с мисис Тъкър, пълно с жаргон и закачки.

Лицето на Дейвид пламна от срам и отчаяние. Той веднага скочи от масата и избърза до най-близкия телефон, повика редактора на вестника и протестира с възмущение. Редакторът заяви, че съжалява, съжалява извънредно много, но не вижда нищо лошо в писаното. Просто една хубава шега, или?... Една действително великолепна шега?

Обаче Дейвид тоя ден отиде в парламента ядосан, чувстваше се унижен; надяваше се, че случката, може би, не е била забелязана. Напразна надежда. Посрещнаха го с насмешлив вик ура. Първото му прославяне — с подигравка! Той се изчерви и наведе глава; обзе го яд и срам: може и да са си помислили, че той сам е търсил да си направи такава евтина реклама!

Същата вечер Нъджент дойде в квартирата на Дейвид.

— Не е лоша за една лира седмично — забеляза Дейвид. — Не всичко е тука, разбира се. Оня проклет тиган е в кухнята.

Очите на Нъджент светнаха весело.

— Ти не бива да се тревожиш за такива глупости — каза той добродушно. — Може да имаш полза от това сред момчетата на север.

— Искам да им бъда полезен — каза Дейвид. — Кога, за бога, ще имаме тая национализация? Това е единственото разрешение. Ще чакаме ли да ни я поднесат на поднос?

— Ще трябва да чакаме, докато едно лейбъристко правителство я прокара — каза Нъджент тихо и се усмихна. — Дотогава карай със своите книжки и с тигана.

Последва ново мълчание. Нъджент продължи:

— Личната стойност на човека е от голямо значение. Има толкова много отклонения, дявол да го вземе, и странични вратички в играта, че човек може да се загуби в тях, ако не е внимателен. Никъде другаде не ровят тъй много в личните слабости на човека, както в обществения живот. Вземи, например, нашия приятел Бебингтън. Вярваше ли ти, той да се интересува от ония двадесет хиляди миньори, които са го изпратили в парламента? Пет пари не дава за тях! Той се интересува само за едно нещо — за Бебингтън! Човече, сърцето ти да се разкъса.

— Вземи другиго — Чалмърс. Боб Чалмърс беше абсолютно предан на каузата, когато дойде преди четири години. Сега го ухапа вече златният бръмбар. Държи се с хората на Клинтън... носи им полезни сведения и трупа с две ръце пари в Ситито.

— Друг един да ти кажа — Клегорн. Само че него го отнесе друга болест — висшето общество. Ожени се за жена от висшето общество. И сега да го видиш! Готов е да зареже всички комисии на света, само и само да не пропусне някой прием или забава заедно с високопоставената си съпруга.

Дейвид никога до сега не бе виждал Нъджент тъй жлъчен.

— Рано или късно и ти ще се сблъскаш с това. Ще се сблъскаш с покварата, както миньорът с минния газ. Покварата гъмжи навсякъде тука, Дейвид. Внимавай в барчето в камарата. Внимавай с кого сядаш да пиеш. Внимавай с Бебингтън. Знам, че говоря като по устава на някое църковно братство, но това си е то голата истина. Можеш ли да останеш верен на самия себе си, всичко останало е без значение.

Нъджент изгърси лулата си.

— С това завърших своята проповед. Чувствах, че трябва да я изпея. А пък след това, ако някога дойда тука и видя масата ти отрупана с разни покани, да знаеш, че толкова ще ми е приятелството с тебе.

* * *

Когато Дейвид седна край огъня, смълчан и замислен след като Нъджент си бе отишъл, на вратата се почука и мисис Тъкър влезе в стаята.

— Една дама иска да ви види — съобщи тя.

Дейвид видимо се сепна и се опомни от своите мисли.

— Една дама ли? — повтори той и изведнъж една луда надежда се породила в душата му. Възможно ли е, може ли да бъде Джени... Джени да се връща при него?

— Дамата е долу? Да я доведе ли?

— Да — прошепна той.

Дейвид застана прав, с поглед устремен към вратата. После изражението на лицето му изведнъж се измени; надеждата му се изпари тъй бързо, както се бе появила. В стаята влезе не Джени, а Хилда Барас.

— Да, за съжаление, аз съм — обади се тя със своята обичайна прямота, щом забеляза внезапната промяна в неговото лице. — Научих адреса ви от вестника тая сутрин.

— Недейте приказва глупости, Хилда — възпротиви се той. За него идването на Хилда беше извънредно голяма изненада, но след първото разочарование, стана му приятно.

Тя носеше скромен сив костюм и една скромна, но хубава лисича кожа. Той се усмихна. А най-чудното нещо беше, че и Хилда се усмихна; тя никога не бе се усмихвала, откакто я познаваше — или, във всеки случай, извънредно малко.

— Седнете — каза той. — Внезапното ви идване е за мен действително цяло събитие.

Хилда седна и свали ръкавиците си; ръцете ѝ бяха твърде бели, пълни и меки.

— Какво правите в Лондон? — запита той.

Тя фактически се засмя. Когато се смееше, ставаше много приятна; зъбите ѝ бяха много хубави. Беше станала много по-приятлива от преди. Нейното мръщение беше изчезнало; изглеждаше по-щастлива, по-самоуверена.

Хилда каза:

— Хирург съм. Може да не ви интересува, работя като доброволка в женската болница в „Сейнт Елизабет“, точно насреща — Клифорд стрийт, Челси.

— Чудесно, Хилда — каза той със задоволство.

— Нали? — В гласа ѝ нямаше вече сарказъм; говореше сърдечно и откровено.

— Значи харесвате професията си?

— Обожавам я — каза тя с внезапен жар. — Не бих могла да живея без моята работа.

„Това, значи, е предизвикало промяната в нея“, помисли си той инстинктивно. Точно тогава тя го погледна в лицето и с едно просто невероятно прозрение прочете мислите му.

— Държах се по-рано като скот, нали? — каза тя спокойно. — Бях същински скот към всички... и към себе си. Това мое посещение всъщност е едно изкупление.

— Надявам се, че ще го повторите.

— Много мило от ваша страна — отговори тя с признателност и се изчерви леко. — Аз ще бъда съвсем откровена. Страшно малко приятели имам в Лондон, ужасно, болезнено малко. Много съм затворена в себе си. Не мога да посрещам хора. Мъчно се сприятелявам. Но вас винаги съм ви обичала. Недейте ме разбира погрешно, моля. В мене няма никакви глупости от тоя род, нито капчица.

Дейвид застана пред нея, с ръце в джобовете си, с гръб към камината, загледан в нея.

— Аз ще вечерям... Какао и бисквити. Ще споделите ли вечерята ми?

— Да — съгласи се тя. — Какаото в тигана ли го правите?

Дейвид и Хилда пиха какао и хапнаха бисквити. Разговаряха, спориха. Тя му разправи за своята работа, за операционната зала, за жените, които оперирала. Той в известно отношение ѝ завидя... за тоя

действителен начин да помага на страдащото човечество, по един осезателен начин.

Но тя се усмихна.

— В мене няма човеколюбие. Само техника. Приложна математика. Хладнокръвно и съзнателно. — Тя добави: — Въпреки това, тая професия очовечи мене самата.

— По тая точка може да се спори — каза той.

И те отново заспориха.

Удари десет часа. Хилда стана да си отива.

— Трябва да ми дойдете на гости — каза тя. — Аз правя много по-хубаво какао от вас.

— Ще дойда — каза той. — Но аз правя по-хубаво какао.

Вечерта, когато произнесе своята първа реч в парламента, Хилда купи с нетърпение един вечерен вестник. Речта му бе привлякла внимание. Отзивът беше ласкав. Утринните вестници се произнесоха даже още по-ласкаво. Дори и „Таймс“ подчерта с ласкави думи откровеното и трогателно красноречие на новия депутат от Слискейл.

Хилда беше във възторг. Тя си помисли: ще го поздравя, трябва да му телефонирам, да го поздравя. Преди да постъпи дежурна, тя се обади на Дейвид по телефона и го поздрави горещо. „Може да е била малко повече разпалена в похвалите си, — каза си тя, — обаче речта беше великолепна.“ А естествено, тя се интересува само от речта.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТА

Една мъглива вечер, през ранната есен, след всеобщите законодателни избори, които доведоха до втория лейбъристски кабинет на мистър Рамзей Макдоналд, Дейвид и Нъджент излязоха от камарата и се спряха за малко на разговор.

Дейвид тоя път увеличи своето мнозинство с още две хиляди гласа. „Най-после! — помисли си той, когато сесията бе открита на 2 юли 1929 година, — най-после!“

Бяха изминали вече десет седмици, откакто лейбъристките министри бяха положили клетва. Джим Дъджън, с бричове и накривена шапка бе позирал извънредно любезно на фоторепортерите.

Министър-председателят по време на бързата обиколка из Съединените щати бе изпратил до конгреса на лейбъристката партия една телеграма: „Трябва да издигнем каменовъглената индустрия от упадъка, в който дългогодишни колебания и сляпа политика са я тласкали“.

Обаче сега по лицето на Дейвид се виждаше едно изражение твърде различно от едно тъй многозначително начало.

— Ще видим ли тая година закона за национализацията? — запита той Нъджент. — Това искам аз да зная.

Нъджент пристегна шалчето около врата си и отвърна:

— Да, към декември, ако е вярно това, което ми казаха.

Дейвид заби поглед в неизвестността на мъглата, която олицетворяваше някак си неговото настроение.

— Да, ще трябва да изчакаме, да видим какъв ще бъде текстът — каза той с въздишка. — Но на мен едно ми прави впечатление. Ние толкова много се мъчим да изглеждаме конституционалисти и да зачитаме стария ред, че никой от нас не намира време да вземе каквато и да е инициатива.

— Не става въпрос за време — отговори Нъджент бавно. — Прави ми впечатление, че правителството иска от нас да помним, че сме на служба, но не и на власт.

При тия негови думи Бебингтън излезе от преддверието зад тях.

— Ужасна вечер — забеляза той тихо. — Искате ли да ви поразходя към Уест Енд?

Дейвид поклати глава, без да говори, а Нъджент отговори:

— Не, благодаря.

Бебингтън се усмихна и се качи в колата си.

— Много чудно ми се вижда... — забеляза Дейвид със странен глас. — Тази кола на Бебингтън...

Хари Нъджент погледна крадешком към Дейвид; очите му гледаха с лека ирония изпод изпъкналите кости на веждите му.

— Може да са му я дали за неговите услуги към държавата — подхвърли той.

— Но сериозно, Хари — настоя Дейвид, без да се усмихва, — Бебингтън вечно се оплаква, че нямал частни приходи. А пък сега тази кола и шофьорът...

— Има ли смисъл да си сериозен? — Устните на Нъджент се разкривиха в необикновен сарказъм. — Ако искаш да знаеш истината, нашият приятел Бебингтън току-що стана член от управителния съвет на мините „Амалгамейтед Колижрийз“.

Съвсем неочаквано, на 11 декември законопроектът бе внесен в камарата. Докладван от председателя на Търговския комитет, подкрепен от министрите на правосъдието и на мините, законопроектът за пръв път бе представен в парламента официално. В камарата нямаше особено много депутати, нито пък се очакваше да се случи нещо по-важно. Цялата работа мина без драматичност, даже набързо. Дейвид слушаше и опасенията му ставаха все по-силни. Той не можа да разбере напълно значението на законопроекта; все пак, даже и сега още отначало, направи му впечатление, че приложението на закона е твърде ограничено.

Той стана бързо от мястото си, отиде в хола и протестира пред неколцина от членовете на комисията. Същевременно поиска и препис от законопроекта. Той даже упрекна Бебингтън, загдето тъй много бърза с прокарването на законопроекта. Същата нощ получи пълния текст. Едва тогава можа да схване значението на новата мярка. Неговото впечатление беше неописуемо. Той не само бе поразен. Той бе ужасен.

Дейвид стоя до късно през нощта, замислен; опита се да начертае своята линия на поведение. Обзе го решителност. Той разбра какво може да направи, какво трябва да направи.

На следния ден Дейвид отиде отрано в заседанието на парламентарната комисия на лейбъристката партия. Председателстваше Джим Дъджън. Той хвърли поглед върху книжата в своята папка, огледа масата със своя поглед на бухал, сетне зачете бързо:

— Дневният ред на камарата тая седмица предвижда разисквания върху безработицата, разисквания върху жилищната криза и на второ четене, законопроекта за каменовъглените мини.

Дейвид скочи на крака.

— Господин председателю — викна той, — може ли да запитам по дневния ред дали тоя законопроект изразява политиката на лейбъристката партия?

— Вярно, вярно! — обадиха се няколко депутати от лявото крило на комисията.

Дъджън ни най-малко не бе смутен. Той изгледа Дейвид любезно от главата до петите.

— Имате ли някакво основание да смятате, че той не изразява политиката на партията?

Дейвид се помъчи да запази спокойствие, но не можа да сдържи язвителния сарказъм в своя глас.

— Струва ми се, че тоя законопроект, в сегашния си вид е доста неуместен. Ние сме изпратени в тая камара да се борим за национализация. Ние се задължихме в един подписан манифест да облекчим трагичното положение в каменовъглените области и да реорганизираме индустрията от горе до долу върху национална основа. А как смятаме да го извършим? С един законопроект, който се гаври с даденото от нас обещание.

Настъпи мълчание. Дъджън потърка брадата си замислено и изгледа Дейвид иззад дебелата рогова рамка на очилата си.

— Вие едно нещо забравяте. Ние сме на служба тука, но не и на власт. Правителството е длъжно да прави компромиси.

— Компромиси ли! Това не е никакъв компромис. Законопроектът е съставен изцяло от притежателите на мините. Запазват системата на контингентите, изхвърлят предложените минимални надници, само залъгват с разпределението на районите...

— Един момент моля — прекъсна го Дъджън меко. — Аз гледам практически на нещата. Обичам да бъда изчерпателен. Какви точно са вашите възражения?

— Моите възражения ли! — Дейвид избухна. — Вие знаете, че този законопроект не дава никакво основно разрешение на нашите мъчнотии. Когато сравните нашите обещания с предложенията сега на правителството, става ясно, че цялата работа е една гавра.

— Но даже и така да е, как смятате вие, че би трябвало да бъде? — протестира Дъджън. — Не забравяйте своето положение.

— Точно това помня аз — заяви Дейвид, побледнял като восък от възмущение. — Аз искам само толкова... този законопроект да бъде изменен тъй, че да изразява нашите обещания и да задоволи съвестта на всички членове на партията. Тогава да го внесем в камарата. Ако ни бият, ще се върнем при народа със своя законопроект, но хората ще знаят, че сме се борили за тях. Не можем да имаме по-добър случай от този — да останем верни на себе си.

Отново се чу: „Вярно, вярно!“. От далечния край на стаята, обаче, общо взето около масата се понесе шепот на недоволство.

— Вие не разбирате ли — заяви любезно Дъджън, — че ние трябва да докажем на страната нашето умение да управляваме? От всички страни се чуват великолепни отзиви за начина, по който се справяме с управлението.

— Недейте се самозалъгва — отвърна Дейвид огорчен. — Осмиват ни. Четете вестниците на консерваторите! Ако ние изневерим на народа по този законопроект, тогава ще имаме само презрение от негова страна!

— Ред, ред! — изпъшка укоризнено Дъджън. — Не желаем оскърбления в редовете на партията. — Той премигна към Дейвид с добродушно отчаяние. — Нали се разбрахме по въпроса, че сме принудени да действаме бавно?

За пръв път се обади и Нъджент.

— Фенуик е прав — заяви той бавно. — По принцип не може да има спор по това, че трябва да се борим.

— Вие виждате — продължи Дъджън спокойно, — ние всички признаваме, че трябва да стане една пълна преоценка на човешкия труд. Ние сме принудени да действаме предпазливо, да спазваме конституцията. По дяволите, аз толкова обичам народа, че не мога да извърша нищо против английската конституция.

— Вие предпочитате нищо да не вършите. — Дейвид пламна от гняв. — Предпочитате да седите тука и да теглите министерски заплати, докато хиляди и хиляди миньори умират от глад със своето обезщетение за безработица.

При тия негови думи се чу силно роптаене и викове:

— Ред! Ред! Вземете си думите назад!

— Аз не мога да извърша политическо самоубийство за никого! — промълви Дъджън със зачервено лице.

— Такова ли е становището на комисията? — запита Дейвид и изгледа всички напрегнато. — Какво смятате да правите? Да удържите думата си или да я потъпчете?

— Аз имам намерение да докажа на хората, че не съм луд — каза Бебингтън хладно. — Предлагам да минем към следната точка на дневния ред, господин председателю. — Неговите думи бяха подхванати и от другите.

— Аз ви моля да разгледате отново текста на законопроекта — намеси се Дейвид с отчаян глас. — Аз не мога да повярвам, че отказвате да го измените. Оставете тогава за друг път въпроса за национализацията. Моля ви да вмъкнете поне една клауза за минималните надници.

Няколко гласове се обадиха:

— Следната точка на дневния ред, господин председателю.

— Аз не ви говоря за теории — извика Дейвид. — Аз ви говоря за мъже и жени.

— Вие ще имате случай сам да го измените, когато му дойде времето — отвърна Дъджън накратко. После заяви високо: — Слагам въпроса на гласуване. Който е за минаване към дневния ред...

Силен вик от страна на неговите поддръжници:

— Да се мине към дневния ред.

И комисията мина към следната точка от дневния ред.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ И ПЪРВА

Декемврийски следобед, мрачен и влажен. Артур седеше сам в канцеларията. Армстронг току-що бе излязъл. Бяха прекарвали един ужасен час; трябваше да решат кои да бъдат тези петдесет работници, които трябваше да си отидат. Бяха стигнали до съкращения, дотам се бе затегнало положението в „Нептун“.

Артур бе разисквал продължително с Армстронг. Той настоя да проучат и да проверят положението на всеки отделен работник, преди да го съкратят. Обаче съкращенията не можеха да търпят отлагане. Тия петдесет души трябваше да се прибавят към ония шестстотин, издържащи се от помощта за безработица, да увеличат мизерията и недоволството в Слискейл.

В гърдите на Артур се надигаше едно странно чувство и му причиняваше страшна болка — чувството, че е убил тия хора. Той вдигна ръка към главата си и пристисна чело, макар ръката му да трепереше. На вратата се почука, влезе Хъдспет със зачервено от яд лице; със себе си той водеше едно момче. Когато го блъсна в стаята, то застана намусено, с наведена глава. Момчето беше Берт Уикс, Артур го познаваше, син на Джек Уикс, кантарджия в мината. Един поглед беше достатъчен за Артур да разбере, че е имало някаква голяма неприятност и той настръхна.

— Какво има?

— Вижте! — каза Хъдспет и измъкна една кутия цигари и кутия кибрит. — Заловил го в оборите, в новата галерия на Глоб, седнал да пуши в оборите, при сламата... извинявайте, мистър Артур, но вие просто няма да повярвате. Моят помощник Форбс току-що го измъкна оттам!

Артур се загледа в цигарите и кибрита. В новата галерия на Глоб имаше минен газ; неотдавнашните проверки бяха установили присъствието на минен газ в опасни количества. Артур се страхуваше да погледне към младия Уикс от страх да не избухне.

— Вярно ли е?

— Аз само една цигара исках да изпуша — каза Берт Уикс. — Нищо не съм направил.

Артур изтръпна.

— Внесъл си кибрит в мината. Пушил си.

Уикс нищо не каза.

— Въпреки нарежданията — продължи Артур със стиснати устни, — въпреки всички мои предупреждения да не се внася пламък в Глоб...

Берт продължаваше да мачка каскета си. Той беше упорит и не искаше да се признае за виновен. Полуизплашено, полунамръщено, момчето каза:

— Тате казва, никога не е имало минен газ в „Нептун“. Той казва, наредбата против кибрита била празна работа.

Нервите на Артур не издържаха, всичко в него се скъса. Той изгуби власт над себе си, пристъпи към Берт и го удари с юмрук в лицето.

— Глупак такъв! — Той се задъха, сякаш бе тичал продължително. — Проклет глупак такъв! Какво искаш, да хвърлиш мината във въздуха ли? Да предизвикаш втора катастрофа? Махай се, махай се от очите ми. Уволнен си! Махай се, докато не съм те изритал!

Той хвана Уикс за рамото, завъртя го и го изхвърли през вратата. Момчето се претърколи на пода отвън в коридора и удари крака си в стъпалата. Артур тръшна вратата.

В канцеларията настъпи тишина. Хъдспет погледна бързо, изплашено към Артур. Погледът му беше инстинктивен, и Артур го долови.

— Заслужаваше си го — извика той. — Тъй му се падаше, да го уволня.

— Да, никой няма да държи на работа такъв негодяй като него — каза Хъдспет и продължи да гледа смутено към пода. — Сега ще отиде право при баща си, да му каже, дума да не става... на Джек Уикс, кантарджията.

Артур направи усилие да си възвърне самообладанието.

— Аз не го ударих силно.

— То ще каже, че едва не сте го убили. За кавга други като тях няма, целият им род са такива. — Той замлъкна и се запъти към вратата. — Най-добре да отида да видя — каза той и излезе.

Когато Берт Уикс стана, той се запъти право към склада, където баща му теглеше вагонетките, както идваха откъм шахтата. Удареното място на крака го болеше, и колкото повече мислеше за него, толкова по-силно започваше да го боли. Момчето започна да се страхува да стъпва на ударения си крак.

Бащата, Джек Уикс, щом видя момчето си да куца, спря да тегли.

— Какво има, Берт? — запита той.

С писклив, разплакан глас, момчето разправи на баща си и когато Джек чу всичко, отсече:

— Той няма право да удря.

— Удари ме — отговори Берт. — Събори ме на земята, ритна ме като бях на земята.

Джек натика бележника в джоба и стегна колана си.

— Той няма право да бие — повтори той. — Няма право да бие горкия Берт, само защото бил забравил в джоба си няколко клечки кибрит, преди да слезе в мината.

Той остави вагонетките и придружи Берт чак до болницата.

Д-р Уебър, младият управител на болницата, прегледа крака на Берт продължително и внимателно.

— Счупен ли е кракът? — запита Джек.

Д-р Уебър не вярваше кракът да е счупен. Всъщност, той беше почти сигурен, че кракът не е счупен, но човек никога не може да бъде сигурен, във всеки случай, не е умно да бъде сигурен.

— Трябва да направим една рентгенова снимка.

Джек се съгласи, че действително най-добре ще бъде да направят рентгенова снимка.

— Да остане момчето един ден в болницата, а? — подхвърли д-р Уебър любезно. — Какво ще кажете?

На Джек и Берт им се стори, че тъй най-добре ще направят при това положение. Сложиха Берт на легло в мъжкото отделение, а Джек отиде право в Института и потърси по телефона Хедън в неговото бюро в Тайнкасъл.

— Ало, ало — извика той внимателно. — Том Хедън ли е на телефона? Тук Джек Уикс, Том. Нали ме познаваш, Том, кантарджията на „Нептун“!

— Какво има? — чу се гласът на Хедън по жицата.

— Момчето ми Берт — каза Джек твърде жаловито. — Нанесен му е побой. Трябва да ме изслушаш да ти разправа, Том.

Цели пет минути Хедън слуша на другия край на жицата, с телефонната слушалка на ухо; слушаше намръщен, хапеше усилено ноктите на ръцете си и плюеше мъничките парченца върху папката пред себе си.

* * *

Два часа по-късно, когато Артур прекоси двора и се върна в канцеларията от една обиколка из мината, той завари Хедън седнал да го чака в канцеларията. Щом видя Хедън, Артур изтръпна; студени тръпки го полазиха. Хедън не стана, а продължи да стои на стола, като закован.

— Какво има този път, Хедън? — запита Артур.

Хедън вдигна една линия от масата и се заигра с нея.

— Вие знаете какво има — каза той.

— Ако сте дошли за Уикс — каза Артур, — не мога нищо да направя. Уволних го за грубо неподчинение.

— Тъй ли?

— Заловиха го да пуши в Глоб. Вие знаете, че там имаме минен газ.

Хедън кръстоса краката си спокойно, все още с линията в ръка. Той не бързаше, но най-после каза:

— Берт е в болницата. — Хедън каза тия думи на линията.

Нещо в сърцето на Артур сякаш се преобърна. Стана му лошо. Той спря да бърше ръцете си с кърпата.

— В болницата ли? — А след малко: — Какво има?

— Предполагам, че кракът му е счупен.

— Не вярвам — извика Артур. — Нищо не съм му направил. Мистър Хедспет беше тук. Той ще ви каже, че нищо не съм му направил.

— На Берт ще му направят утре рентгенова снимка... тогава ще стане ясно дали му няма нищо. По нареждане на д-р Уебър. Идвам направо от болницата.

Артур прежълтя като восък; почувства слабост в коленете, принуди се да седне на ръба на прозореца.

— За бога, Хедън — каза той с тих глас, — какво смятате да предприемете сега?

Хедън остави линията.

— Вижте, Барас. Да ви кажа направо. Днес вие сте избухнали и сте нанесли побой на един работник. Може да сте му счупили и крака. Въпросът е много сериозен. Не става дума за възвръщане на работа. Има углавна отговорност. Аз съм представител на всички работници, колкото са останали още в мината, а само пръста си да мръдна, всички ще напуснат.

— Каква полза ще имат от това? — каза Артур. — Те искат да работят, не искат да напускат.

— Работниците са длъжни да бъдат солидарни. Каквото засяга един от тях, засяга всички. Тая мина „Нептун“ ми е дошла до гуша. Няма да търпя никакви произволи.

Грубият глас на Хедън съвсем обърка Артур.

— Знаете ли вие как съм се трепал аз като роб в тая мина? — запротестира той със слаб глас. — Каква цел преследвате?

— Ще го узнаете много скоро — отговори Хедън. — Свикали сме събрание в Института. Работниците са силно раздразнени. Аз само ви предупреждавам. Няма полза сега да правите каквото и да е. Свършено е вече. Хлътнали сте в кашата. В страшна каша сте хлътнали.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ И ВТОРА

Събранието в Института се откри в шест часа. То бе кратко. Хедън нареди тъй, че то да излезе кратко. Политиката на Хедън беше много ясна: той не искаше никакви усложнения, абсолютно никакви усложнения. Неговата политика беше да сплаши Артур, да го остави двадесет и четири часа в неизвестност и тревога; после, на следния ден, да отиде при него, да започне преговори: възвръщане на Джек Уикс, обезщетение и още нещичко, за да излезе пазарлъкът още по-хубав.

Но преди всичко, политиката на Хедън беше да се прибере рано у дома си, да смени чорапите си — чорапите му бяха много мокри, защото краката му твърде много се потяха — да си obuе сухи чорапи и да седне да си изпие чая, после да се разположи в стола до огнището, с лула в уста.

Хедън не беше вече тъй млад както преди, амбициите му бяха вече мъртви. Омразата от неговите младини сега само тлееше. Неговата политика все още си беше енергична, но се командваше по-малко от неговата глава, отколкото от неговите крака.

Хедън ускори работите на събранието, сръза Джек Уикс, възприе изказаното накратко мнение на Хари Огъл, след това избърза да стигне навреме влака в шест четиридесет и пет за Тайнкасъл.

* * *

Когато Джек Уикс излезе от Института пет минути след Хедън, той очевидно съвсем не беше доволен. Заслиза бавно по стъпалата, с твърде оскърбен вид, и веднага бе заобиколен от голяма тълпа работници, любопитни да чуят от него подробности, а най-вече Джек Риди и неговите хора.

Хората на Джек Риди бяха само част от любопитните, но те, все пак, не бяха другите, а бяха малко по-други. Повечето от тях бяха

млади мъже, не приказваха много, но всички имаха цигари в джоба си, макар и да бяха безработни. Техните лица си приличаха странно много едно на друго. Във всяко едно от тия лица се четеше грубост, като че ли неговият притежател не иска вече за нищо да знае. Лицето на Джек Риди беше също като тях — сякаш едно време е искал да знае, но че сега вече за нищо на света пет пари не дава. Като го гледаше човек, оставаше с впечатлението, че ако Джек Риди се засмее, лицето му ще се начупи.

— Какво стана? — запита Джек Риди, като си проби път сред навалищата.

Джек Уикс му каза.

Настъпи злобно мълчание.

— Помощта за безработица беше намалена в началото на месеца, както и обезщетението за уволнение.

Риди се загледа в лицето на Уикс с изцъклени очи. Имаше нещо зловещо в неговото внушително лице. Той запита със своя груб, предизвикателен глас:

— Какво смята да направи Хедън? Ще обяви ли стачка?

— И през ум не му минава. — Джек Уикс кипеше от възмущение. — Изгубил си е куража. Нищо не иска да направи.

— Нищо ли не иска да направи? — повтори Джек Риди почти сам на себе си. — Тогава ние трябва да направим нещо.

— Трябва да устроим нова демонстрация — каза Уд.

— Демонстрация ли? — каза Джек Риди свирепо и с това се изчерпа въпросът за демонстрацията.

Джек Риди се бе надявал страшно много, че след случая с Берт Уикс, Хедън ще обяви стачка. Една стачка означава масово действие, а масовото действие е единственият начин да се излезе на глава с управата. Няколко души вън от работа нищо не значи, но всички да напуснат работа — това вече значи нещо: значи да ударят „Нептун“ здраво, значи да им покажат своята сила, значи действие, действие! Обаче, сега, в края на краищата, няма да има никаква стачка!

Челото на Джек Риди се набръчка болезнено. Лицето му придоби вид на някакво странно нямо животно, изправено пред тежък мисловен проблем. Той изръмжа:

— От вашето събрание нищо не излезе. Трябва да устроим друго събрание. Трябва да направим нещо. Слушайте, момчета, масово

събрание в осем. Разбирате ли? Разгласете навсякъде! В осем часа масовото събрание!

Джек Риди поведе хората си с накуцване към Салютейшън и влезе вътре. Той не си послужи с ръце, за да отвори врата на Салютейшън, а просто я изтласка с рамене и нахълта. И другите нахълтаха по същия начин.

Салонът на Салютейшън беше пълен. Берт Емър си беше зад тезгяха.

— Здравей, Берт — каза Джек Риди със зловеща дружелюбност. — Какво ще пиете, момчета?

Момчетата казаха кой какво ще пие и Берт напълни чашите. Никой не плати, и Берт се засмя, сякаш го заболя.

— Напълни пак, Берт! — каза Джек Риди.

Берт премигна и лицето му стана още по-жълто, обаче той пак напълни чашите. Търговията с алкохол е много чудновата търговия и за Берт Емър беше много по-добре да работи с Джек Риди и неговата дружина, много по-добре.

Берт посегна да си вземе назад стъклото с уиски, но преди да може да го докопа, Джек Риди задигна стъклото от тезгяха и отиде на една маса в ъгъла. Всички отидоха подире му и седнаха на масата.

На масата имаше няколко души, седнали преди тях, но те веднага станаха и отстъпиха местата си. Джек и неговата дружина седнаха и започнаха да разговарят.

Те продължиха да седят на масата и да разговарят, да разговарят и да пият, докато изпразниха стъклото. Колкото по-дълго стояха на масата, толкова повече хора се трупаха около тях, слушаха ги, приказваха, пиеха. Шумът стана ужасен, докато най-послед изглеждаше като че ли всички наведнъж приказват и разискват яростно — уволнението на Берт, малодушието на Хедън, премахването на обезщетението за уволнение, надеждите им за новия закон за мините.

Само един човек не приказваше — Джек Риди. Джек седеше на масата, с неподвижни очи, втренчени пред него. Той не беше пиан, никакво количество не може да го напие, това беше най-лошото в него. Неговите устни бяха свити и прибрали; той стискаше зъби, като че ли се мъчеше да ухапе собственото си озлобление.

Животът беше докарал Джек Риди до това състояние на озлобление; в душата му имаше само мъка; измъчените му очи не

виждаха нищо друго на света, освен мъка. Катастрофата в „Нептун“ бе направила Джек Риди такъв... и войната... и мирът... унижението и мизерията, нищожната помощ за безработица; болките, мъките и унижението, безпомощната мизерия; отчаянието на душата е по-лошо от глада.

И в тоя момент, както Джек седеше тъй на масата, вратата се отвори с трясък и в салона се втурна Хари Кинч. Хари беше внук на същия оня Уил Кинч, който се бе втурнал веднъж преди години в Салютейшън, когато Рамедж месарят бе отказал да му даде едно кокалче за неговата малка Алиса. Но сега имаше една разлика. Хари се интересуваше много повече за политиката от Уил. Хари държеше в ръка последния брой на „Аргус“. Той застана в един миг пред другите, сетне извика:

— Има го във вестника, момчета. Има го най-сетне! — Гласът му преградна. — Продали са ни... Изиграли са ни!...

Всички очи се насочиха към Хари Кинч.

— Има го във вестника... новият закон... най-голямото мошеничество на света. Нищо не са ни дали, момчета. Нищичко... — Той отново се задъха.

Възцари се гробно мълчание. Те всички знаеха какво им бе обещано. Надеждите на всички в залата несъзнателно се бяха насочили към закона.

Джек Риди пръв се раздвижи.

— Дявол да го вземе! — каза той. — Дай да го видя тоя вестник. — Той грабна вестника и зачете.

Всички се наведоха над него, натискаха се, проточиха вратове, гледаха във вестника, където черно на бяло се виждаше по какъв начин е било извършено предателството срещу тях.

— Дявол да го вземе! — извика Джек отново. — Така е! — Тогава той изрева: — Отивам в Института. Който иска, да върви с нас!

Силни викове отговориха на неговите думи. Всички се втурнаха подир него. Цялата тълпа се втурна към изхода и навън в мрака; втурнаха се към Института, начело с Джек Риди.

Пред Института се бяха насъбрали много повече работници — повечето от младите работници в „Нептун“, съкратени от работа, всички съкратени още отначало. Всички бяха доведени сега до крайно

отчаяние от вестта за новия закон... за окончателното погребване на техните надежди.

Джек изтича нагоре по стъпалата на Института и се обърна към мъжете в мрака. Изпитото уиски бе превърнало неговото озлобление в отрова; цялото му тяло гореше сега от тая отрова. Той чувстваше, че приближава неговия час, часът, за който бе страдал, за който се бе родил.

— Другари — извика той, — е, сега научихме новината. Изиграни сме. Подхлъзнаха ни с динена кора, както Хедън днес ни я подложи. Изиграха ни, както винаги са ни изигравали, въпреки всички свои обещания! — Той се задъха, пое силно въздух, със светнали от злоба очи. — Не искат нищо да направят за нас, да ни помогнат! Никой не иска да ни помогне. Никой! Чувате ли, никой! Ние трябва сами да си помогнем. Ако не си помогнем сами, никога няма да се измъкнем от калта. Как живеем ние? Какво получаваме? Един хляб дори не получаваме, момчета; няма гориво, няма дрехи, няма обувки за децата. За най-малкото нещо ни хващат за гушата да нидушат. Един сух хляб и малко маргарин, и то не стига да нахраним децата! Недейте ми разправя, че нямало пари. Страната е натъпкана с пари, банките пращат от пари, милиони и милиони. Недейте ми разправя, че нямало храна. Изхвърлят рибата в морето, горят кафето и житото, колят свинете и оставят месото да се вмирише, а пък ние тука умираме от глад. Ако това е добър обществен строй, момчета, господ с гръм да ме удари на място. — Гласът му се повиши: — Ние не можахме да го разберем, когато стана катастрофата в тая проклета мина „Нептун“ и изби стотина души. Не го разбрахме и през войната, когато избиха с милиони хора. Но сега, бога ми, разбираме го вече! Момчета, не можем да търпим повече! Трябва да направим нещо. Ако не направим нищо, тъй ще си измрем като кучета. — Гласът му се превърна в див, лудешки крясък: — Аз ще направя нещо, момчета, и който иска, да върви с мене. Ще започна още тая минутка. Ще отида да им покажа в тоя „Нептун“, където двамата ми братя умряха. Сега ще отида да ѝ видя сметката на мината, момчета. Отивам да си разчистя сметките. Ще дойдете ли с мен, или няма да дойдете?

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ И ТРЕТА

Начело на повече от стотина души, Джек Риди се втурна към „Нептун“. Втурнаха се така, както навремето се бяха втурнали към дюкяна на Мърчисън, преди двадесет години.

Но сега имаше повече хора в тълпата, много повече. Мината беше по-голяма примамка от един дюкян. Мината беше като фокус, в който всеки звук и всяка ярост на техните души се събират. Техният живот и смърт, техният труд и надници, тяхната пот и кръв — всичко беше размесено с черния прах на мината.

Мъжете нахлуха в двора на мината, начело с Джек Риди. В двора беше тихо, канцеларията беше затворена, вратата на шахтата зееше като входа на грамаден гроб. Нямаше никой долу в мината, никаква нощна смяна, жив човек нямаше долу в „Нептун“. Дори и складът изглеждаше запустял, макар пазачите да бяха там, заедно с дежурните на помпите.

Двамата механици на помпите бяха в машинното отделение зад помещението с шкафчетата. Двамата машинисти се казваха Джо Дейвид и Хю Галтън. Тълпата се запъти към машинното отделение. Пръв ги чу Галтън. Един от прозорците на машинното отделение беше наполовина отворен, за да излиза горещината и миризмата на масло; Галтън, възрастен човек, с къса посивяла брада, надникна през прозореца.

Тълпата се беше вече задала иззад ъгъла, стотина души и повече, и всички лица се обърнаха към Галтън, застанал на високия прозорец на машинното отделение.

— Какво има? — извика Галтън към тях.

Джек Риди издигна лицето си нагоре към него и извика:

— Излез оттам! Елате тука!

В отговор на това Галтън се дръпна навътре и тръшна прозореца. Минаха около десетина секунди, чуваше се само бавното хлопане на помпите. Изведнъж някой изрева нещо и изпрати една тухла в прозореца. Стъклото се строши, звукът на парчетата за миг надви на

шума и на хлопането на машините. Това беше достатъчно за тълпата. Джек Риди изтича нагоре по стъпалата и се втурна в машинното отделение, последван от десетина души. Втурнаха се през вратата и нахълтаха вътре.

В машинното помещение беше извънредно светло и горещо, изпълнено с миризма на масло и шум.

— Какво, по дяволите, търсите тук? — каза Джо Дейвид.

Той беше около четиридесетгодишен човек, със сини работнически дрехи, по риза, със запретнати ръкави, с някакъв парцал, засукан около врата му.

Джек Риди изгледа Джо Дейвис изпод вежди, сетне му каза бързо:

— С тебе нямаме никаква разправия. На вас няма нищо да направим. Искаме само да излезете. Вън.

— Върви по дяволите! — каза Джо Дейвис.

Джек се нахвърли върху Джо Дейвис и го хвана през кръста. Двамата се сборичкаха и се бориха около една минута. Другите ги гледаха, докато най-сетне в боричкането си двамата прекатуриха тенекията с масло. Тенекията беше голяма, маслото се разля по масата и потече в сандъка с факли.

Само един човек видя, когато маслото потече в кутията с факлите, но той извади цигарата от устата си и я подхвърли във факлите. Запалената цигара падна право сред факлите.

В този момент Дейвис се подхлъзна и падна; заедно с него падна и Джек отгоре му. Тълпата се втурна, грабнаха Дейвис, нахвърлиха се сетне и срещу Галтън; изтласкаха ги навън от машинното помещение.

След това всичко се разви с извънредно голяма скорост. Никой не го извърши. Всички го извършиха. Започнаха да хвърлят сечива, ключове и едно тежко желязо върху бавнодвижещите се бутала. Най-голямата пакост бе причинена от тежкото желязо. То попадна върху кръстоглава, отхвърлено бе от него със страшна сила и се удари с шум в главния цилиндър; пукна главния цилиндър и попадна в зъбчатите колела. Последва страховито трошене на желяза, съскане на пара. Главните машинни части се разкриваха, огънаха се, натрошиха се със страшен трясък. Цялото помещение се раздруса из основи, и машините спряха.

Тогава мъжът, който бе хвърлил цигарата, извика като да бе направил голямо откритие:

— Гори, гори! Гледайте, момчета, ей там гори!

Всички погледнаха към сандъка с факлите. Отначало от него излизаха мънички пламъчета, обаче за няколко само мига от малките пламъчета лумнаха грамадни пламъци и запълзяха със страхотна бързина из цялото помещение, нацапано и напоено с масло. Мъжете погледнаха към безжизнените машини, втурнаха се към изхода и се промъкнаха през изхода в голяма паника. Джек Риди остана последен. Джек винаги си беше досетлив. Той отиде при резервоара с масло и отвори крана. Около една минута той се побави да наблюдава как маслото изтича бавно, сетне бързо изскочи навън и тръшна вратата зад себе си.

Навън работниците се трупаха на двора. Отначало пламъци още не се виждаха, само кълба от гъст дим, но скоро се показаха и пламъците, големи огнени езици.

Подпалвачите се оттеглиха на разстояние от пожара; пламъците осветяваха тънките разкривени лица. Вълни от горещ въздух достигаха до тях в студената нощ. После, когато пламъците зализаха покрива на машинното отделение, циглите на покрива започнаха да пукат и да отскачат. Изумително беше как циглите пукаха и отскачаха. Отскачаха от покрива както грах от барабан; една, две, три, цяла градушка от цигли се изсипа на двора. Всяка цигла описваше във въздуха великолепа, красива дъга, сетне се разбиваше в циментовите плочи на двора.

Тълпата се оттегли още по-надалеч, притиснаха се към стените на канцеларията, заизлизаха и през вратата на двора. Сега те вече освободиха Галтън и Джо Дейвис. *Добре е, добре е сега, може да ги освободят.* Галтън се затича в главната канцелария, изтича на телефона. Те го оставиха да телефонира. *Добре, добре, нека си телефонира сега.* Нова градушка от нажежени цигли се изсипа... Помещението с електрическите табла светна и започна да пращи.

Галтън започна да телефонира бясно. Телефонира на Артур, на Армстронг, на пожарната команда. Телефонира и в бюрото на работническия синдикат в Тайнкасъл. Съобщи и в борсата, предупреди всички в околията, които биха могли да помогнат в това бедствие.

После Галтън изтича от канцеларията да види какво още може да се спасява. Когато изскочи от канцеларията, една нажежена цигла профуча покрай главата му, само на няколко сантиметра от него. Плочата се разби в пода на канцеларията и парчетата се разпръснаха весело. Едно от нажежените парчета отскочи в коша с непотребни книжа. Тъй се подпалиха канцелариите.

Тогава дойде полицията. Родам, старши полицаят, и десетина полицаи от най-близкия участък. Галтън се присъедини към полицаите и изтича заедно с тях в помещението с противопожарните приспособления. Там Джо Дейвис беше разгънал вече маркучите. Издърпаха маркучите навън, съединиха ги с водопроводната тръба. Маркучите се издуха, започнаха да подрипват насам-нататък и да стрелят вода от десетки дупки. Някой ги бе продупчил. Маркучите не можаха да свършат никаква работа.

* * *

Артур и Армстронг пристигнаха едновременно. Артур тъкмо четял в своята стая, когато Галтън му телефонираше, пък Армстронг се готвел да си легне. Двамата се втурнаха към групата мъже пред противопожарното помещение. Докато пламъците отскачаха нагоре и хвърляха върху тях светлини и сенки, те се събраха на трескаво съвещание, после Артур изтича до канцеларията си да телефонира. Той намери канцеларията отвътре в пламъци.

Най-сетне пожарната команда пристигна и скачи един маркуч с водопровода. Тънка струя вода започна да съска сред пламъците. Втори маркуч съединиха, втора струя вода започна да съска, но струите бяха тънки и слаби. А разполагаха само с тия два маркуча.

Сега събитията започнаха да се развиват с все по-голяма скорост и суматохата от миг на миг ставаше все по-голяма. Мъже тичаха насам-нататък, с ниско наведени глави. Запалени греди и нажежени тухли падаха. Пламъците поглъщаха всичко — дърво, въглища, тухли, камъни и метал. Пламъците всичко унищожаваша. Трясъци и гърмежи се чуваха от време на време и ехтяха из целия град, подобно на оръдейна стрелба откъм морето.

Половината от склада беше вече срутена, когато Хедън пристигна в мината. Той се затича от гарата към мината, в осветената като ден нощ, но с мъка си пробиваше път сред тълпата. Тъкмо когато се мъчеше да се промъкне в двора на мината, две пожарни коли от „Амалгамейтед Колижрийз“ се зададоха по улицата с голям трясък. Хедън се метна върху стъпалото на втората кола и тъй влезе в двора на „Нептун“.

Машинното помещение, пожарното помещение, стаята за електрическите табла и помпеното помещение, бяха вече унищожени. Вятърът — силен студен вятър — сега раздухваше пламъците под разрушения покрив на канцеларията. Горещината беше страхотна.

Хедън свали палтото си и се присъедини към пожарникарите от „Амалгамейтед“. Един след друг маркучите започнаха да изпращат силни водни струи върху пламналия склад: водни пари се виеха на кълба заедно с пушека, грамадна завеса от пара и дим бавно се разстиляше над цялата околност. Започнаха да издигат стълби. Мъже се заизкачваха по тях, сечаха, потяха се. Тъй измина нощта.

Когато пукна зората, пожар вече нямаше; само тук-там огънят още тлееше. Сивата студена светлина на утрото разкри картината на злощастиято и разрушението.

Артур, облегнат на една стълба, бе впил очи в разрушената надземна част на мината. Въздишка се изтръгна от гърдите му. Той знаеше, че нещо по-страшно става долу в мината. Изведнъж той чу някой да вика:

— Хедън!

— Тук съм Армстронг — извика Хедън. — Трябва веднага да поставите две нови помпи.

Армстронг изгледа Хедън и продължи да крачи. Той отиде при разрушените от пламъците кули над шахтите, където Артур беше застанал до празната кабина. С прегракнал глас Армстронг каза:

— Трябва веднага да потърсим нови трансмисии за помпите. Трябва веднага да телефонираме в Тайнкасъл, докато не е станало късно.

Артур бавно издигна глава. Веждите му бяха зацапани от пушек и сажди, очите му бяха възпалени от дима, цялото му лице беше разстроено.

— За бога — прошепна той. — За бога, дано имам сили да изтрая.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА

Ричард Барас, полупарализиран, полупобъркан, все още лежеше на легло. Откакто бе получил удар, все тъй, години наред бе лежал той и едва можеше да говори; само пъшкаше, когато Артур търпеливо му обясняваше всичко около работите в „Нептун“.

Дже и пожарът в мината, изглежда, не го трогна. Той дори се закиска и загледа сина си злобно, когато Артур му обясни — с много прости думи и внимателно, както се говори на дете.

Днес Ричард Барас знаеше, че те се събират в неговата къща, за да решат какво да правят с разрушената мина... с неговата мина, с неговата мина „Нептун“.

Черни потоци от мисли и омраза, години наред текли бавно из неговата душа, сега придойдоха като буря. Той реши да стане.

Не беше лесно да стане. Движенията бяха многобройни и сложни. Той се изви на една страна, изправи се на лакът, претърколи се от леглото. Ричард Барас тупна на пода на колене, препълзя на колене до прозореца и се изправи бавно... това беше най-мъчната част, но той най-сетне успя да го направи... После Ричард облече своята роба.

Обличането на робата му отне близо пет минути... ръцете му с такава мъка се движеха. Отначало той започна да облича робата наопаки, но, в края на краищата, успя да я облече.

После той предпазливо излезе от стаята и заслиза по стълбите.

Само по един начин можеше да се слезе по стълбите. Перилата бяха безполезни; перилата можеха само да го задържат и да му пречат. Не! Единственият начин беше да застане съвсем прав върху най-горното стъпало и да гледа право пред себе си, като плувец, когато ще се хвърля във водата, сетне да раздвижи изведнъж краката си. По такъв начин краката слизат по стълбата доста бързо, но е много важно да не поглежда към краката си и да не мисли за тях.

Ричард слезе по този начин долу и застана в хола, извънредно доволен от себе си, послуша се. Те са отгатък в трапезарията. Той чуваше ясно гласовете им и бавно запристъпва към вратата на

трапезарията. Да, там са, той чува техния разговор, продължава да се ослушва. Добре, много добре! Ричард се наведе и коленичи върху покрития с плочи под, загледа през ключовата дупка. Ричард виждаше и чуваше всичко.

Бяха насядали всички около трапезата, на единия край мистър Банермън, на другия — Артур. Леля Кари се виждаше, също и Хилда, Адам Тод...

— Това е една оферта — каза мистър Банермън. — Аз така го смятам... една оферта.

Артур отговори:

— Никаква оферта не е. Отвратително е, оскърбително е.

Ричард долови тревога в гласа на Артур и се зарадва. Артур изглеждаше потиснат, безнадежден. Говореше, с чело, облегнато върху едната си ръка. Ричард се закиска в себе си.

Мистър Банермън оправи своя монокъл с черна широка панделка и каза плавно:

— Аз повтарям, че е оферта... единствената оферта, получена досега, една действителна оферта, плащане в брой.

Мълчание. Тогава Адам Тод заяви:

— Не е ли възможно да се изчерпи водата от галерията? Да се построи нов склад, нови сгради? Нима е съвсем невъзможно?

— Кой ще даде парите? — извика Артур.

— Ние сме говорили вече по това — каза мистър Банермън и се престори, че съвсем не поглежда към Артур, макар че през цялото време все него следеше с крайчеца на окото си.

— Жалко — прошепна Тод отчаяно. — Много жалко.

Ново мълчание. После Хилда заговори решително.

— Не бива да се създават повече тревоги на Артур. Аз само толкова ще кажа. Сега както е, той не ще може да издържи.

Раменете на Артур увиснаха; той закри още повече лицето си с ръце и каза с мъка:

— Много е мило от твоя страна, Хилда. Но аз зная какво си мислите всички сега. Мислите си, в каква безнадеждна каша съм забъркан. Всички си мислите сега, че това нещо никога нямаше да се случи, ако баща ми беше тук.

Отвън на вратата лицето на Ричард пламна от самодоволство. Той не можеше да разбере за какво действително се отнася, но

виждаше, че има някакви мъчнотии, че имат нужда от него да ги оправи. Те ще го повикат.

Артур заговори и каза глухо:

— Аз винаги хленчех за правда. Ето, най-после я имам! Ние изстискахме хората, наводнихме мината, изморихме работниците. Сега пък, когато аз се опитвам да направя всичко за тях, хората се обърнаха, наводниха мината и ме разсипаха.

— Да не се отвличаме от въпроса — каза мистър Банермън твърде сухо. Той намести своя монокъл и погледна към Хилда. — Положението е точно тъй. Ние сме изправени от една страна пред разстроена мина, наводнени галерии и изгорена машинария. От другата страна е тази оферта — да се откупи „Нептун“, да се откупи цялото непроизводително предприятие, с всичко както е в тоя момент, ако мога тъй да се изразя, с извинение, заедно с наводнението в него.

— Те знаят много добре, че могат да се отърват от водата — каза Артур с огорчение. — Аз съм похарчил хиляди лири за тия подземни пътища. Мината е най-хубавата в цялата област, и те го знаят много добре. Те не предлагат дори и една десета от стойността на мината. Цяла лудост е да се приеме офертата.

Хилда каза:

— Да предположим, че приемем офертата?

Мистър Банермън се поколеба, свали монокъла си, започна да го разглежда.

— В такъв случай ние ще се отървем от дълговете си.

Хилда изгледа мистър Банермън мрачно. Това *ние* особено много я дразнеше, защото мистър Банермън с нищо не беше засегнат, мистър Банермън никакви дългове нямаше. Хилда запита доста остро:

— Кои са те?

Мистър Банермън нежно намести монокъла си.

— „Мосън & Гаулън“ — каза той. — Да! Мистър Джозеф Гаулън води преговорите.

— Защо не отидеш при тоя Гаулън? — каза Тод ненадейно, като се обърна към Артур. — Опитай се да се разбереш с него... Пазари се с него. Кажи му, че не искаш да продадеш в брой, че искаш да станеш съдружник с него. Искай му едно място в съвета, акции, колкото да бъдеш заедно с него, Артур. Ако се разбереш с Гаулън, всичко ще е наред!

Артур бавно се изчерви:

— Идеята е великолепно, Тод. Но, за нещастие няма никаква полза. Аз я опитах, знаеш ли. — Той се изправи пред тях и извика с неочакван изблик на огорчен цинизъм: — Аз ходих при Гаулън преди два дена. Опитах се да му се продам. Вие го познавате какъв е той. Той най-напред се издигна, като изигра Милингтън във фабриката, подхлъзна го от фабриката, изигра другарите си акционери при покачването. Никога не е извършил досега в живота си нещо почтено. Всичко, каквото притежава днес, е спечелено все с измама... от потта на работниците, от подкупи за договорите, от голямо надувване в цените на мунициите. Но аз преглътнах всичко, опитах се да му продам душата си.

Артур се разтрепери и замлъкна.

— Просто щяхте да се смеете, да бяхте там да слушате. Той си игра с мене като котка с мишка. Най-напред започна да разправя колко голяма чест съм му направил, обаче нашите идеи малко се различавали. Започна стъпка по стъпка... някои забележки тук, някое обещание там, докато най-сетне аз прокълнах всичко, в каквото съм вярвал досега. И когато ме върза за ръцете и краката, най-сетне ми се изсмия в лицето и ми предложи служба помощник-управител на „Нептун“.

Продължително мълчание.

Мистър Банермън каза:

— Мога ли да запитам тогава какви нареждания ще ми дадете?

— Нали ви казах да я продадете? — Артур стана рязко, за да сложи край на цялата разправа. — Продайте и тая къща на Гаулън. Гаулън и нея иска. Може и аз, помощник-управител да му стана... все ми е тая.

Отвън на вратата, застанал на колене, Ричард Барас беше зинал, наблюдаваше през ключовата дупка. Лицето на Ричард беше червено, страшно разстроено. Той не можеше да разбере ясно за какво става въпрос вътре. Но той разбираше със своя нещастен размътен мозък, че има мъчнотии в „Нептун“, които само той може да оправи. Освен това, те всички бяха забравили за неговите способности да прави и невъзможното възможно. Великолепно! Той се отпусна и седна върху плочите на пода. Вътре вече бяха престанали да разговарят, а и той се

поизмори да стои на колене, та искаше да седне малко по-удобно, да може по-добре да мисли.

Изведнъж, както бе седнал на пода, вратата на трапезарията се отвори и всички се зададоха. Тяхното неочаквано появяване накара Ричард да направи едно рязко движение и той се претърколи на гръб. Те се стъписаха пред по-скоро жалкото, отколкото смешно положение на тоя човек... недъгав, но весел, хитър, почти откачил... Обаче Ричард не им обърна внимание. Той седна на плочите на вестибюла, изглежда ги много лукаво и се изсмя. Ричард се закиска.

Всички го изгледаха с мъчително съчувствие, а Хилда изтича и извика:

— Горкият ми татко!

Артур остана прав в хола, с поглед впит в Адам Тод, който от толкова години го бе подтиквавал да плува срещу течението.

Артур каза ненадейно:

— Хайде да отидем в Тайнкасъл, Тод. Искам да се напия.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ И ПЕТА

През следващите няколко дни Ричард Барас лежа в леглото твърде отпаднал. Хилда беше настояла твърдо да не става от леглото. Той сега беше толкова слаб, тъй неуверен при ходене, щото Хилда, преди да си замине за Лондон, настоя той най-малкото да не излиза от спалнята навън. Ричард се изплаши. Престори се, че ще се държи както му поръчват; стана послушен и мирен, изпълняваше всичко, каквото му кажеше леля Кари.

Всичките му мисли бяха насочени сега към неговата велика идея да възстанови своята мина „Нептун“. Целият следобед в петък той беше тъй възбуден от своята идея, че просто не можеше на едно място да се сдържа. Както си стоеше в стаята, сякаш чук някакъв чукаше в главата му, а кожата на главата му беше изопната като кожата на барабан.

После той заспа и когато се събуди, видя Артур пред себе си в стаята.

— Добре ли си, татко? — запита Артур и когато погледна баща си, тъга се изписа на напрегнатото му лице. Артур не можеше да гледа тоя нещастен, сломен, глупав старец, нито да чувства неговите хитри, кървясали очи да се насочват върху него, без да го обземе тъга. Той каза: — Искях да дойда при тебе, татко, да поприказвам малко с тебе. Можеш ли да разбираш какво ти казвам?

Може ли да разбира!... Това нахалство накара кръвта на Ричард да нахлуде в главата му. Той изведнъж се сви.

— Сега не. Друг път.

— Прави ми впечатление, татко — настоя Артур благо, в желанието си да предотврати разрива, — че няма да бъде зле да продадем тая къща, да купим някоя друга, по-малка. Ти виждаш...

— Сега не — прекъсна го Ричард. — Утре може би. Сега не искам да слушам. Друг път. Просто не искам да слушам. Сега не. — Той се облегна в своя стол със затворени очи и не пожела да слуша, докато най-сетне Артур се принуди да се откаже и излезе от стаята.

Ричард нямаше намерение засега да говори с Артур. Не, разбира се! Той ще диктува своите условия на Артур по-късно, когато възстановяването на „Нептун“ бъде завършено.

В тоя момент той отвори изведнъж очите си и се сепна, неговият мътен, но трескав поглед се впи в белия таван. *Какво беше?* Ах, да, спомни си. Мътното изражение изчезна от лицето му, тъпите му очи се навлажниха и светнаха. Как не му дойде по-рано на ума, как, защо? В мината, разбира се, в неговата мина „Нептун“! Великолепна е тая негова страшна, но бляскава идея! Той трябва да им се наложи като отиде лично в „Нептун“.

Целият разтреперан от вълнение и възбуда, Ричард стана и слезе долу.

Дотук всичко добре. Няма никой тъдява; всички са заети, загрижени, отчаяни. Той се промъкна във вестибюла, взе набързо цилиндъра си и го натисна върху главата си. Косата му не беше подстригвана от дълго време и остана да стърчи изпод цилиндъра разрошена, но Ричард не искаше и да знае. Това не го интересуваше сега. Той се измъкна на пръсти през входната врата и залитна върху стъпалата отпред.

Цялата работа беше едно страшно начинание, но Ричард и за това не искаше да знае. Той измина стъпалата и площадката с едно бързо втурване и, макар да залитна на няколко пъти, най-сетне се намери долу на тротоара, насетне... *свободен!* Вярно е, залиташе и насмалко да падне, но и залитането няма никакво значение, щом като той тъй скоро ще се отърве и от залитането и от биенето на чукове в главата му, от нервните тръпки, от всичко... от цялото това ужасно съзаклятие срещу него.

Ричард беше толкова хитър, че реши да не отиде по обикновения път до „Нептун“... тоя път сигурно е под наблюдение и ще го спрат. Не, не! Той знае какво да прави. Той реши да тръгне по околния път, зад гората и през нивите, през Снук... и право в „Нептун“, откъм задния двор. Той се захили от радост на тоя свой бляскав контра удар. Чудесно, чудесно!

Само че напоследък бе валяло много, та тоя път беше кален и хлъзгав. Проливният дъжд беше оставил големи локви из дирите на колелата, пък Ричард не можеше да вдига краката си. Той скоро цял се

оплеска с вода и кал, като залиташе и спираше, докато най-сетне стигна до прелеза на горния край на Слюс Дийн.

Пред прелеза Ричард се спря. Прелезът представляваше за него непреодолимо препятствие. Ричард видя, че ще трябва да се покатери през прелеза, обаче... не можеше да издигне крака си повече от една педя, пък прелезът беше висок три педи. Ричард не можа да се прехвърли през прелеза, и сълзи затрептяха на мътните му старчески очи.

Сълзи на ярост, да, на страшна ярост. Той не е победен, не! Прелезът е само част от съзаклатието срещу него. Той трябва да победи и прелеза, тоя прелез съзаклятник. Разтреперан от ярост, Ричард вдигна ръце и се хвърли върху прелеза. Коремът му се удари в най-горната дъска на прелеза; за един миг Ричард остана в равновесие върху най-горната дъска на прелеза, ритна с крака сякаш плува, сетне се прекатури и... мина отвъд. *Чудесно, чудесно, той мина прелеза!* Ричард падна тежко по лице, зарови главата си в една локва и остана тъй да лежи запъхтян, зашеметен... от устата му потекоха два реда слюнки.

* * *

Ричард лежа доста дълго в локвата, защото при силното падане нещо трябва да се бе скъсало в главата му, а пък калта разхлаждаше отвън удареното място. Но той най-сетне стана, да, той стана... най-напред се изправи на лакът, после на колене и най-сетне се изправи на крака. Виеше му се малко свят, беше изгубил шапката си; лицето, дрехите му, ръцете му бяха страшно изцапани с кал. Но няма значение! Той е отново на крака, върви! Той отива в „Нептун“!

Тоя път вървенето беше много по-трудно... цялата дясна половина на тялото му беше като схваната.

Ричард продължаваше да върви... зад гората по пътеката към Снук, залиташе, влачеше краката си по земята... гологлав, изцапан с кал... но червените му кървясали очи бяха неотлъчно втрени в кулата на „Нептун“, издигащи се над къщите.

Той се опита да върви по-бързо, но не можеше; струваше му се, че в „Нептун“ става нещо... заговор или катастрофа... че той няма да

успее да стигне навреме. Тая мисъл го вбесяваше.

Заваля дъжд, тежък проливен дъжд. Дъждът започна да се излива върху него и върху старата му разголена глава. Дъждът изми и оправи надолу дългата му сива коса, започна да влиза в очите му, да ги пълни с калта, довлечана от косата му, премрежи очите му.

Ричард се спря; дъждът бе измил всичката му ярост. Той застана неподвижен под проливния дъжд. Изплаши се. И изведнъж Ричард се разплака. Сълзите му се размесиха с дъжда. Той започна да се движи сяпмо напред, искаше да намери подслон.

В края на редицата къщи по брега на Снук се намираше една малка кръчма, известна под името „Дърварска почивка“ — една бедна, окаяна кръчмица, наета от една вдовица на име Сузана Мичел. Никой не отиваше там, само най-бедните работници. Но Ричард отиде в тая кръчма.

Той се втурна вътре, сякаш довеян от бурята и дъжда, и застана на каменните плочи, цял във вода, залиташе върху краката си като стар пияница. Само двама души имаше в кръчмата, облечени в памучни дрехи работници, седнали да играят домино. Те изгледаха Ричард и се засмяха. Те не го познаваха и го помислиха за някои стар мераклия, пийнал малко повечко. Единият от тях смигна на другаря си и се обърна към Ричард.

— Ей, дядка — каза той, — сигурно си ходил на сватба, както виждам.

Ричард го изгледа; нещо в неговата външност, тъй както беше целият във вода и се клатушкаше на краката си, им се видя смешно. Двамата мъже се задрусаха от смях.

Единият от тях хвана Ричард за раменете и го насочи към дървената пейка на прозореца. Ричард падна върху пейката и зарови със своята схваната ръка из джоба си за кърпичка. Когато издърпа кърпичката, една монета падна и се търколи по каменния под. Половин лира.

Другият мъж взе монетата от пода, изплю се върху нея и се ухили.

— Ей, дядка — каза той, — ти голям юнак си бил бе! Половин лира, гледай ти, половин лиричка.

Ричард нищо не разбра от думите му. Мъжът почука силно върху тезгяха и викна:

— Три чаши от парливата!

Ричард взе чашата, подадена му от работника и изпи каквото имаше в нея. В чашата имаше уиски. Това уиски го накара да се задави, но го и затопли: чукът в главата му започна отново да бие. Изпитото уиски го накара да си спомни и за „Нептун“. Ричард сметна, че дъждът е спрял вече.

Той си спомни, че е Ричард Барас, собственик на мина „Нептун“, човек с достойнство и богатство. Той пожела да излезе, да се махне оттук, да отиде в „Нептун“. Той стана с усилие от пейката и залитна към вратата. Смехът на мъжете го последва.

Когато Ричард излезе от „Дърварска почивка“, дъждът бе спрял, небето се беше изяснило. Силното слънце, греинало по Снук, заблестя в очите на Ричард и го накара да зажуми. Но сред ослепителната светлина той различи и кулите на „Нептун“, издигащи се с някаква небесна слава. „Нептун“, неговата мина „Нептун“, „Нептун“ на Ричард Барас! Той се запъти през Снук.

Пътуването през Снук беше едно странно и страшно пътуване. Ричард Барас вървеше съвършено несъзнателно, без да си дава сметка за нищо. Краката му се спъваха в изквасените от дъжда височинки, затъваха в калните локви на неравната земя. Краката отказваха да го слушат и го поваляха безпощадно. Той пълзеше и се катереше, продължаваше да се валя като някакво чудновато земноводно животно. Но той за нищо не си даваше сметка. Той не чувстваше кога пада, кога се изправя и пак пада.

Неговото тяло беше мъртво, умът му беше мъртъв, обаче духът му летеше към една велика жива цел! „Нептун“, мината „Нептун“, славата на тия възвисени кули на „Нептун“ привличаха неговия дух и го крепяха. Всичко останало беше само един смътен кошмар.

Но той не стигна до мината „Нептун“. Насред пътя през Снук, Ричард падна и не стана вече. Последните лъчи на залязващото слънце, когато удариха през опустошените от пожара кули на мината, осветиха неравната почва и го откриха там, мъртъв вече. Неговата безжизнена ръка, протегна напред, стискаше една шепа кал.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ И ШЕСТА

Дойде денят на третото четене на законопроекта за мините, сега вече ловко окастрен и украсен с изменения, предложени от опозицията.

Седнал със скръстени ръце и сковано лице, Дейвид слушаше пререканията. Един след друг правителствените привърженици ставаха да изброяват с какви мъчности е принудено да се бори правителството; да изреждат какви неимоверни усилия прави правителството и ще продължава да прави за тяхното преодоляване. Изгарян от възмущение, Дейвид чакаше да го забележи окото на спикера. Той трябва да говори. Не е възможно да седи равнодушно, когато се извършва това предателство. За това ли е работил той, за това ли се е борил и е посветил своя живот?

Докато очакваше да го забележат, всички негови усилия през последните години изпъкнаха пред очите му: неговите скромни наченки в бюро на федерацията; борбата му през тинята на местната партизанщина; продължителните му и непрестанни усилия през тия последни години... напрежения, борби; спомни си как влагаше цялата си душа и сърце в своята работа. И каква полза, когато с тази безплодна мярка, това потъпкване на всяко обещание, тая гавра с правдата, ще означава края.

Дейвид изправи рязко глава, изпълнен от яростна решителност и впи своите разширени очи в спикера.

На трибуната сега беше застанал Стон, старият Огюст Стон. Тоя човек беше започнал като радикал, беше се прехвърлил в либералска карта, за да разцъфне през време на войната отново като истински консерватор. Стон, майстор на политическата софистика, хитър като стара лисица. Застанал сега на трибуната, той хвалеше законопроекта с надежда да стане лорд, когато дойде ред да оповестяват новия списък с новите аристократи.

— Кой в тая камара — заяви той гръмко, — ще посмее да твърди, че в сърцето на английския миньор се таи макар и сянка от

нелоялност? В това отношение, никога по-верни думи не са бивали произнасяни от тези на депутатата Бъро, изразени така поетически от него. И наистина, аз моля камарата да ми позволи снисходително да възпроизведа тия негови думи. — Стон изду устните си напред и зачете: — Виждал съм миньора като работник, и няма по-добър от него. Виждал съм го като политик, и няма по-мъдър от него. Чувал съм го като певец, и няма по-гласовит от него. Виждал съм го да играе футбол, и той е просто страшен. Но във всички свои дела той е лоялен, сериозен и храбър...

— Ох, боже мой — изпъшка Дейвид, — докога ще продължава това?

Той си спомни за опожаряването на „Нептун“ — едно действие на саботаж, само по себе си една неоправдана лудост, но все пак само един израз на бунта на миньорите срещу своята съдба. Душата му пламна от бурно възмущение, когато една след друга лицемерните думи се нижеха от устата на тоя лукав Стон. Той хвърли бърз поглед към Нъджент, седнал до него. Наджънт чувстваше лицемерието не по-зле от него, обаче в Нъджент имаше по-голямо примирение, нещо като фатализъм, и той го караше да приема по-лесно неизбежното.

Когато Стон най-после стигна до своята заключителна реч и си седна след един победоносен поглед към камарата, Дейвид скочи на крака. Той зачака напрегнато неподвижен, и улови погледа на спикера.

Пое дълбоко дъх; въздухът навлезе в неговите гърди бавно, болезнено и сякаш се разля по цялото му тяло като една голяма вълна на решителност. В тоя миг той реши да направи едно невероятно, отчаяно усилие; да изправи срещу законопроекта силата на своята цел в живота. Той пое наново дъх...

— Слушах разискванията целия следобед. Бих желал от все сърце да мога да споделя възхищението на моите уважаеми колеги от тоя законопроект. — Мълчание. — Но докато аз слушах техните загладени речи, неволно се замислих за хората, за които уважаемият депутат преди мене тъй поетически спомена. Тая камара знае, че аз на няколко пъти обърнах нейното внимание върху бедственото положение в минните области в тая страна. Аз неведнъж съм канил тоя уважаем депутат да ме придружи до моята избирателна околия, да види със своите собствени очи ужасното и безнадеждно отчаяние, което пълни

улиците там. Да види дрипавите мъже, жени и деца с разбити сърца, малките деца с глада, изписан по техните лица.

Ако уважаемият депутат бе приел моята покана, представям си, как би извикал от изумление и би казал: *Как въобще живеят тия хора?* Отговорът е, че те не живеят. Те само съществуват в едно унило, деморализирано състояние и носят един тежък товар, толкова понетърпим, защото пада най-тежко върху слабите и младите.

Уважаемите господа народни представители, без съмнение, ще станат и ще ми кажат, че се отдавам на прекалена сантименталност. Нека ми бъде позволено да им обърна вниманието върху докладите на училищните лекари в моята околия, където те ще намерят пълно потвърждение на фактите. Децата страдат по липса на облекло, деца без обувки, деца, далеч под нормалното тегло, деца недоразвити от недохранване. *Недохранване!*

Вярвам, че уважаемите господа народни представители са достатъчно интелигентни да разберат значението на тия вежливи хвалебствия. — Горчиво възмущение отекна сега в гласа на Дейвид. — Аз на два пъти чух един уважаем колега да излиза с предложението камарата да събере волни пожертвувания, за да облекчи страданията в тия минни области. Може ли да има нещо по-позорно от това? Изтощени до крайния предел на своите сили, тия хора не искат милостиня от вас. Те искат правда! Тоя законопроект не им дава никаква правда. Той им прави услуга само на думи, той е чисто лицемерие.

Не схваща ли тая камара, че каменовъглената индустрия е по самото си естество различна от всички други индустрии? Тя е единствена по рода си. Тя не е само един начин за добиване на каменни въглища. Тя е основната индустрия, която доставя суровия материал за половината от цветущата индустрия на тази страна. А хората, които доставят тоя единствен жизнен материал с опасност за своя живот, ние ги оставяме в мизерия и глад.

Вярва ли, който и да е от господа народните представители, честно и почтено, че тоя неуместен и лицемерен законопроект ще спаси окончателно индустрията? Ако има някой да вярва в това, аз го каня да стане и да го заяви.

Нашата сегашна минна система е израснала по пътя на случайности — не като последица от стопански причини, но по

исторически и лични причини. Както е казано вече, нейният план е съставен не върху геологически, а върху лични съображения. Дават ли си сметка моите уважавани колеги, че ние сме единствената важна държава производителка на каменни въглища в света, където все още няма държавен и обществен надзор над самия минерал? Две държавни комисии препоръчаха горещо национализирането на минералите, за да може държавата да реорганизира каменовъглените области върху модерни научни основи.

Сегашното правителство, преди да дойде на власт, пое задължение да национализира мините. А по какъв начин изпълнява то сега своето задължение? Като продължава хаоса, търси слепешком един изход посредством старата система на конкуренцията, прилага ограничения на производството, намалява производството; вместо да разшири пазарите, то субсидира затворените мини, за да стоят в бездействие, а работническата класа — производителите на богатства в тая страна — я изпраца на улицата със стотици и хиляди.

Аз предупреждавам тая камара, че вие може да продължавате за едно късо време по този начин, обаче краят неизбежно ще бъде един — израждането на работника и разрушаване на нацията като цяло.

Гласът на Дейвид се повиши:

— Вие не можете да изсмучете нова кръв от жилите на миньорите, за да съживите индустрията. Техните жили са останали вече без кръв. Просяшки надници и глад съществуват в минните области още преди войната, когато уважаемият депутат преди мене казваше на народа на тази страна, че е достатъчно да избием достатъчно германци, за да живеем в мир и благосъстояние до края на живота си. Нека камарата да обърне внимание. Аз не мога да осъдя миньорското съсловие на нови години на глад.

Той спря, и гласът му отново стана убедителен, почти умолителен:

— Предлаганият законопроект по самото си естество допуска пропадането на малките мини паради конкуренцията на големите тръстове. Нима това по себе си не налага минаването на тая индустрия в ръцете на държавата? Камарата не може да затвори очите си пред обстоятелството, че има изработен план за национализирането на индустрията, за премахване на разхищенията за заработване с най-

голям рандеман, за намаляване косвените разходи и цените, за засилване консумацията на двигателната сила.

Последва една последна пауза, после гласът на Дейвид достигна своята най-висока точка на страстен апел:

— Аз апелирам към камарата в името на честта и съвестта, да разгледа изложения от мене случай. И преди камарата да пристъпи към гласуване, аз моля господа народните представители да не изневеряват на хората и на движението, които ги изпратиха тука. Аз ги моля да обсъдят още веднъж своето положение, да изхвърлят тая палиативна мярка, да изпълнят обещанието на правителството и да внесат един незабавен законопроект за национализация.

Настъпи гробно мълчание, когато Дейвид си седна, мълчание, изпълнено едновременно с нерешителност и напрежение. Камарата, без да ще, попадна силно под впечатлението на току-що произнесената реч. Тогава Бебингтън, с тон на хладнокръвно нехайство подхвърли:

— Уважаемият народен представител от Слискейл очевидно вярва, че правителството може да национализира мините със същата леснина, с която се изкарва едно позволително за куче!

Настана едно раздвижване в камарата, неприятно, неопределено. Тогава именно последва историческата атака на Базил Истмън. Тоя народен представител, млад консерватор от задните редици, прекарваше редките си посещения в камарата в една унаследена сънна болест, но имаше, в замяна на това, едно рядко парламентарно дарование, и то го правеше твърде ценен за неговата партия. Той умееше да подражава до съвършенство всякакви животински гласове. И сега, събуден от своя обичаен сън при споменаването на думата куче, той се изправи в своя стол и веднага излая също като изплашено куче.

Камарата се сепна, затаи дъх, сетне се закиска. Кискането се засили, превърна се в смях. Камарата избухна във весел смях. Няколко народни представители станаха, въпросът бе поставен на гласуване, започна преброяването на гласовете. Един щастлив завършек за една криза!

Когато депутатите се запътиха към бюфета, Дейвид се измъкна от камарата.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ И СЕДМА

Дейвид не почувства нито унижение, нито злоба при своето поражение в камарата по закона за мините; само силна тъга го обзе и го потисна като товар. Заключение на подигравка на Бебингтън не му причини болка. Присмехът на Истмън и смехът на камарата не предизвика в него никаква злоба.

Той напусна камарата и заскита из парка Сейнт Джеймс. Потънал в тежки мисли, той излезе от парка и тръгна по Адмирал Арч; той несъзнателно бе заобиколил покрай Мол, а там шумът надви над неговата тежка тъга. Дейвид се спря за един миг и се загледа в потока на живота — мъже и жени бързаха по всички посоки; такситата, омнибуси, автомобили тичаха като реки пред неговите очи, надбягваха се, летяха, вдигаха врява, сякаш всеки един отчаяно се стремеше да излезе пръв. Дейвид се загледа, мъката в неговите очи се усили. Бясното бързане се превърна в неговите очи в символ на живота на хората... на живота на хората, в който всички се движат само в една определена посока, както уличното движение. Напред и все напред, винаги все в същата посока, всеки за себе си.

Той се извърна от гледката и от бясното бързане на движението, отдалечи се бързо, отиде в Хеймаркет; закрачи бавно към подземната железница в Пикадили, взе си билет и се качи в следващия влак.

На гара Батърси Дейвид слезе от влака и се запъти по Блът стрийт. Чувстваше се уморен, когато влезе в № 33 и се заизкачва по стълбите с известно облекчение. Обаче мисис Тъкър го спря преди още да се бе изкачил наполовина.

— Д-р Барас ви търси по телефона — каза тя. — Тя ви търси няколко пъти, но не искаше да каже нищо.

— Благодаря, мисис Тъкър — каза той.

— Тя каза да ѝ се обадите щом се върнете.

— Много добре.

Мина известно време, докато успя да набере номера на Хилда, но щом даде свободно, Хилда веднага се обади. Само една секунда се

зачу телефонния сигнал и гласът на Хилда се обади. Хилда бе на телефона и чакаше.

— Дейвид — каза тя, — целия следобед се мъчих да ви намеря.

— Какво има? — запита той.

— Не мога да ви кажа, ах, не мога да ви кажа по телефона, но се отнася за жена ви.

— Джени? — каза той сякаш на себе си.

— Да — отговори тя.

Последва ново мълчание, само за миг, после той заговори бързо, почти несвързано:

— Видяхте се с Джени ли? Къде е тя? Кажете ми, Хилда. Знаете ли къде е Джени?

— Трябва да дойдете при мене — отговори тя изкъсо. — Или ако искате мога аз да дойда при вас. Не можем да говорим по телефона.

— Добре, добре — съгласи се той набързо. — Ще дойда при вас още сега.

* * *

Тя сама му отвори. Той погледна към Хилда напрегнато и почувства как сърцето му бие силно от нетърпение и припряност. Той затърси с поглед нейното лице.

— Какво има, Хилда? — каза той. — Нещо лошо?

— Джени дойде днес в моята клиника.

— Болна ли е? — По лицето му веднага се изписа загриженост.

— Да, болна е.

— В болницата ли е?

— Да, доста тежко болна е, Дейвид, страх ме е. — Хилда все още продължаваше да отбягва погледа му. — Дойде днес следобед при мене. Тя не знае колко тежко болна е. Само дойде да пита за мене, защото ме познавала...

— Сериозно ли е положението й? — запита той тревожно.

— О, да... маточни усложнения... така ми се струва.

— Ще ми разрешат ли да я видя? — запита той.

— Да. Аз мога да наредя. Ще телефонирам сега. — Тя се поколеба, все още отбягваше да го погледне в очите. — Или ако искате

да дойда и аз с вас?

— Не, Хилда — прошепна той, — сам ще отида.

Той зачака, докато тя взе телефона и говори с дежурния хирург. Когато Хилда каза, че въпросът е уреден, той ѝ благодари набързо и излезе. Чувстваше, че силите му го напускат. Стори му се за миг, че ще припадне, и се залови за една ограда. Стана му противно, че се принуди да се улови за оградата, защото се страхуваше, че Хилда може да го наблюдава от своя прозорец, но нямаше сили да върви направо. Един грамофон от долните етажи свиреше „Ти си радост на моето сърце“. Всички свиреха и пееха сега тая песен... Лондон беше луд по тоя шлагер.

Вратарят на болницата беше един старец с очила, стар и бавен, затова Дейвид малко се забави, въпреки обаждането на Хилда по телефона. Той зачака пред стаята на вратаря, докато старецът говори с дежурната от отделението по вътрешния телефон.

Асансьорът бавно се изкачи и Дейвид застана пред болничното отделение. Джени, жена му, е вътре в това отделение. Сърцето му започна да бие лудо, до задушаване. Той последва сестрата в стаята.

Джени! Най-сетне, пред него се намира Джени, жена му Джени, в крайното легло, в хубавото крайно легло, цялото в бяло, зад хубава бяла завеса. Познатото и мило лице на жена му Джени се показва сред хубавата, странно внушителна белота на болничната стая. Сърцето на Дейвид се преобърна в гърдите му и заби още по-лудо. Той затрепери с всяка частица на тялото си.

— Джени — прошепна той.

Милосърдната сестра хвърли поглед към него и се отдалечи.

— Джени — прошепна той отново.

— Аз знаех, че ще дойдеш — каза тя и му се усмихна слабо със своята някогашна въпросителна и умолителна усмивка.

Сърцето му замря, той не можеше да продума нищо, само се отпусна на стола край леглото. Най-жалко му стана като видя очите ѝ; те го гледаха като очите на пребито куче. Страните ѝ бяха покрити с тънки червени жилчици. Тя все още беше хубава и нямаше състарен вид, обаче хубостта ѝ беше доста повехнала. Имаше измъчения вид на изтощен човек.

— Да — каза тя, — аз вярвах, знаех, че ще дойдеш. Смешно беше да отида при д-р Барас, но когато се разболях не исках да отида

при чужд човек. Бях чувала за Хилда Барас. И понеже бяхме приятелки с нея в Слискейл... затуй отидох при нея! Ох, аз си знаех, че ще дойдеш...

Дейвид виждаше, че й е драго като го вижда. Но нямаше нищо в нея от онова страшно вълнение, което изгаряше самия него. Само една слаба, свенлива радост, че го вижда.

Той направи опит да я заговори.

— Добре ли ти е тука? — запита той.

Тя се изчерви, засрамена донякъде от мисълта, как би нарекла по-рано сегашното си положение. И каза несръчно:

— О, да, добре съм. Знам, че е държавна болница, но сестрите са много мили. Държат се като възпитани дами. — Гласът й беше малко прегракнал. Зеницата на едното от нейните отчаяни очи беше разширена, черна, по-голяма от другата.

— Радвам се, че си добре.

— Да — каза тя. — Никога досега не бях ходила в болница. Помня, когато баща ми си счупи крака... — Тя му се усмихна пак, и нейната усмивка го прониза... в очите й отново се появи раболепието на пребито куче.

Дейвид каза с тих глас.

— Да беше ми писала, Джени?

— Четох за тебе — каза тя. — Четох много за тебе във вестниците. Знаеш ли, Дейвид... — нейният глас изведнъж се оживи, — знаеш ли, че веднъж мина край мене на улицата? По улица Странд... мина край самата мене.

— Защо не ми се обади?

— О... мислих да ти се обадя, после не посмях. — Лека червенина заля пак страните й. — Бях с един приятел.

— Разбирам — каза той.

Настъпи мълчание.

— Значи дошла си да живееш тук в Лондон — каза той най-после.

— Да, тъй е — каза тя смирено. — Лондон някак си страшно ми хареса. Градините му, магазините и другото. Бях добре, дори много добре. Не искам да мислиш, че съм била зле през цялото това време. Бях и добре. — Тя се спря и протегна ръка към чашата с вода край леглото.

Дейвид бързо се пресегна за чашата и я подаде на жена си.

— Смешна чашка — каза тя. — Също като малко чайниче.

— Жадна ли си?

— О, не, само в стомаха ми нещо... Скоро ще оздравея. Д-р Барас ще ме оперира, щом се засия — каза тя почти с гордост.

— Да, Джени — съгласи се той.

Тя му върна чашата и го погледна. Нещо в неговите очи я накара да сведе очи надолу. Последва мълчание.

— Съжалявам, Дейвид — каза тя най-после. — Съжалявам, ако не съм се държала добре с тебе.

Сълзи се появиха в неговите очи. Известно време не можа да каже нищо, после прошепна:

— Ти ще оздравееш, Джени. Само това искам от тебе.

Ново мълчание, после тя изведнъж започна да плаче. Тя зариде безмълвно, с лице заровено във възглавницата. От очите ѝ, плахи като на пребито куче, сълзите потекоха безмълвно.

— Ох, Дейвид — задъха се тя, — срам ме е да те гледам.

Сестрата дойде.

— Хайде, хайде вече — каза тя. — Смятам, че стига толкова за тая вечер. — И тя застана пред тях безстрастна, сурова.

Дейвид каза:

— Ще дойда пак, Джени. Утре.

Тя се усмихна през сълзи.

— Да, ела утре, Дейвид. Непременно.

Той стана, наведе се и я целуна.

Сестрата го изпрати до вратата и каза студено:

— Вие трябваше да знаете, че не е позволено да се целува никой в болницата.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ И ОСМА

Следобед, в един и половина часа, Дейвид потегли към болницата. Той знаеше, че още е много рано, но не можеше да стои спокойно в стаята и да мисли как оперират Джени. Джени, жена му, днес ще бъде оперирана... и то от Хилда!

Историята на Джени сега му беше съвсем ясна; тя му бе казала това-онова, откъслечно, беше поизлъгала тук-таме, винаги с украшения, но както винаги, жалко пропадеше в опитите си да преиначи действителността. Когато дошла най-напред в Лондон, постъпила на работа в един голям магазин.

Обаче работата била напрегната, много по-тежка отколкото в Слатери, а заплатата била малка, много по-малка, отколкото нейният оптимизъм ѝ позволявал да си въобразява.

Скоро Джени си намерила приятел. После друг приятел. Приятелите на Джени отначало били същински джентълмени, но накрая се държали като същински скотове.

Стори му се много чудно, че Джени толкова малко си дава сметка за своето собствено положение. Беше сломена, беше пропаднала, но не била тя виновна:

— Мъже, Дейвид — плачеше тя, — няма да повярваш, Дейвид, но не искам мъже да видя повече, докато съм жива.

* * *

Джени си беше все същата. Когато той ѝ донесе цветя, тя остана извънредно доволна, не защото се наслаждаваше толкова много от красотата им, но защото по този начин щеше да докаже на сестрата, че е нещо по-горе от другите в отделението. Той подозираше, че Джени трябва да е скроила някаква историйка за милосърдната сестра... без съмнение, някаква загладена, романтична историйка. Също тъй се

държа Джени и когато той нареди да я поставят в отделна стая... това показваше пред сестрата какво високо мнение има той за нея.

Тя даже и в болницата си оставаше все още романтична. Невероятно беше, но факт. Когато порица скотщината на мъжете, тя го помоли да бъде тъй добър и да ѝ подаде червилото от нейната ръчна чанта, скрита от нея в шкафчето край леглото. Тя си беше скрила едно мъничко огледалце под масичката, за да може да се понагласява преди неговото идване. Огледало беше забранено в болницата, обаче Джени си го бе скрила; *искала да бъде файн за него*, каза тя.

Дейвид въздъхна, когато се запъти покрай брега към болницата. Той се надяваше, че всичко в края на краищата ще се оправи... той се надяваше за това с всичката си душа.

Той погледна към часовника над входа на болницата. Много рано е още, извънредно рано. Той не може да чака навън да виси на улицата; трябва да влезе. Мина покрай стаята на портиера и се изкачи горе. Изкачи се на втория етаж, където беше Джени и седна в прохладния, висок вестибюл.

Много врати се отваряха към тоя вестибюл... към стаята на Хилда, към стаята на милосърдната сестра, към чакалнята. Но една двукрила стъклена врата привлече неговите очи... вратата към операционната зала. Той впи поглед в тая врата към операционната... двукрила врата с млечно стъкло и почувства болка при мисълта какво става сега зад тая врата.

Дежурната сестра, сестра Клег, излезе от отделението. Тя не беше сестрата от операционната зала. Сестра Клег го изгледа с благ упрек и каза:

— Много рано сте дошли. Току-що започнаха.

— Да, знам — отвърна той. — Не можах да изтърпя.

Тя отмина, без да го покани да влезе в чакалнята. Просто го остави там и там остана той, облегнат с гръб в стената, да не пречи на минаващите, за да не му кажат да се махне оттам; очите му не се откъсваха от стъклената врата на операционната зала.

Както наблюдаваше вратата, стори му се, че тя става прозрачна и той започва да вижда какво става вътре. Той често беше виждал операции във военната болница; той и сега виждаше всичко ясно, като да се намира вътре в залата.

Точно в средата на залата има една метална маса... не толкова маса, колкото някаква лъскава машина, с лъскави лостове и колела, за да може да се обръща и извира в странни и чудновати положения.

Хилда е от едната страна на тая лъскава маса, асистентката на Хилда — от другата; няколко милосърдни сестри се трупат около тях, сякаш се натискат върху масата, да видят какво е сложено върху нея. Всички са в бяло, с бели шапки и бели маски, но всички имат черни, лъскави ръце. Ръцете им са мокри, гумени и гладки.

Залата е много гореща, шуми от кипене на вода и съскане на пара. Край главата на масата стои асистентът с упойката, седнал върху един валчест бял стол, с металически цилиндри и червени тръби край себе си и с грамадна червена торба. И този асистент е жена, но много спокойна и важна. Големи цветни стъкла с антисептични разтвори са поставени край масата; подноси с инструментите на Хилда. Хилда не поглежда инструментите, тя просто протяга своята черна гумена ръка, пхат един инструмент в нейната ръка, и тя започва да работи с него.

Хилда се навежда леко над масата, когато си служи с инструментите. Почти невъзможно е да се види какво има на масата, защото сестрите се притискат наоколо и се мъчат да затулят, да не се вижда какво става там. Джени лежи на масата, цялата покрита и завита в бяло, сякаш забулена в голяма тайна... бели кърпи навсякъде по нея.

Само един малък четириъгълник от тялото на Джени остава непокрит; този малък четириъгълник се очертава ясно сред белите кърпи, защото четириъгълникът е оцветен с хубав жълт цвят. Пикриновата киселина му придава този цвят. Вътре в този четириъгълник става всичко, в него си служи Хилда със своите инструменти, със своите гладки гумени ръце.

* * *

Дейвид видя как стъклената двукрила врата се затвори след носилката върху колела, когато отнесоха Джени в нейната стая, в дъното на коридора. После той се обърна и видя Хилда... тъкмо излизаше от операционната зала. Тя се запъти към него. Погледът ѝ беше студен, далечен и презрителен. Тя му каза рязко:

— Е, свърши се. Трябва да оздравее сега.

Той ѝ беше признателен за нейната твърдост. Не би могъл да понесе нищо друго. Той запита:

— Кога ще мога да я видя?

— Тази вечер. Не употребихме упойка с продължително действие. — Тя се поспря. — Към осем часа ще може да приема гости.

* * *

Дейвид се върна в болницата точно навреме. На горния край на стълбите той се натъкна на Хилда. Тя тъкмо бе привършила вечерния преглед на болните и сега разговаряше във вестибюла със сестра Клег, преди да си излезе. Той се спря.

— Може ли сега да дойда? — запита той.

— Да, може — каза Хилда. — Мисля, че ще я заварите много добре — добави тя. — Упойката не я е разстроила. Тя издържа великолепно.

Дейвид не можа да намери нищо какво да каже. Схващаше, че и двете жени го наблюдават изпитателно. Особено сестра Клег сякаш изпитва към него някакво женствено, непобедимо любопитство.

— Казах ѝ, че ще дойдете — каза Хилда спокойно. — Изглежда, стана ѝ много приятно.

Сестра Клег погледна към Хилда и се усмихна със своята студена усмивка. Обърна се към Дейвид и каза:

— Дори ме запита дали косата ѝ е в ред.

Дейвид се изчерви леко. Имаше нещо нечовешко в това студено описание на суетността на Джени. Един бърз отговор му дойде на устата, но той нищо не каза. Тъкмо Дейвид вдигна очи към сестра Клег, една млада милосърдна сестра изскочи тичешком от отделението.

— Елате, сестра! — каза тя. — Бързо.

Сестра Клег не запита нищо. Тя знаеше какво означава тоя поглед в очите на по-младата сестра. Той означаваше нещо спешно. Тя се обърна без нито дума да каже и се върна в отделението. Хилда застана за миг, после и тя се обърна и влезе в отделението.

Дейвид остана сам във вестибюла. Случката се бе разиграла тъй бързо, че той остана слиян и не знаеше дали може да мине през отделението, щом в него има нещо неприятно. Преди той да реши

какво да прави, Хилда се върна, върна се с една почти невероятна скорост.

— Идете в чакалнята — каза Хилда.

Той я загледа изумен. Две сестри от отделението ѝ подминаха бързо към операционната; вървяха направо, неестествено, но като че ли се движеха в някакво ревю. Дейвид усети като че ли се побърква. После лампите в операционната се запалиха и стъклената врата светна... бяла и осветена, като екран на кино.

— Идете в чакалнята — повтори Хилда.

Той се подчини и отиде в чакалнята. Врата се затвори след него, чуха се стъпките на Хилда.

Мина много време, твърде много време.

Изведнъж вратата се отвори, Хилда влезе в стаята. Той не можеше да повярва, че е Хилда... толкова голяма промяна бе настъпила в нея. Тя имаше изтощен вид. Душевно сломена, лекарката каза почти изморено:

— Най-добре идете сега да я видите.

Той бързо я последва.

— Какво е станало?

Тя го изглежда.

— Кръвоизлив.

Устните на Хилда се свиха и тя каза отсечено, злъчно:

— Още щом сестрата излязла от стаята, жена ви се изправила в леглото да търси някакво огледалце. Искала да види дали е хубава. — Злъчността, отчаянието на Хилда бяха ужасни. — Да види дали е хубава, дали косата ѝ е оправена, да си сложи червило! Можете ли да си представите такова нещо? Да търси огледало след операцията! Най-добре идете да я видите, ако искате да я заварите жива.

Дейвид излезе от чакалнята и отиде през отделението в стаята на Джени. Джени лежеше на гръб; крайт на леглото беше издигнат на високо с подложки. Сестрата Клег ѝ правеше инжекции в ръката. Стаята беше в безпорядък; навсякъде легени, лед, кърпи. Късовете на разбитото огледалце лежаха на пода.

Лицето на Джени беше сиво като пръст. Тя дишаше тежко, със задъхване. Очите ѝ бяха отправени към тавана, гледаха ужасени; сякаш се впираха в тавана, от страх да не се откъснат от него.

Сърцето на Дейвид се стопи, като че се пръсна из тялото му. Той падна на колене край леглото.

— Джени — каза той. — Ах, Джени, Джени...

Очите се отместиха от тавана и се насочиха колебливо към него. Белите ѝ устни зашепнаха виновно:

— Исках да бъда *файн* за тебе.

Сълзи потекоха по лицето му. Той улови нейната безкръвна ръка и я задържа в своята.

— Джени — каза той. — Ах, Джени, Джени, мила.

Тя зашепна, сякаш повтаря урок:

— Исках да бъда *файн* за тебе!

Сълзите го задавиха, той не можа да каже нищо, само притисна бялата ѝ ръка към страната си.

— Жадна съм — едва промълви тя. — Малко вода, моля ти се!

Той взе малката чашка... смешната чашчица, прилична на малко чайниче и я поднесе към устните на Джени. Тя вдигна с мъка ръката си и пое чашката. Тялото ѝ трепна слабо. Водата в чашката се разля по нейната нощница.

В края на краищата всичко се бе свършило най-добре за Джени. Малкото пръстче на нейната ръка, с която тя все още държеше чашката, беше извито красиво. Джени би се радвала, ако знаеше. Джени умря красива.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТ И ДЕВЕТА

Дейвид бе намерил жена си точно по времето, когато Рамзей Макдоналд обърна гръб на лейбъристите и образува своето национално правителство. След своето проваляне по закона за мините, Дейвид не бе посещавал камарата много редовно.

Джени и нейната болест го погълнаха. Политическата драма през есента на 1931 година мина край него незабелязано. Всеобщите избори го завариха почти неподготвен.

Обаче в осем часа и половина, след погребението на Джени, Дейвид стъпи на перона на гара Слискейл и бе посрещнат от Питър Уилсън, дребен адвокат, негов агент.

— Най-последно — каза Уилсън, — тъкмо навреме идваш. — Беглата, добродушна усмивка на Уилсън беше разсеяна. Неговата малка остра брадичка потрепваше излеко... това в него винаги издаваше душевен смут. — Жалко, че пропусна вчерашното събрание; комитетът беше твърде разтревожен. Не знаем какво може да стане.

— Смятам, че ще има тежка борба — отговори Дейвид тихо.

— Може би извънредно тежка — заяви Уилсън. — Чу ли кого ще поставят срещу тебе? — Той се спря и затърси погледа на Дейвид смутено, изпитателно, после издума троснато: — Гаулън!

Сърцето на Дейвид сякаш спря да бие; тялото му се сви, студено като лед, като чу това име.

— Джо Гаулън! — повтори той глухо.

Настъпи мъчително мълчание. Уилсън се усмихна зловещо.

— Едва снощи стана известно. Той сега живее в къщата на Барас... като някой принц. Откак отвори „Нептун“, стана чорбаджията на града. Прибрал е вече повечето от консерваторите да лапат от неговата ръка. Много настояват за него и от Тайнкасъл. Да, той вече е посочен за кандидат. Всичко е нагласено и наредено.

Дейвид бе обзет от тежко изумление, размесено с уплаха... той не можеше да повярва... не, това е дивотия някаква. Той запита машинално:

— Сериозно ли говориш?

— Никога в живота си не съм бил по-сериозен.

Дейвид рязко се обърна. Единственото, което може да каже бе, че Джо не бива да влезе в камарата. „Боже Господи — мина му през ума, както крачеше срещу острия морски вятър. — Боже Господи, ако само едно нещо още ми е останало на този свят да извърша, дай ми сила да бия Джо Гаулън в този избор!“

* * *

На следния ден, 16 октомври, стана официалното определяне на кандидата. А в единадесет часа преди обед, още в самото начало на предизборната борба, Дейвид се срещна с Джо. Срещата им стана пред общинския дом. Дейвид, придружаван от Уилс, се изкачваше по стъпалата да представи книгата си. В този момент Джо, придружаван от Рамедж, Коноли и Реверънд Инок, всички все членове на неговия щаб, заедно с известен брой други привърженици, изскочи от вратата и заслиза по стъпалата.

Щом видя Дейвид, Джо се спря театрално и застана пред него с мъжко достойнство, две стъпала по-горе от Дейвид... хубав, снажен, с изпъчени внушително гърди, с разкопчано палто, с голяма китка сини цветя на гърдите. Изпъчен в своята недодялана грандомания, той подаде на Дейвид месестата си ръка; същевременно се усмихна... със своята сърдечна, приятелска усмивка.

— Добра среща, Фенуик — извика той. — По-добре рано, отколкото късно, а? Аз вярвам, че борбата ни ще бъде чиста и почтена. Тъй ще бъде от моя страна. Честна борба и никакви благодетелствания. И, дай боже да спечели по-достойният.

Одобрителен шепот се разнесе сред привържениците на Джо. В това време Дейвид почувства, че студени тръпки го побиха и вътрешно му се повдигна да повърне.

— Имай предвид — продължи Джо, — че няма да има никакви ръкавици, никакви ръкавици; борба с голи юмруци докрай. Аз се боря за Конституцията, Фенуик, за английската Конституция. Да не направиш някоя грешка в това отношение, обръщам ти внимание.

Въпреки това, ще се борим почтено. С английското джентълменство, знаеш ли, това искам аз. Английско джентълменство.

Нови одобрения от страна на привържениците на Джо, които все повече се трупяха около него. Във възторга на момента, неколцина си пробиха път да му стиснат ръката. Дейвид се извърна със студено отвращение. Без да им каже нито дума, той влезе в общинския дом. Обаче, Джо, без да се смуцава от нелюбезността на своя противник, продължи да се ръкува. Джо не е горделив! Готов е, готов е да се ръкува с всекиго, стига да е почтен човек... и англичанин, спортист. Застанал на стъпалата пред общинския дом, Джо реши да изрази тия свои чувства пред насъбраните пред него:

— Аз се гордея и съм готов да стисна ръката на всеки почтен човек. — Пауза на дълбоко вълнение. — Стига и той да ми стисне ръката. Само да не идват болшевиките да ми стискат ръката. Не, бога ми, не ща да ги видя! — Джо изпъчи гърдите си напред войнствено. Чувстваше се жизнерадостен, могъщ, изпитваше блаженство при тая мисъл. — Искам от вас, момчета, да знаете, че аз съм против болшевиките и червените, и всички други скандалджии тути кванти. Аз съм за английската Конституция, за английското знаме, за английската лира.

Ние не дадохме своята дан във войната в чужбина и тук за тоя дето духа. Аз съм за законност, ред, спорт, другарство. За това се боря аз в тия избори, и за това ще гласувате и вие. Никой няма право да остави тоя свят тъй, както го е намерил. Длъжни сме да направим всичко, каквото можем за подобренieto на тоя свят. Трябва да се придържаме към етика във възпитанието, десетте Божии заповеди. Да, бога ми, в десетте Божии заповеди!

Няма да търпим никакви антихристи, болшевики и анархисти срещу десетте Божии заповеди! И никакъв анархизъм срещу английското знаме, и английската Конституция, и английската лира. Затуй искам от вас да гласувате за мене, момчета. Ако искате да сте си и занапред на работа, да не го забравяте!

Под командата на Рамедж, последваха няколко викове ура, един след друг. Тия викове ура опияняваха Джо. Той се чувстваше роден оратор, издигнал се с подкрепата на своята съвест и на своите ближни. Лицето му грееше от доволство, той се ръкува с всички, сетне заслиза по стъпалата.

Ораторските дарби на Джо напредваха. Той имаше силни гърди, абсолютна самоувереност и стоманено гърло. Той просто ревеше срещу своите слушатели. Беше мъжествен. Издигна лозунги. Грамадни афиши се появиха на всеки кръстопът в града:

Долу безработицата, нещастията, болестите,
беднотията и греха!

Горе закона, реда, спорта и английската Конституция!
Гласувайте за Джо Гауълн!!!

Джо беше същинска крепост на морала, но, разбира се, той е напълно човечен, народен човек, спортист. На своето първо събрание, в училището на Ню Бетел стрийт, след като подкани своите слушатели да подкрепят знамето, той им подхвърли лукаво: „И да си заложите парите на Радио на идните надбягвания в Госфорт парк“. Радио беше неговият собствен кон. Това внушение стана причина Джо да спечели страшно много пари при следните конни надбягвания.

Но често пъти неговото достойнство като човек с богатство и обществено положение отстъпваше, разтваряше се, стопяваше се до костите в богобоязливо смирение.

— И аз съм, момчета, човек от вашата среда — викаше той. — Аз не съм роден със сребърна лъжичка в устата. Аз съм отгледан в мъка и немотия. Аз сам си пробих пътя в живота. Затова моята политика е да давам на всекиго възможност да направи същото!

Обаче неговият най-силен коз, никога неразкрит явно, но винаги прикрит ловко в ръкава на палтото, беше неговата власт да им дава работа. Макар и да беше човечен, човек минал през всички изпитания на живота, той все пак си беше и човек с власт. Зад всички свои хвалби, той се описваше пред тях като техен благодетел... той бил откупил разрушената мина „Нептун“, той сега си поставил за задача да даде честна и почтена работа на всекиго от тях. Разбира се, това ще стане след изборите.

Неговата борба се разрастваше и по външните си прояви, и по устрем. Рамедж, макар на времето да бе ритнал малкия Джо в гърба, загдето открадна от дюкяна му един свински стомах, сега се бе превърнал в негов най-предан сподвижник. По настояването на

Рамедж, Реверънд Лоу държа една пламенна проповед в църквата, възхвали добродетелите на мистър Джо Гаулън и неговата обич към закона и реда, осъди на вечна тъмнота ония, които бяха дръзнали да гласуват за Фенуик. Коноли в дружеството за светилен газ заяви открито, че ако някой служещ не подкрепи Гаулън, тогава не е нищо друго освен един проклет болшевик и още завчас ще бъде изгонен от работа.

Дейвид виждаше, че всички сили се сплотяват срещу него, но продължи борбата с отчаяна храброст. Но колко жалки бяха неговите оръжия срещу бронята на Джо! Накъдето и да се обърнеше, той чувстваше как коварни пръчки го спъват, ограничават усилията му, смазват го. Без да се щади, той удвои усилията си, постави в действие всички свои физически способности, всичката опитност и ерудиция от политическа си кариера.

Колкото повече Дейвид се бореше, толкова повече Джо нанасяше удари. Първоначалните спънки срещу събранията на Дейвид станаха безпощадни. С обикновени прекъсвания той можеше да се справя и да ги обръща даже в своя полза, обаче ударите изпод кръста сега не бяха законни. Те идваха от страна на една банда негодяи от Тайнкасъл. Тия негодяи се явяваха на всяко негово събрание, предвождани от Пийт Банън, бивш боксов шампион и съдържател на кръчма в Малмо Хуорф, винаги готови и жадни за скандали. Същински сражения се водеха и събранията на Дейвид почти редовно бяха разтурвани сред побоища и безчинства.

* * *

Но „чистата и почтена“ борба продължаваше да се развива в позитивни насоки. Сутринта на втория вторник, когато отиваше в бюрото на своя комитет, Дейвид съгледа няколко думи, грубо наплескани с бяла боя върху една стена, към края на Лам Лен: „Питайте Фенуик за жена му!“.

Лицето на Дейвид преbledня; той пристъпи крачка напред да изтрие тоя позорен надпис. Безполезно, свършено безполезно. Надписът стърчеше и крещеше из целия град, на всяко по-видно място;

дори и гаровата сграда носеше тия груби думи, на които отговор не можеше да се даде: „Питайте Фенуик за жена му“.

ГЛАВА ЧЕТИРИДЕСЕТА

Обстоятелството, че Джо Гаулън бе замислил и името на Джени в изборите, накара Дейвид да направи едно отчаяно усилие. На 26 октомври той обходи града със стария камион, който го бе отвел към първия му успех.

Дейвид през целия ден остана навън; само през малкото си свободно време успяваше да хапне някой и друг залък. Той говори, докато гласът му почти преградна. В единадесет часа, след едно последно събрание пред Института, той се хвърли в леглото съвършено изтощен. На следния ден щеше да бъде гласуването.

Първите сведения говореха за усилено гласуване. Дейвид остана целия предобед вкъщи.

Той бе положил всички усилия, до крайния предел на силите си, сега не можеше нищо повече да даде. Той съзнателно се отказва да гадае резултата или да обсъжда присъдата, която неговите собствени хора щяха да произнесат върху него. Все пак, в дълбочината на душата му, надеждата и страха се бореха.

Слискейл винаги си беше сигурен мандат за лейбъристите, една крепост на миньорите. Хората знаеха, че Дейвид е работил и се е борил за тях. Че законът пропадна, вината не бе негова. Те сигурно щяха да му дадат възможност и в бъдеще да работи и да се бори за тях.

Той не подценяваше Гаулън, нито стратегическите му предимства като собственик на „Нептун“. Той си даваше сметка, че безсъвестните похвати на Джо бяха безспорно разцепили солидарността на миньорите, бяха хвърлили съмнения и подозрения върху неговото добро име. Като си спомняше отвратителния намек за Джени, който му бе напакостил повече от всички други клевети на Джо, сърцето на Дейвид се сви. Пред очите му бързо се мерна като видение Джени, легнала в гроба.

Стихийно съжаление и надежда го обзеха тогава; неговото старо семейно чувство се възвърна по-силно, по-крепко. Той се замоли от все сърце да спечели; да надделее доброто, а не злото в човека. Бяха го обвинили, че проповядвал революция — революция в душата на човека, едно спасение на човека от подлостта, от жестокостта и егоизма, връщане към предаността и благородството, на които човешкото сърце е способно. Без това, всичко друго е празно.

Към шест часа Дейвид излезе да отиде при Хари Огъл. Докато се движеше бавно по Каупен стрийт забеляза да идва насреща му един човек откъм Фрийхолд стрийт: Артур Барас. Когато се наближиха, Дейвид продължи да гледа право напред, защото предполагаше, че Артур няма да иска да го познае, обаче Артур се спря.

— Ходих да гласувам за тебе — каза той доста рязко. Гласът му беше сух, почти груб, страните му хлътнали, почти набръчкани. Миризма на алкохол се носеше от него.

— Благодаря, Артур — отвърна Дейвид.

Мълчание.

— Днес бях долу в мината, но когато излязох, изведнъж ми дойде на ум...

Очите на Дейвид се премрежиха и се изпълниха със съжаление.

— Защо не? — каза Артур. — Аз не съм нищо сега, нито червен, нито син. — После той добави с внезапна горчивина: — И какво ли значение има, във всеки случай?

Ново мълчание. Току-що изказаните думи сякаш измъчваха Артур. Той вдигна нерадостните си очи и погледна Дейвид безпомощно.

— Смешно, нали? — каза той. — Да завърша тъй... — Със сухо кимване той се обърна и продължи пътя си надолу по улицата.

Дейвид закричи отново към къщата на Огъл, трогнат и дълбоко смутен от тая среща; макар толкова малко да бе казано, всичко бе засегнато. Срещата му се стори като едно предупреждение: колко страшно може да бъде поражението. Идеалите на Артур бяха разбити, той се бе отдръпнал от живота; всяка частица на неговото същество крещеше: *Страдах достатъчно! Не искам повече да страдам! Сражението е свършено, пламъкът е изгаснал.* Дейвид въздъхна и влезе в къщата на Хари Огъл.

Дейвид прекара вечерта с Хари. Макар умът и на двамата да беше насочен към предстоящия изход, те приказваха много малко за изборите. Хари обаче, нежен и замислен както винаги, предсказа победа... всичко друго е немислимо. След вечеря поиграха на карти, до към единайсет часа.

Но окото на Дейвид се връщаше все на часовника. Сега, когато толкова малко време оставаше, на самия финал го обхвана нетърпимо напрежение. Той два пъти подхвърли, че е време да си върви, като пресмяташе, че преброяването в общинския дом трябва да е вече към своя край. Но Огъл, имайки предвид очевидно нетърпението на Дейвид, настоя той да остане още малко: *Резултатът няма да стане известен по-рано от два часа. Дотогава тук има хубав огън, стол...*

И той, Дейвид се съгласяваше, потискаше своето нетърпение, напрежението си, безпокойството. Но най-после, точно след един час, той стана.

Ноцта бе вече утихнала, имаше ясна месечина. Когато наближи към общинския дом, Дейвид остана изненадан от многобройната тълпа по улиците. Той доста трудно можа да си пробие път към стъпалата на общинската сграда, но най-после успя да влезе и да се срещне с Уилсън в коридора. Вътре в заседателната зала броенето продължаваше. Уилсън се обърна тайнствено към Дейвид и му направи място до себе си. И той имаше изморен вид.

— До половин час ще знаем резултата.

Коридорите се пълнеха с хора. По едно време отвън се чу автомобилен мотор. Минутка след това Гаулън влезе, начело на своите партизани — Снаг, негов агент, Рамедж, Коноли, Босток, няколко от неговите сподвижници от Тайнкасъл. В чест на това заключително шествие, Джо носеше един балтон с астраганова яка. Балтонът беше разкопчан и разкриваше неговия официален вечерен костюм. Лицето му беше пълно, излеко зачервено. Беше вечерял до късно със своите хора, след вечерята бе имало старо уиски и пури.

Джо мина изтежко през коридора, тълпата му стори път, после той се спря пред съвещателната зала, с гръб към Дейвид, и веднага бе

заобиколен от своите партизани и пазачи. Групата незабавно се впусна в разговор и висок смях.

Десетина минути по-късно, старият Рътър, секретар на общинския съвет и ръководител на преброяването, излезе от стаята с някакъв лист в ръка. Всички млъкнаха. Когато Дейвид видя усмивката върху неговото лице, сърцето му трепна, сетне заглъхна. Все още усмихнат, Рътър затърси с очи сред тълпата, после си придаде още по-голяма важност и извика имената на двамата кандидати.

Веднага групата на Джо си проби път през двойната врата след Рътър. В същия миг стана и Уилсън.

— Хайде — каза той на Дейвид и гласът му издаде безпокойство.

Дейвид стана и мина заедно с другите през вратата. Нямаше никакъв ред, ни следа от приличие, само един изблик на напрегната, неудържима възбуда.

— Моля, господа, моля! — повтаряше Рътър, — позволете на кандидатите да минат.

Дейвид се изкачи по известната му желязна стълба, през малката стая на комитета и най-сетне излезе на балкона. Свежият нощен въздух го лъхна приятно след горещината и светлината вътре в сградата. Долу огромна тълпа изпълваше улицата пред общинския дом. Бледата месечина се носеше високо над кулите на „Нептун“ и хвърляше бледи сребристи отблясъци върху морето. Нетърпелив шепот се надигаше от тълпата.

Балконът беше препълнен. Дейвид бе изтласкан напред, до крайния ъгъл. До него, откъснат от Гаулън в натиска на тълпата, бе застанал Рамедж. Пълният месар се взираше в Дейвид; големите му ръце потръпваха. От възбуда и омраза, дълбоките му очи светеха под неговите гъсти сиви вежди. По лицето му беше изписано ясно бясното му желание да види Дейвид победен.

Рътър беше по средата на балкона, изправен пред стихналата тълпа, с листчето в ръка. Последва един миг на убийствена тишина, изпълнена с напрежение и мъчително нетърпение.

Никога в живота си Дейвид не помнеше друг по-болезнен, помъчителен миг. Сърцето му заби бясно. После, пискливият глас на Рътър се разнесе:

— Мистър Джозеф Гаулън — 8 852.

— Мистър Дейвид Фенуик — 7 490.

Силен вик се надигна. Рамедж го бе подхванал — *Ура! Ура!* Рамедж ревеше като бик, махаше с ръце като луд от радост. Вик след вик разкъсваха въздуха. Партизаните на Джо се притискаха около него на балкона, отрупваха го с поздравления. Дейвид се хвана за студените железни перила и се опита да се овладее, да си придаде сила. *Бит, бит, бит!* Той вдигна очи и видя Рамедж наведен към него: устните му се гърчеха в бясна радост.

— Бит си, дявол да те вземе! — ревеше Рамедж. — Изгуби! Всичко изгуби!

— Не всичко — отговори Дейвид тихо.

* * *

Нови викове ура, настойчиви викове за Джо. Той беше застанал сега точно по средата на балкона, срещу перилата, и се опиваше от ласкателствата на тълпата. Джо се издигаше високо над тях, една грамадна масивна фигура, черна срещу лунната светлина, невероятно уголемена. Долу бледите лица на народа се простираха пред него. Те бяха негови... всички бяха негови, принадлежаха на него, оръдия на неговите сметки, на неговите цели. Земята е негова, и небето е негово! Един далечен шум долетя... един нощен полет на неговите самолети „Ръшфорд“.

Той е цар, той е божествен; безгранична е неговата власт. Той едва сега започна. Той ще продължи. Напред, все по-напред! Нагоре, все по-нагоре! Глупаците долу пред неговите нозе ще му помогнат. Той ще се изкачи до висините, ще смаже света само със своите голи ръце, ще разцепи небесата със своите светкавици. Мирът и войната се отзовават на неговия позив. Парите принадлежат на него. Пари, пари, пари... и робите на парите. Той разпери двете си ръце нагоре към небето, в една поза на висше лицемерие, и започна:

— Драги мои приятели.

ГЛАВА ЧЕТИРИДЕСЕТ И ПЪРВА

Студена септемврийска утрин, пет часа сутринта. Още не беше се развиделило и вятърът, нахлуващ откъм мрака над морето, се носеше вихрено по небесния свод и караше звездите да блестят още по-силно. Тишината надвисваше над Терасите.

Един лъч светлина се появи на прозореца на Ана Брейс и изведнъж проби през тишината на мрака. Лъчът се задържа около десетина минути, после вратата се отвори; старата Ана се подаде навън и притаи дъх, щом леденият вятър я удари в лицето. Старата жена носеше шал, подковани обувки и цял куп фусти, подплатени със сива хартия за по-топло.

Една мъжка шапка нахлузена върху главата ѝ прикриваше орделите ѝ сиви коси. Парцал от червена фланела беше насукан надлъж около ушите ѝ и шала. В ръка Ана носеше един дълъг прът.

Откак стария Том Колдър бе умрял от плеврит, Ана вече бе заела неговата длъжност в Терасите — да събужда сутрин работниците. И тя се радваше, че в тия тежки времена има възможност по тоя начин да си изкарва един допълнителен залък. Тя закричи бавно по Инкерман със своите неуверени стъпки, по-скоро прилична на купчина дрипи, отколкото на човешко същество, и започна да почуква по прозорците със своя прът, за да разбуди работниците от първата смяна в мината.

Но пред №23 Ана не се спря да почука. „Никога няма нужда на № 23 да се чука, никога“ — помисли си Ана и поклати глава одобрително. Старата жена подмина осветения прозорец, потрепери малко от студ и продължи по пътя; повдигаше своя прът от къща на къща, почукваше и повикваше, повикваше и почукваше, и се загуби надолу в здрача на Севастопол Род.

В къщата с №23, Марта, майката на Дейвид, шеташе пъргаво из осветената кухня. Огънят беше вече запален, нейното легло в ъгъла направено, котлето на огъня изпускаше пара, наденицата се пържеше в тигана. Старата жена чевръсто метна върху масата една синя покривка на квадратчета и приготви за един човек. Своите седемдесет години тя

носеше леко, дори пъргаво. Върху лицето ѝ се четеше несъкруσιμο задоволство. Откак се бе върнала в своята собствена съща на улица Инкерман — нейната стара къща, нейният собствен дом — все същото това дълбоко задоволство гореше в нейните очи, смекчаваше дълбоката бръчка между веждите ѝ, придаваше на лицето ѝ един чудно весел вид.

Тя хвърли око из стаята и остана доволна — всичко е наред. Един поглед към часовника... пет и половина. Тя се запъти леко със своите плъстени чехли към стълбата за горната стая, изкачи се на третото стъпало и извика нагоре:

— Дейвид! Пет и половина, Дейвид!

Изправена тъй на стълбата, с едно ухо наклонено нагоре, старата Марта се заослушва и почака, докато го чу горе да се раздвижи — тежките му стъпки, плискането на вода от каната, кашлицата му на няколко пъти едно след друго.

Десетина минути по-късно Дейвид слезе долу, протегна за миг измръзналите си ръце към огъня, после седна на масата. Мъжът беше облечен в миньорски дрехи.

Марта незабавно му поднесе закуската — наденицата, своя домашен хляб и една кана горещ чай. Действителна нежност лъхаше от нейното лице, докато тя го наблюдаваше да се храни.

— Сложих малко канела в чая — забеляза тя. — Завчас ще ти пресече кашлицата.

— Благодаря ти, мамо.

— Знам, че помагаше много на баща ти. Той се кълнеше в моя чай с канела.

— Знам, мамо. — Дейвид не погледна веднага нагоре, но малко по-късно той вдигна глава ненадейно и я изненада. Изражението на нейното лице, съвсем не прикривано, беше удивително в своята преданост. Бързо, почти със смущение, той отвърна погледа си на другата страна. За пръв път, откакто се помнеше като човек, той бе съзрял в нейното лице открита любов към него. За да прикрие чувствата си, той се наведе над масата, продължи да закусва, да сърба горещия чай.

Разбира се, той знаеше причината за тая нова проява... защото най-сетне се бе върнал в мината. През време на всички негови години на учение, на учителстване, на службата му във Федерацията... да, дори и в парламента, тя бе затворила своето сърце за него. Но сега,

когато той се принуди да се завърне в „Нептун“, тя виждаше в него своя истински син, тръгнал по стъпките на баща си, една действителност, най-сетне — истински мъж.

В мината той не беше се завърнал от желание да театралничи, а поради суровата и безпощадна нужда. Трябваше да си търси работа, и да я намери бързо. И изумително беше колко мъчно можа да го стори. Сега вече нямаше работа в бюрото на Федерацията. При неговото недовършено образование пътят към учителстването беше абсолютно затворен... беше се принудил да започне в мината и да застане в редицата безработни пред Артур, в неговата канцелария на помощник-управител, да го моли за работа там долу, в мината...

Злощастieto не бе сполетяло само него... Неговото пропадане не беше единствено. Упадъкът на лейбъристите в изборите беше поставил мнозина неизбрани лейбъристски депутати в окаяно положение. Ралсън стана чиновник в една ливърпулска параходна агенция; Бонд стана фотограф в Лийдс; Дейвис, добрият стар Джек Дейвис свиреше на пиано в едно кино в Ронда. Каква разлика от положението на народните предатели! Той се усмихна злъчно, като му дойде на ум за Дъджън, Чалмърс, Бебингтън и останалите... как се припичат под лъчите на своята популярност и спокойно се подписват под една политика, същински нож в сърцето на лейбъристките убеждения и идеали.

Бебингтън, особено, се кипреше по всички вестници със статии и снимки, а предната седмица всички радиостанции предадоха една негова благородна реч, преизпълнена с безвкусици и благочестив жингоизъм^[1]. И... Бебингтън беше превъзнасян като спасител на страната.

Дейвид изведнъж избута стола си назад и посегна за шалчето си, метнато на един стол пред огнището. С гръб към огъня, той нави шалчето около врата си, завърза тежките си обувки и тропна с тях няколко пъти удобно върху каменния под. Марта беше вече приготвила торбата му с обяда: всичко грижливо завито в пергаментова хартия, кутията пълна с чай и грижливо затворена. Тя се залови да търка една голяма червена ябълка в ръкава на дрехата си и я търка, търка, докато най-сетне я излъска. Когато сложи ябълката в торбата, майката на Дейвид се усмихна:

— Ти, като малък, Дейвид, душа даваше за ябълки. Дойде ми на ум, като бях вчера в магазина.

— Да, мамо. — Дейвид се усмихна на свой ред на майка си, трогнат и развеселен от нейната очевидна загриженост да му угоди. — Само че няхах това удоволствие твърде много тогава.

Тя се запъти да го изпрати и сама му отвори вратата, със своите собствени ръце. Тя винаги правеше това, и то беше най-големия признак за нейното уважение към него. Застанала с лице към мрака отвън, тя отговори на неговото прощално кимване с едно бавно движение с глава, после застана с една ръка на кръста и го проследи с очи, когато той закрачи по улицата. Чак когато се изгуби в мрака, тя се върна в своята топла кухня.

Дейвид закрачи покрай Терасите; стъпките му кънтяха и отекваха заедно с другите стъпки в ранния студен мразовит здрач. Неясни сенки се задвижиха заедно с него, другарски сенки, сенките на мъжете от здрача. Сподавени приветствия: „Здравей, Нед, Здравей, Том, Здравей, Дейви“. Но през повечето време — мълчание.

Откак се бе завърнал в „Нептун“, Дейвид чувстваше тоя момент дълбоко в душата си. Той беше пропаднал, може би, за да поведе другарите си в борбата, но поне сега крачеше редом с тях. Той не изневери нито на тях, нито на себе си. Тяхната съдба остана свързана с неговата, тяхното бъдеще — с неговото бъдеще. Тази мисъл му придаваше смелост. Може би един ден той отново ще стигне до парламента; може би един ден той ще помогне на тая армия на труда да намери своя път към новата свобода. Той инстинктивно надигна главата си.

Дейвид подмина дюкяна на Рамедж. Когато ще излезе довечера от „Нептун“, в края на смяната, кепенците ще бъдат спуснати, но вратата ще бъде отворена, а Рамедж ще стои на вратата и ще чака, за да посрещне с хилене унижението на Дейвид. Всеки един през изтеклите четири седмици, Рамедж бе чакал, изпълнен от злобно ликуване, да се наслади напълно на своята победа.

Дейвид наближи двора на мината. Той направи едно малко отклонение, за да отбегне няколкото коли с надпис върху тях „Мосън & Гаулън“. После продължи да крачи заедно с бавния поток мъже. Над тях в мрака изпъкнаха новите кули на шахтите, по високи от предишните, доминиращи над града, пристанището, морето.

Той прекоси двора на мината и заедно с другите се изкачи по стъпалата към кабинета на асансьора. Мълчание. Лостът изтрака. Ново мълчание. Звън на далечен звънец. Мъжете застанаха притиснати едни в други в тишината и здрача на зората. Над тях се издигаха кулите на мината, господстващи над града, пристанището и морето. Под тях, като гроб, лежеше скрита тъмнотата на земята.

Кабината се спусна, потъна внезапно бързо в скритата тъмнота. А звукът от нейното потъване се издигна от тъмнотата като мощна въздишка и се възвиси към най-далечните звезди.

---

[1] Жингоизъм се нарича войнолюбивата партия в Англия. — Б.пр. ↑

Издание:

Арчибалд Кронин. Звездите светят отгоре
ИК „Ребус“, София, 1996

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.